

Van Aartsma tot Zwalua

*99 bijzondere personen
uit de Bildtse geschiedenis*

Dr Kees Kuiken

Bildts Aigene, Sint Annaparochie
Tresoar, Leeuwarden
MMXXV

Deze bewerking © 2025 dr. C.J. Kuiken, Bedum
Bezoekers van Bildts Aigene en Tresoar mogen voor eigen gebruik
afdrukken maken
Foto's voorplaat: wolken en aren zoals in het Bildtse wapen (WikiMedia)
Foto auteur achterplaat: Ria Rienstra, Goutum

Verantwoording

Er zijn verschillende geschiedenisboeken over 't Bildt, er is een Bildts *Woordeboek* en zelfs een *Straatnameboek*, maar er was nog geen biografisch verzamelwerk over personen die van betekenis zijn geweest voor de geschiedenis van deze Friese gemeente, die in 2018 ophield te bestaan. Van 2015 tot 2017 verschenen daarom in het veelgelezen nieuwsblad *de Bildtse Post* biografieën van 99 personen die, zoals de historica Els Kloek het eens heeft genoemd, ‘een gedenkwaardige prestatie hebben geleverd – maatschappelijk, politiek, kerkelijk, cultureel, wetenschappelijk, economisch – of anderszins de aandacht op zich hebben gevestigd, bij tijdgenoten of in de geschiedschrijving’.¹

Deze 99 Bildtse biografieën ziet u op de volgende bladzijden terug. Ze zijn beknopt (hooguit 500 woorden) en beginnen met een ‘genealogisch blokje’: leefjaren (alleen overleden personen zijn opgenomen), ouders, partners en kinderen van de hoofdpersoon. Dan volgt een levensbeschrijving. Tot slot wordt samengevat wat de hoofdpersoon voor de Bildtse samenleving heeft betekend en hoe hij of zij op 't Bildt voortleeft of wordt herdacht, in een straatnaam of op andere wijze.

De biografieën staan op alfabet: bij voorkeur volgens de familienaam (KAPITAAL gezet) of, als die tijdens het leven van de hoofdpersoon niet gebruikt werd, op voornaam. De meeste personen zijn gekozen uit het *Straatnameboek* (2008) en de Bildtse geschiedenisboeken van Sannes (1951-1956) en Kuiken (2013, 2014). Omdat vanouds veel straten in Nederland worden vernoemd naar politici en bestuurders, is vooral gekeken naar een bredere groep zoals schrijvers, kunstenaars en anderen. Bij openbare functies wordt verschil gemaakt tussen politici (gekozen) en bestuurders (benoemd). Een *sterretje voor een naam in een levensbeschrijving betekent dat van deze persoon ook een eigen artikel in deze verzameling is opgenomen. Voor wie meer wil lezen, volgt na ieder artikel een lijstje werken *van* de hoofdpersoon en van de voornaamste boeken en artikelen *over* de hoofdpersoon. Ook archieven en andere collecties die gegevens bevatten, worden vermeld. De meeste boeken en collecties worden verkort genoemd. Verderop vindt u de afkortingen verklaard. Plaatsnamen zijn gespeld zoals in de landelijke telefoongids. Namen van personen vóór 1811 naar wie een straat is vernoemd, zijn gespeld zoals in het *Straatnameboek* (‘Claes Barthouts’) en anders zoals in Kuiken (2013).² Persoonsnamen na 1811 zijn gespeld volgens de burgerlijke stand.

Op de biografieën in *de Bildtse Post* kreeg ik reacties met aanvullingen en verbeteringen. Ik bedank daarvoor graag Frans Angevaare, drs. Sytse Buwalda, Aldert Cuperus, Leendert Ferwerda, Loes Hoogerbeets, Laurens Hoogteijlingen, Gerard de Jong, Jelke de Jong, drs. Geert Klok, Jan Lont, prof. dr. Doeke Post en Douwe Zwart. In deze nieuwe editie is biografie 85 geheel herschreven.

Bedum, maart 2025

Inhoud (‘s’ achter een nummer betekent: ook in het *Straatnameboek*)

Musicus Klaas Aartsma beschreef in het Bildts de grote schoonmaak	1
Klaas van den Akker vatte de Bildtse samenleving in rake beelden	2
<i>Maister</i> Van Albada moderniseerde het onderwijs en schreef ‘n <i>bekfol Bildts</i>	3s
Anita Andriesen stond pal voor het Bildts en gaf de Friese ruimte structuur	4
Tjalling Andringa was in 1578 de hoogst aangeslagen inwoner van 't Bildt	5
Chirurgijn Arjen Cornelis Bakker las in het geheim revolutionaire boeken	6s
Coen en Aaltje Balt-Faber redden de joodse onderduiker Ies Lipschits	7
Afke Brouwer-de Beer dichtte het Bildtse <i>folksliet</i>	8
Bakkersknecht Jan Bekius maakte het eerste christelijke Bildtse nieuwsblad	9

¹ E. Kloek, ‘Inleiding’, in: dezelfde, red., *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (Nijmegen 2013) 8.

² Er zijn drie uitzonderingen: Bartout (in Kuiken (2013): ‘Barteld’), Bente (‘Binke’) en Steven (‘Steffen’).

Burgemeester Edo Bergsma onderzocht het Bildtse armoedevraagstuk	10
Mr. Thomas Beuckelaer organiseerde de eerste bedijking van 't Bildt	11s
'Klaine Izak', kaatslegende uit Vrouwenparochie	12s
Jan van der Bildt bouwde in Franeker de beste sterrenkijkers van Nederland	13s
Schilder Johannes Blanksma kwam op zijn sloffen in het Rijksmuseum	14
Gideon Boekenoogen maakte als 'pastor Boek' de Bildtse geschiedenis populair	15s
Christiaan Bonteman werd de eerste Bildtse student aan een universiteit	16
Jan Bonteman bracht in Sint Annaparochie leven in de brouwerij	17
Secretaris Sipke Brandsma regelde de eerste Bildtse sociale woningbouw	18s
Heer Tjeerd Burmania werd de tweede grietman van 't Bildt	19s
Hotze Buwalda zette het Bildts taalkundig op de kaart	20s
Sjuwke Cats zette een Bildtse pachter van haar land omdat hij liberaal stemde	21
Claes Barthouts en Neeltje Jans lieten de oudste Bildtse gevelsteen maken	22
Arjen Dekker Sebastiana beschreef in zijn dagboek de bezetting op 't Bildt	23
Dichter Arjen Dijkstra wist met weinig woorden veel <i>Bilkerts</i> te raken	24
Dirk en Maartje Dijkstra reddden in 1943 een joodse verzetsstrijdster	25
'Klaine Germ' Dijkstra beschreef zijn leven van vlastrekker tot ondernemer	26
Waling Dijkstra reisde stad en land af met Friese en Bildtse voordrachten	27s
Dirk Jansz schreef de oudste bewaarde teksten in het Bildts	28
Maarschalk Von Drachsdorf tekende de eerste wegenkaart van 't Bildt	29
Heer Arend van Egmond was de eerste bekende bezitter van 't Bildt	30s
Bij Fokeltje Jacobs thuis in Sint Jacobiparochie lazen ze al in 1717 de krant	31
'Mevrouw Molenschot' had een deftige buitenplaats aan de Koudeweg	32
Klaas Groeneveld werd op Dolle Dinsdag doodgeschoten	33s
Hadewij Dirksdr leefde met één been in Holland en één been op 't Bildt	34
Jonker Willem van Haren liet een nieuwe kerk in Sint Annaparochie bouwen	35s
Burgemeester Deddo Hesselink loodste 't Bildt de twintigste eeuw binnen	36s
Dirk Hoen liet als eerste Bildtse auteur een gedrukt boek uitgeven	37
Jacobus Hoitsma haalde in het Bildts de boerenstand over de hekel	38
Roelof Hommema beschermde 't Bildt tegen de bliksem	39
Jan Hoogland, een deftige vergaderboer met een sociale agenda	40
Wethouder Henk Hornstra had hart voor de natuur en het Bildtse erfgoed	41s
Ulbe van Houten schreef een Bildts-Friese bestseller	42s
Grietman Johannes Huber, van baantjesjager tot onderwijshervormer	43
Koster Jan Jansz wist in 1570 precies wie waar woonde	44s
Germ de Jong ontsnapte aan de armoede en werd een beroemde schilder	45
'Gerryt Dirks' de Jong gaf het Bildts een ereplaats in zijn <i>Bildtse Post</i>	46
Onderwijzer Heert de Jong schreef de eerste reisgids voor 't Bildt	47s
'Rode dominee' Jaap Kalma zette Sint Jacobiparochie in 1935 op de kaart	48
Verzetsman Jan Kaper uit Westhoek stierf in het zicht van de Bevrijding	49s
'Kleine Keizer' uit Oudebildtzijl, kermisartiest en evangelist	50s
Grietman Tjaard de Kempnaer verloor van de Bildtse 'liberalen'	51s
Burgemeester Jaap Klok pakte de naoorlogse woningnood aan	52s
Jan Koldijk zette de verschillende opvattingen over het Bildts op een rij	53
Hoe een <i>Bilkert</i> Koning van Tzummarum werd	54
Teunis Krap was revolutionair, maar niet revolutionair genoeg	55
Krelis Annes redde het Oud Bildt en bouwde aan het Harlinger raadhuis	56s
Dirk Kuik wees studieballen de weg naar een eeuwenoud fonds	57
D.C. Kuiken sprak als eerste Bildtboer op het Haagse Binnenhof	58
Stoomdorserij Hendrik Kuiken, het begin van een internationaal bedrijf	59
Johannes Kuiken gaf de liberale <i>Bildtsche Courant</i> een sociaal gezicht	60s

Kunnemoer was in 1570 de matriarche van een wijdivertakt familienetwerk	61
Gerrit Kuperus was een gewetensvolle burgemeester in bezettingstijd	62s
Rembrandt en Saskia trouwden vanuit het huis van secretaris Gerrit van Loo	63
Jacobus van Loon organiseerde de Bildtse boeren tegen Broedertrouw	64s
Lourens Arjenszoon wilde iedereen laten zien dat hij uit Zuid-Holland kwam	65
Hessel Martena drong in 1504 aan op bedijking van 't Bildt	66
Dominee Johannes van der Mey mocht met Van Haren naar Zweden	67
Abt Paulus van Mariëngaarde sloot een akkoord over het 'Monnikenbildt'	68
Hoite Peizel begon acht jaar te vroeg met zijn revolutie	69
Thijs Polstra schreef Fries, maar voelde zich <i>Bilkert</i> in hart en nieren	70
Dokter Christiaan de Pool veroorzaakte ongewild een opstand op 't Bildt	71
De ene Proost is de andere niet: Bente Walings en zijn familie	72
Hartman Sannes schreef de eerste wetenschappelijke Bildtse geschiedenis	73s
Klaas Schuiling beschreef vanaf 1898 als Bildtse migrant in Amerika	74
Dominee Schuiling woonde met vrouw en 9 kinderen in een eenkamerwoning	75
Van school naar dorp, van 't Wechy naar (Johannes) Schuringaweg	76s
De oudste gedateerde grafsteen in de drie 'parochies' was van Sem Ijsbrands	77
Landhervormer Arjen Sevenster zette boer Koekoek op zijn nummer	78
Elske Siderius 'praatte' met de doden en leeft voort in een cultuurstichting	79
Het smalschip van Siebren Siedses verbond 't Bildt met de wijde wereld	80
De slikwerker, symbool voor 1500 onbekende mannen	81
Pibo Smit schreef het eerste proefschrift over een Bildts onderwerp	82
Jan Stap schreef in 1891 de geschiedenis van zijn landarbeidersvakbond	83
Bildtboer Steven Dirks zat als 'edelman' in de Friese Staten	84
Stamvader Steven heette eigenlijk Steven Reyersz	85
Albert Tilma schreef een <i>Camera Obscura</i> van het Bildtse dorpsleven	86
Jaap Tjepkema was vrijdenker en de laatste wadvisser van de Westhoek	87
Gerben van Tuinen, vakbondspionier en kroegbaas	88s
Jan Pietersz Vischer en de oudste winkelhaakboerderijen	89
Burgemeester Vlaskamp kon de landarbeiders niet aan	90
Notaris Cornelius Wassenaar vluchtte tweemaal voor de 'Kezen'	91s
Wethouder Gerrit Wassenaar vond het Bildtgevoel uit	92s
Kastelein J.J. Wassenaar beschreef het begin van de Tiendaagse Veldtocht	93s
Dominee Wassenbergh ontdekte waar Rembrandt en Saskia trouwden	94s
Bildtboer Arjen Wijngaarden werd biergrossier in Leeuwarden	95
Willem Dirk Arjens wilde in de kerk altijd zichtbaar en hoorbaar zijn	96
Pier Winsemius (of Pieter Feddes?) gaf 't Bildt in 1622 een wapen	97
Klaas van Zandbergen, het eerste 'rode' raadslid van 't Bildt	98s
Anske Zwalua was taxichauffeur voor onderduikers en geallieerde piloten	99s

Namen uit het *Straatnameboek* die hierna niet als hoofdpersoon voorkomen

Albarda, burgemeester (Sint Annaparochie), zie Kempnaer, jhr. mr. T.A.M.A. van Andringa de.
 Arjen Roels (Oudebildtzijl), instrumentmaker, zie Hommema, R.
 Bildt, Dooitze(n) de (Sint Jacobiparochie), kaatser, zie Bijlsma, Y.
 Brouwer, secretaris (Sint Annaparochie), bestuurder, zie Beer, A. de.
 Brunger, notaris (Vrouwenparochie), zie Loon, J.S.P. van.
 Coster, Jan Jansz (Sint Annaparochie), cartograaf, zie Jan Jansz.
 Davelaer (Sint Annaparochie), buiteneigenaar, zie Bonteman, J; schrijver, zie Tilma, A.
 Geerts, Jan (Sint Annaparochie), bestuurder, zie Hesselink, D.; Kuiken, J.
 Jan Peters (Sint Jacobiparochie), Bildtconsort, zie Vischer, J.P.

Klaine Izak (Vrouwenparochie), kaatslegende, zie Bijlsma, Y.
 Klaine Kaizer (Oudebildtzijl), kermisartiest, zie Keizer, G.
 Rembrandt (Sint Annaparochie), kunstschilder, zie Loo, G. van; Wassenbergh, A.
 Saskia (Sint Annaparochie), kunstschildersvrouw, zie Loo, G. van; Wassenbergh, A.
 Saksen, Georg van (Sint Jacobiparochie), bestuurder, zie Drachsdorf, V. von; Martena, H.
 Slim, Evert C. (Sint Annaparochie), bestuurder, zie Hesselink, D.
 Smit, Mathijs (Nij Altoenae), bestuurder, zie Smit, dr. P.
 Steven Willems (Sint Jacobiparochie), Bildtpachter, zie Hadewij Dirks.
 Swieten, Gijsbert van (Sint Jacobiparochie), Bildtconsort, zie Jan Peters.
 Tjeerd Thijssen (Oudebildtzijl), bestuurder, zie Polstra, T.
 Veen, ds. (Nij Altoenae), predikant, zie Schuringa, J.
 Weidema, Jakk(e)le (Sint Annaparochie), bestuurder, zie Sevenster, A.
 Wijngaarden, van (Sint Jacobiparochie), bedijkersfamilie, zie Beuckelaer, T.

Verkort aangehaalde bronnen

Adema W.J. Adema e.a., *Oude en nieuwe notarisbuijzen in Friesland* (Leeuwarden 1995).
 AFT *Alde Fryske Tsjerken* (nummer tussen haakjes).
 AH *Algemeen Handelsblad* (datum tussen haakjes).
 Avondrood H. Burger, *Avondrood* (Assen 1944).
 Bais-Hillen D.J. Bais-Hillen, *Het Wieringer geslacht Lont* (Hippolytushoef 1982).
 BA Bildts Aigene, Sint Annaparochie.
 BC *Bildts(ch)e Courant* (datum tussen haakjes).
 Bergsma W. Bergsma, 'Dirk Jan syn memorijen', *Bydragen ta pleatslike skiednis* 4 (1996) 57-78.
 Bier! R.E. Kistemaker en V.T. van Vilsteren, red., *Bier!* (Amsterdam 1994).
 BGBH *Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem* (jaargang tussen haakjes).
 Blanksma A.P. van Dijk en J. de Jager, *Johannes Blanksma* (Sint Annaparochie 2015).
 Boarnen P.L.G. van der Meer e.a., ed., *Administrative en fiskale boarnen* (Leeuwarden 1993).
 Blink N.H. Blink, 'Voorwoord', in de 3^e druk van *Van de mond der oude Middelsee* (1948).
 BP *Bildts(ch)e Post* (datum tussen haakjes).
 Brijbekken J.D.T. Wassenaar, *Dit waren ook 'brijbekken'* (Workum 2002).
 Brouwers Y. Brouwers, *Andringa* (Exloo 1983).
 BWN *Biografisch Woordenboek van Nederland* (Den Haag 1979-2008).
 Cleuting P. Zwart (ed.), *Protocol Cleuting* (Leeuwarden 1970).
 Dagverbaal *Dagverbaal der handelingen van de Nationale Vergadering* (Den Haag 1796-1797).
 De Walle H. de Walle, *Friezen uir vroeger eeuwen* (Franeker 2007, zie ook walmar.nl).
 Dichterlik G. Wijmenga-van Dijk, red., *Dichterlik Bildts* (Sint Annaparochie 2007).
 DVN *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland* (resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon).
 Faber J.A. Faber, *Drie eeuwen Friesland I-II* (Leeuwarden en Wageningen 1973).
 F&F *Frysk & Fryj* (datum tussen haakjes).
 Foeke Sjoerds Foeke Sjoerds, *Algemene beschryvinge van Oud en Nieuw Friesland* (Leeuwarden 1741).
 Frieswijk J. Frieswijk, *Socialisme in Friesland 1880-1900* (Amsterdam 1977).
 Fryslân *Fryslân, algemien Frysk wykblêd* (jaargang tussen haakjes).
 GAW Gemeentearchief Waadhoeke, Franeker.
 Geskiedenis S.H. Buwalda, *Geskiedenis fan de Bildtse Waddenfisserij* (Sint Annaparochie 1986).
 Gen *Gen.magazine* (jaargang tussen haakjes).
 Gids A.J. Andreae e.a., *Friesland en de Friezen, gids voor reizenden* (Leeuwarden 1877).
 GJ *Genealogyske Jierboek* (jaargang tussen haakjes).
 GK *Groninger Kerken* (jaargang tussen haakjes).
 Gorter B. Dop, *Een selectie uit de dagboeken van Foeke Wiggles Gorter* (Hilversum 2010).
 Graanrepubliek F. Westerman, *De graanrepubliek* (Amsterdam 2013).

- Hibma A. Hibma, *Het Bildts aigene* (ongepubliceerde doctoraalscriptie, Groningen 1985).
- Hjir *Tydskrift Hjir* (jaargang tussen haakjes).
- Homines novi P. Brood e.a., *Homines novi, de eerste volksvertegenwoordigers* (Amsterdam 1993).
- HvdR O. Vries e.a., *De Heeren van den Raede* (Hilversum en Leeuwarden 1999).
- Hoogland S.J. Hoogland, *Iets over het leven en werken van Hoite Peizel* (Sint Annaparochie 1934).
- Fruin R. Fruin, ed., *Informacie [van] Hollant ende Vrieslant [in] MDXIV* (Leiden 1886).
- Janse A. Janse, *Ridderschap in Holland* (Hilversum 2001);
- Janssen G. Janssen, *Creaturen van de macht* (Amsterdam 2005).
- JCBG *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* (jaargang tussen haakjes).
- JMNL *Jaarboek Maatschappij der Nederlandse Letteren* (jaar van uitgave tussen haakjes).
- KB Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
- Keizer J. van der Mast, *De kleine Keizer, roman* (Amsterdam 2012).
- Kelk F. Kelk, *Een schildersleven* (Leeuwarden 1973).
- Keuller L.J.E. Keuller, *Geschiedenis en beschrijving van Venloo* (Venlo 1843).
- Klok G. Klok, *Die rooie schoolmeester van Akkervoude* (Kollum 2006).
- Koldijk J.D. Koldijk, *Het Bildts, zĳn wezen, herkomst en problematiek* (Leeuwarden 2004).
- Kuiken (1993) B. Kuiken, *Familie Kuiken 100 jaar in landbouw en industrie* ([Emmeloord] 1993).
- Kuiken (2013) K. Kuiken, *Het Bildt is geen eiland* (Groningen en Wageningen 2013)
- Kuiken (2014) K. Kuiken, *Van Broedertrouw tot Bildtweb* (Leeuwarden 2014).
- Kuiken (2016) K. Kuiken, *Ju(c)kema-Siderius* (Leeuwarden 2016).
- Kuiken (2025) K. Kuiken, *Dat zoek ik uit, verkenningen in de menswetenschappen* (Dokkum 2025).
- Kuiper Y.B. Kuiper, *Adel in Friesland, 1780-1880* (Groningen 1993).
- Kuipers T. Kuipers, 'Feiten efter de skiednis fan de Ouwe Gryp', *De keatsfreen* 17 (2008).
- LC *Leeuwarder Courant* (datum tussen haakjes).
- LHR *Leeuwarder historische reeks* (jaargang tussen haakjes).
- Lont J. Lont, *Lont genealogie I* (Sint Annaparochie 1999).
- Net ferjitte A. Bosma en H. Dijkstra, *Net ferjitte... Niet fergeete* (Franeker 1995)
- NL *De Nederlandsche Leein* (jaargang tussen haakjes)
- NNBW *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek I-X* (Leiden 1911-1937).
- Norder M. Norder, *Het leesgezelschap 'Ledige uren nuttig besteed' 1792-1992* (Zeevolde 1991).
- NP *Nederland's patriciaat* (jaargang tussen haakjes).
- NT *Nederlandse taalkunde* (jaargang tussen haakjes).
- Obreen H.T. Obreen, *Franeker, inventaris der archieven* (Franeker 1974).
- Oranjewoud R. Mulder-Radetzky en B. de Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud* (Alphen 2010).
- OV *Ons Voorgeslacht* (jaargang tussen haakjes).
- Paquot J.-N. Paquot, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire IX* (Leuven 1759).
- Perspectives P. van Sluis e.a., *Seven perspectives on Bildts* (Leeuwarden 2015).
- Post D. Post, *Over het dubbeltje en het kwartje* (z.p. (Wezep) z.j.)
- Pot J.J. Pot, *Sociale hervorming, selectie uit de geschriften van Arjen Sevenster* (Lunteren 1975).
- Raizen A. Cuperus, *Raizen deur de Bildtse geskiedenis* (Sint Annaparochie 1998).
- RCE Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.
- Resolutiën A.Th. van Deursen, ed., *Resolutiën der Staten-Generaal 1610-1612* (Den Haag 1971).
- Rijnland Floris Balthazarsz, *Kaarten van Rijnland 1615* (herdruk Alphen a/d Rijn 1972).
- Roarda R.S. Roarda, *It Biltske Kuik-skaej* (Leeuwarden 1964).
- Romijn H.M. Romijn, *Kroniek der doopsgezinden in Zaandam* (Zaandijk 1971).
- Rooseboom M. Rooseboom, *Bijdrage tot de geschiedenis der instrumentmakerskunst* (Leiden 1950)
- Saluut J. Kooistra, *Een laatste saluut* (Leeuwarden 2005).
- Sannes H. Sannes, *Geschiedenis van het Bildt I-IV* (Franeker 1951-1956).
- Saskia F. de Jong-Krap, *Saskia, uit de schaduw van Rembrandt* (Sint Annaparochie 2012).
- Schuilingsboek K. de Boer en P. Willems, *Het Schuilingsboek* (Groningen 1973)
- Schutte O. Schutte, *De wapenborden te Harlingen* (Leeuwarden 1984).

- Sibrandus Leo* H.Th.M. Lambooi, *Sibrandus Leo en zijn abtenkronieken* (Hilversum 2008).
- Skoal* A. Cuperus, *Fan skoal na dorp* (Sint Annaparochie 2002).
- 'Stjerrekaart' A. de Vries, 'De stjerrekaart fan Harmen Sytstra', www.fers2.eu (26-4-2015).
- Strijders* J. Kooistra, *Strijders, onderdrukkers en bevrijders* (Leeuwarden 2008).
- Straatnameboek* G. Wijmenga-van Dijk, *Straatnameboek* (herziene editie Sint Annaparochie 2008).
- Tresoar Tresoar (archief, bibliotheek en letterkundig museum), Leeuwarden.
- TSG* *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* (jaargang tussen haakjes).
- UB Leiden Universiteitsbibliotheek, Leiden.
- Uytland* L. Ferwerda, *Een Uytland ghebeten Bil* (Sint Annaparochie 2005).
- Verlichting* K. Kuiken, *De donkere jaren van de Verlichting* (Haren 2016).
- Verslag 2011* Kuiken Groep B.V., *Financieel verslag 2011* (Emmeloord 2012).
- VF* *De Vrije Fries* (jaargang tussen haakjes)
- Visser J. Visser, *Album collegii studiosorum ex gymnasio Leovardiensi* (Franeker 1985).
- Vitae abbatum* H.Th.M. Lambooi en J.A. Mol, *Vitae abbatum Orti Sancte Marie* (Hilversum 2005)
- Vlaskamp* E. Bruinsma, red., *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp* (Leeuwarden 2013).
- Vleer W.T. Vleer, *De Friese Wassenaars* (Drachten 1961).
- Westboek* S. Buwalda, *De Westboek* (Sint Annaparochie 2012).
- Winters *Klaine Germ, landarbeider, winkelier, busondernemer* (ed. W. Winters, Leeuwarden 1991).
- Worre A. Dijkstra e.a., *Worre weze weest* (Sint Annaparochie 2017).
- Woudstra J. Woudstra, *Siderius, de familie en het handschrift* (Ingelum 2002).
- Woun* H.S. Buwalda, *Woun op 'e weagen* (Sneek 1946).
- Wozniak T. Wozniak, *Quedlinburg im 14. und 16. Jahrhundert* (Berlijn 2013).
- Yad Vashem* I. Gutman e.a., red., *Rechtvaardigen onder de volkeren* (Amsterdam 2005).
- Zijlstra S. Zijlstra *Het geleerde Friesland – een mythe?* (Leeuwarden 1996).
- Zondergeld G.R. Zondergeld, *De Friese beweging [tussen] beide wereldoorlogen* (Leeuwarden 1978).
- 1750-1995* J. Frieswijk e.a., red., *Geschiedenis van Friesland 1750-1995* (Meppel 1998).

Websites

- allefriezen.nl (genealogische gegevens)
- allegroningers.nl (genealogische gegevens)
- bildtsaigene.nl (bibliotheek, fotocollectie, historische voorwerpen)
- collectie.friesmuseum.nl
- db.yadvashem.org (redders van joodse Nederlanders in 1940-1945)
- delpher.nl (Nederlandse dagbladen)
- dokumentaasje.tresoar.nl (portretten van Friese schrijvers en anderen)
- friesfotoarchief.nl
- geheugenvannederland.nl (erfgoedcollecties in musea, archieven en bibliotheken)
- graftombe.nl (Nederlandse grafschriften op openbare begraafplaatsen)
- gruttepierdefamylje.nl (genealogische gegevens)
- hetutrechtsarchief.nl (onder meer schetsboeken Buchelius)
- historischcentrumleeuwarden.nl (beeldbank en genealogische gegevens)
- joodsmonument.nl (in 1940-1945 vermoorde joodse Nederlanders)
- oudtzummarum.nl (over de voormalige gemeente Barradeel)
- publieke-kunst.keunstwurk.nl (kunst in de Friese openbare ruimte)
- resources.huygens.knaw.nl (Nederlandse biografische woordenboeken)
- rkd.nl (Nederlandse kunstenaars en kunstwerken, portretten van Nederlanders)
- tresoar.worldcat.org (bibliotheek, knipselmappen Friese schrijvers)
- walmar.nl (Friese opschriften en wapens)
- wiewaswie.nl (genealogische gegevens)

1. Musicus Klaas Aartsma beschreef de grote schoonmaak in het Bildts

AARTSMA, Klaas (* Wier 4-3-1838, † Sint Jacobiparochie 12-11-1874), musicus en schrijver. Zoon van Aart Aartsma (1810-1875), gardenier, later boer, en Johanna van der Tuuk (1795-1881). Klaas Aartsma trouwde (Menameradiel 3-5-1865) met **Berber Stellingwerf** (1844-1881). Ze kregen 3 kinderen.

Klaas Aartsma was de jongste in een gardeniersgezin met zes halfbroers en twee halfzusters. Zijn moeder, geboren op Schiermonnikoog, was tweemaal eerder gehuwd geweest en tweemaal weduwe voordat ze in 1836 trouwde met de in Sint Jacobiparochie geboren Aart Aartsma. Na enkele jaren verruilde vader Aartsma zijn kleine akker- en tuinbouwbedrijfje in Wier voor een gemengde boerderij in Berltsum. Zoon Klaas kreeg daar orgellessen en werd organist.

In 1857 debuteerde Klaas Aartsma als Friestalig schrijver met een komisch verhaal over een arme weduwe die per telegraaf (een nieuwtje in die tijd) een paar nieuwe laarzen naar haar zoon wilde verzenden. In 1862 liet Aartsma bij Telenga in Franeker een Friestalige operette drukken. Dit 'kluchtspel met zang' werd onder meer opgevoerd door de Menamer toneelvereniging Nut en Genoegen, waarvan Aartsma een zeer actief lid was, en is in 1883 herdrukt. In april 1865 kwam bij Telenga een komische dialoog in het Bildts uit. De hoofdpersoon Faike, in wie we vader Aart Aartsma mogen herkennen, was de grote voorjaarschoonmaak (Fries: *búshimmelfen*) ontvlucht en praatte hierover met vrienden, die met hun schoonmaakster een aprilgrap hadden uitgehaald.

Een maand later trouwde Klaas Aartsma met de 21-jarige Berber Stellingwerf uit Weidum. De Leeuwarder boekhandelaar en historicus Gerben Colmjon schreef een huwelijksgedicht voor het paar. In 1869 was Aartsma koopman in Berltsum. In hetzelfde jaar verhuisde hij met zijn vrouw en de kinderen Aart (1865), Dirk (1867) en Johanna (1868) naar Leeuwarden. Daar begon hij met de koopman Andries van der Stempel een sigarenfabriekje. Hij verdiende bij met muzieklessen.

Na twee jaar in Leeuwarden verhuisde Klaas Aartsma in 1871 naar Aldeboarn. In hetzelfde jaar kwam bij Hingst in Heerenveen zijn Friestalige blijspel *In buike oan de houlikshimel* uit. Kort na zijn verhuizing naar De Knipe, waar hij muzikleraar was, overleed Klaas Aartsma op 12-11-1874 tijdens een familiebezoek in Sint Jacobiparochie. Hij was nog maar 36 jaar oud. Zijn Bildtstalige dialoog *It huushemelen* is in 1944 door de Amsterdamse hoogleraar H. Burger opgenomen in de bloemlezing *Avondrood* en in 1988 door Sytse Buwalda hertaald in eigentijds Bildts.

Werk: lijst in *NNBW*.

Literatuur: *NNBW*; *Avondrood*; *Hjir* (1977); Kuiken (2014).

Afbeelding: Klaas Aartsma (foto Tresoar).

2. Klaas van den Akker vatte de Bildtse samenleving in rake beelden

AKKER, Klaas van den (* Wier 1-3-1864, † Berltsum 22-10-1943), boer, bestuurder en schrijver. Zoon van Jasper van den Akker (1827-1896), gardenier, en Grietje Schat (1831-1905). Klaas van den Akker trouwde (Menameradiel 12-5-1887) met **Grietje Dijkstra** (1864-1950), onderwijzeres. Ze kregen 2 dochters.

Klaas van den Akker werd op de lagere school voorbereid op de onderwijzersopleiding, maar ging liever werken op het bedrijf van zijn vader. Van 1891 tot 1914 pachtten hij en zijn vrouw een grote boerderij in Berltsum. Vanaf 1916 woonde hij in dat dorp als rustend landbouwer.

Van den Akker was een echte ‘vergaderboer’. Vanaf 1901 was hij afdelingsbestuurder van de Friese Maatschappij van Landbouw, van 1909 tot 1922 hoofdbestuurder en vanaf 1930 lid van de commissie die oud gereedschap en tekeningen van oude boerderijen verzamelde voor het Fries Museum. Hij zat ook in waterschapsbesturen en in commissies van toezicht op het onderwijs.

Vanaf 1900 schreef Van den Akker in het weekblad dat in 1922 het *Friesch Landbouwblad* werd. In 1911 bekende hij aan Waling *Dijkstra dat hij zijn scherpe pen soms moest intomen: zijn ‘boerenkritiek’ kon immers voor sommige deftige lezers ‘wel eens wat ongemakkelijk wezen’. In het vernieuwde *Landbouwblad* kreeg Van den Akker in 1922 een vaste rubriek: ‘Van de mond der oude Middellzee’, waarin hij een beeld schetste van de landbouw in Noordwest-Friesland omstreeks 1900. De schilder Ids Wiersma (1878-1965) maakte er pentekeningen bij. In 1934 en 1940 verschenen deze gretig gelezen opstellen in boekvorm. Ze zijn enkele malen herdrukt.

In 1922 werd Van den Akker erelid van de ‘Friese Mij’ en in 1937 Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Na de Duitse bezetting in 1940 weigerde hij de nazi’s naar de mond te praten. Toen hij in 1943 op 79-jarige leeftijd overleed, mocht daarom geen *in memoriam* voor hem verschijnen. Bij de herdruk van *Van de mond der oude Middellzee* in 1948 maakte de Friese Mij dit gemis goed.

De moeder van Klaas van den Akker had Bildtse roots en zijn beelden van ’t Bildt omstreeks 1900 hebben school gemaakt. Zijn zinsnede ‘Het Hoekje regeert ’t Bildt’ (over de invloedrijke club van liberale herenboeren die in café Het Hoekje vergaderden) is veel aangehaald. Dat juist hier het plan rijpte voor een van de eerste zuivelcoöperaties in Friesland, verbaasde Van den Akker. Iedere *Bilkert* was volgens hem ‘zo’n Amerikaan in ’t klein’, met de ‘zelfbewustheid en het zelfvertrouwen’ van de ‘pioniers’ die ’t Bildt in 1505 hadden bedijkt in zijn genen. Je kunt hierbij opmerken dat juist die eerste pioniers overleefden doordat ze samenwerkten. Een komisch hoogtepunt is het verslag van een historische optocht door ’t Bildt, waarin de *Bilkerts* ‘op zo karakteristieke wijze blijk gaven van hun eensgezindheid, vaderlandsliefde en vrijheidszin’ dat de dag erna heel wat pekelharingen nodig waren om hun benevelde geesten weer helder te maken.

Werk: *Van de mond der oude Middellzee* (Leeuwarden 1934-1940, 3^e druk 1948).

Literatuur: Blink; Zondergeld; Kuiken (2014).

Afbeelding: Klaas van den Akker (foto P.J. Kinderman).

3. *Maister Van Albada* moderniseerde het onderwijs en schreef 'n *bekfol Bildts*

ALBADA, Bruno van (* Maastricht 11-12-1792, † Workum 27-1-1876), onderwijzer. Zoon van Liewe Bruno (1765-1846), legerofficier, later boekdrukker, en Jetske Poort (1767-1813), breister. Bruno van Albada trouwde 1^e (Leeuwarden 18-12-1814) met **Baukje de Vries** (1790-1824) en 2^e (‘t Bildt 13-2-1825) met **Ijtje Zijlstra** (1802-1879). Bruno en Ijtje kregen 9 kinderen.

Met een beurs van een oude familiestichting kon Bruno van Albada na zijn Leeuwarder schooltijd theologie studeren in Groningen. Daar leerde hij het werk van de onderwijsvernieuwer Hendrik Wester kennen. Van Albada (met de klemtoon op de voorlaatste lettergreep: Van Albáda) werd geen predikant maar ging solliciteren als schoolmeester. Hij kreeg in 1816 een tijdelijke aanstelling in Oudebildtzijl. Een commissie onder leiding van ds. Roelf *Schuiling bezorgde hem in 1819 een vaste baan. In hetzelfde jaar liet de vooruitstrevende grietman Johannes *Huber zijn vervallen schooltje vervangen door een modelschool – de eerste van de reeks Bildtse gemeentescholen.

Van Albada trad in 1817 toe tot het plaatselijke leesgezelschap Ledige uren nuttig besteed, waarvan ook ds Schuiling en Roelof *Hommema lid waren. Onder Van Albada's leiding werden boeken gelezen van de pedagogen Rousseau en Martinet en van de landbouwprofessor Uilkens. Na het overlijden van zijn vrouw hertrouwde hij in 1825 met de schippersdochter Ijtje Zijlstra.

Toen Van Albada in 1828 schoolhoofd in Workum kon worden, verliet hij Oudebildtzijl. Zijn opvolger Anske Koopmans (1820-1893) nam ook de leiding van het leesgezelschap over en schreef in 1853 voor het Fries Genootschap een rapport over Oudebildtzijl. Van Albada bleef zijn verdere leven in Workum. Als schoolhoofd werd hij niet altijd gunstig beoordeeld. Hij kon slecht orde houden en was hardhorend. Hij nam in 1860 afscheid en overleed zestien jaar later.

Behalve zijn memoires, die een jaar voor zijn dood verschenen, bracht Van Albada in 1853 een proeve van het Bildts uit zoals hij dat in Oudebildtzijl had genoteerd en met ds. Schuiling had uitgewerkt. De aanleiding was de komische sketch *Krelis Regtuut* die Waling *Dijkstra in 1852 in druk gaf. *Huus an riem struunt maister rënd om 'n bekfol Bildts*, liet Van Albada zijn 'Gelske Bilker' zeggen. Als de Tzumprijs voor de mooiste prozazin al in 1853 had bestaan, dan had *maister* die zeker verdiend. In plaats daarvan is in 1964 een straat in Oudebildtzijl naar hem vernoemd.

Werk: *Uit de oude en nieuwe doos* (Groningen 1875); het Bildtse stukje ook in *Avondrood*.

Literatuur: NNBW; *Avondrood*; Norder; *Brijbekken*; *Straatnameboek*; Kuiken (2013).

Afbeelding: Bruno van Albada (foto in particulier bezit).

4. Anita Andriesen stond pal voor het Bildts en gaf de Friese ruimte structuur

ANDRIESEN, mr. Anita Margaretha (* Leeuwarden 4-6-1957, † Oudebildtzijl 3-12-2008), bestuurder. Dochter van Piet Andriesen (1928-1990), aardappelteler, en Foekje Miedema (1928-2015). Anita Andriesen trouwde (‘t Bildt 5-11-1976) met **Sijtse Keizer**, informatie- en communicatietechnicus. Ze kregen 3 zoons.

Anita Andriesen groeide op als oudste van vijf dochters in een streng gereformeerd gezin in Sint Annaparochie. Een broertje was in 1958 overleden. Vader Andriesen verbouwde aardappelen op een proefbedrijf. Na een secretaresseopleiding werd Anita ambtenaar in Den Haag, eerst bij de Raad van State en later bij de landelijke Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken. In de avonduren studeerde ze rechten. Ze trouwde in 1976 met Sytse Keizer uit Oudebildtzijl, die in Delft studeerde. In 1983 werd ze juriste bij de voorlopige Waddenadviesraad in Leeuwarden. Haar man vond daar werk bij een ziekenhuis. Het paar verhuisde naar Sint Annaparochie. In 1987 werd Andriesen lid van de Partij van de Arbeid (PvdA) en in 1990 secretaris van de Waddenadviesraad. In hetzelfde jaar overleed haar vader en werd haar oudste zoon geboren.

In 1995, kort na de geboorte van haar jongste, ging Anita Andriesen in de provinciale politiek. Ze kwam als derde op de kandidatenlijst van de PvdA voor de Friese Statenverkiezingen. Bij haar eerste optreden in de Statenzaal zorgde ze voor een taalrelletje. Ze legde de eed af in het Bildts, dus niet in het Nederlands of Fries. De *Leeuwarder Courant* sprak er schande van. Andriesen werd in 1999 opnieuw Statenlid. Toen haar partijgenoot Sicke Heldoorn in 2002 zijn functie als gedeputeerde verruilde voor een burgemeesterschap, koos de Statenfractie Andriesen als nieuwe gedeputeerde van ruimtelijke ordening, wonen, platteland en duurzame ontwikkeling. Andriesen was voor grootschalige opwekking van windenergie, maar in de provincie bestond daartegen veel weerstand. Toch zette ze als lijsttrekker in 2003 de Friese PvdA op zetelwinst.

In september 2003 werd Andriesen geopereerd aan borstkanker. Kort daarna begon ze aan wat ze haar grootste uitdaging vond: het nieuwe streekplan voor de provincie. In 2006 loodste ze het door de Friese Staten, na wat ze ‘een olifantsdracht’ en ‘een potje Fries worstelen’ noemde. In 2007 was Andriesen opnieuw lijsttrekker voor de Statenverkiezingen. Ze trok ze onder de leus *Anita foar Fysslân* de hele provincie door in haar eigen rode autootje, dat ze *Bildts Roasy* had gedoopt. Hoewel de PvdA drie zetels verloor, kon Andriesen in een coalitie doorregeren. In november werd ze getipt als nieuwe Friese commissaris van de koningin, maar ze werd het niet. In oktober 2008 bleek dat de kanker waaraan ze in 2003 was geopereerd, was uitgezaaid. Op 3 december overleed Anita Andriesen thuis in Oudebildtzijl. Op 8 december was de Grote Kerk in Leeuwarden te klein voor haar herdenkingsdienst, die werd afgesloten met het Friese volkslied.

In 2010 stelde de provincie de Anita Andriesenprijs voor Ruimtelijke Kwaliteit in en werd bij Zwarteveen een gedenkbank voor haar onthuld. Sinds 2011 geeft de Anita Andriesensluis waterrecreanten toegang tot ‘t Bildt. Ook in Appelscha, Earnewâld en langs de N356 zijn of worden gedenktekens voor haar geplaatst. De Friese PvdA herdenkt Andriesen jaarlijks met een lezing.

Werk: lijst in *DVN*.

Literatuur: Kuiken (2014); *DVN*.

Afbeelding: verkiezingsposter van Anita Andriesen (foto Omrop Fryslân).

5. Tjalling Andringa was in 1578 de hoogst aangeslagen inwoner van 't Bildt

ANDRINGA, Tjalling (woonde Sint Jacobiparochie 1573-1578, † vóór of in 1580), edelman en koopman. Zoon van Poppe Andringa, edelman, en Tjitske N.N. Tjalling Andringa was getrouwd met **Vincentia Ijsbrands** (testeerde 1612). Ze kregen 2 zoons.

Tjalling Andringa komt niet voor op de oudste Bildtse pachtrekeningen (deze lopen van 1527 tot 1574) of de boerderijkaart van Jan Jans uit 1570, maar hij kreeg in 1578 in Sint Jacobiparochie de hoogste Bildtse aanslag in de weeldebelasting: *f*12. Dat betekent dat hij niet alleen vermogend was, maar ook als edelman werd beschouwd. Alleen edelen werden voor dit bedrag aangeslagen.

Tjallings grootvader Tjeerd was in 1522 grietman van Utingeradeel, zijn vader Poppe werd in 1553 burger van Franeker. Zijn vrouw Vincentia ('Cent') was een dochter van de Franeker notabele Ijsbrand Sems, die in 1547 bijna 100 hectare Bildtland bij Sint Jacobiparochie pachtte, en een kleindochter van de voorname Bildtpachtster *Kunnemoer. De vader van Cent is in 1551 in Sint Jacobiparochie bijgezet in het graf waar ook haar grootvader *Sem Ijsbrands († 1541) rust.

De schoonmoeder van Tjalling Andringa was na de dood van Ijsbrand hertrouwd met Jakob Sixma uit Franeker. Hij had een groot huis bij Sint Jacobiparochie en kreeg in 1578 een aanslag van *f*6. Andringa en Sixma werden zakenpartners. In 1573 handelden ze behalve in rogge en tarwe ook in laken, een duur wollen weefsel dat waarschijnlijk uit Holland was ingevoerd. Een tante van Cent Ijsbrands woonde met haar man, een rijke koopman, aan de Warmoesstraat in Amsterdam. Dat was in die tijd een deftige straat en een centrum van handel en scheepvaart.

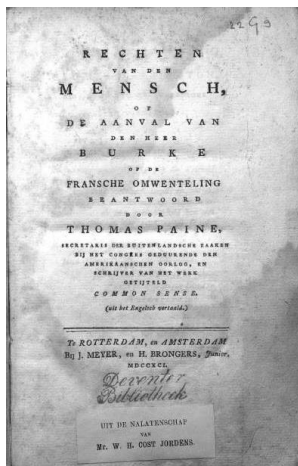
Na het overlijden van Tjalling Andringa werd Jakob Sixma in 1580 voogd over zijn zoons Poppe (hij ging in 1585 in Leiden rechten studeren) en Ijsbrand. Hun moeder Cent woonde in 1584 als weduwe van de edelman Oene van Grovestins in Sneek, waar ze gereformeerde geloofsbelijdenis deed. Cents derde man Sem van der Does was evenals haar vader Ijsbrand schout van Vlieland. Uit dit huwelijk stamt de familie Van der Does, die in 1815 in de Nederlandse adel is verheven.

De familie Van Andringa de *Kempnaer, die in 1816 is geadeld en in 1834 een Bildtse grietman leverde, stamt niet af van Tjalling Andringa maar van een zekere Tinco Andringa uit Oldeboorn. De van huis uit gereformeerde Bildtse boerenfamilie Andringa stamt af van een Jan Oepkes die in 1738 een boerderij ten zuiden van Sint Jacobiparochie pachtte. Deze werd in 1728 gepacht door Johannes Andringa uit Wier. Zijn familie is in 1741 uitgestorven. De genealoog Ype Brouwers (1983) denkt dat de Bildtse Andringa's zijn naam hebben overgenomen. Dat lijkt ons logisch.

Literatuur: *Boarnen*; Brouwers; Kuiken (2013).

Afbeelding: wapen Andringa (tekening P. Bultsma).

6. Chirurgijn Arjen Bakker las in het geheim revolutionaire boeken

BAKKER, Arjen (* Oudebildtzijl 3-1-1762, † Vrouwenparochie 18-5-1809), chirurgijn. Zoon van Kornelis Arjens Bakker, zeekapitein, en Jetske Jakobs. Arjen Bakker trouwde (Vrouwenparochie 29-3-1795) met **Janke Dokter** (1770-1837). Ze kregen 4 kinderen.

De ouders van ‘Arjen C. Bakker’, zoals hij in zijn overlijdensakte uit 1809 heet, trouwden in 1758 in Vrouwenparochie. Vader Kornelis Arjens Bakker, ‘schipper bij de zeevarenden’, deed daar in 1778 belijdenis en vertrok in 1781 naar Nieuwendam aan het IJ, vermoedelijk voor zijn beroep. Op 30-4-1795, een maand na zijn huwelijk, deed chirurgijn Arjen Kornelis Bakker zelf belijdenis.

Vanaf de jaren 1780 waren vader en zoon Bakker betrokken bij een beweging tegen de gevestigde politieke orde. Zoals alle andere (Noord-)Nederlandse provincies werd Friesland geregeerd door een circuit van rijke baantjesjagers onder leiding van een stadhouder (in die tijd prins Willem V).

De ‘patriotten’ die hieraan een einde wilden maken, richtten gewapende ‘vrijkorpsen’ op. Kornelis Arjens en Arjen Kornelis Bakker waren in 1786 lid van zo’n korps in Vrouwenparochie. Enkele van deze korpsen riepen in 1787 in Franeker een revolutionaire regering uit. Dat leidde er uiteindelijk toe dat alle korpsen werden verboden, al bleven sommige leden ondergronds actief.

De naam van Arjen Kornelis Bakker staat op een naamlijst uit 1792 van zo’n clubje patriotten in Oudebildtzijl. Samen met de onderwijzer Augustinus Stellingwerf en de boeren Jakob Franses, Siebren Sipkes, Kornelis *Krap en Gosse de Jong las Bakker toen het revolutionaire boek *Over de rechten van den mensch* van de Amerikaanse politicus Tom Paine (1739-1809). Het zetal geldt nu als de oudste met name bekende groep leden van het leesgezelschap ‘Ledige uren nuttig besteed’, dat in 2012 zijn 220-jarig bestaan vierde. Na de patriotse revolutie van 1795 konden de mannen weer uit de kast komen. Franses en Krap namen zitting in het voorlopige gemeentebestuur. In de negentiende eeuw werd ‘Ledige uren’ steeds minder radicaal en meer een gezelligheidsvereniging.

In de persoon van Bakker is deze oudste Bildtse vereniging in 1967 vereeuwigd. Van de nieuwe straten in Oudebildtzijl die toen werden vernoemd, kreeg één de naam ‘A.C. Bakkerstraat’. Het boek waarin het lijstje met zijn naam en die van zijn clubgenoten stonden, is verloren gegaan. De historica Maart Norder beschreef in 1991 de inwendige geschiedenis van het leesgezelschap.

Literatuur: Norder; *Homines novi*; *Straatnameboek*; Kuiken (2013); *Verlichting*.

Abbeelding: Eerste Nederlandse druk van Paine’s boek (foto Athenaeumbibliotheek, Deventer).

7. Coen en Aaltje Balt-Faber redden de joodse onderduiker Ies Lipschits

BALT, Coenraad (* Sint Jacobiparochie 20-7-1878, † Leeuwarden 29-10-1974), gardenier en verzetsman. Zoon van Cornelis Balt (1867-1935), werkman, en Antje Kuperus (1871-1951), dienstmeid. Coen Balt trouwde ('t Bildt 25-5-1922) met **Aaltje Faber** (1900-1983). Ze kregen 4 zoons.

Coen Balt stamde uit een doopsgezinde familie die in de achttiende eeuw vanuit Duitsland naar Friesland vluchtte. Coen groeide met twee jongere zusjes op aan de Oosthoek van de Oude Bildtdijk, waar hij na zijn huwelijk in 1922 een klein landbouwbedrijf begon. In 1928 woonde hij hier als gardenier – volgens de nieuwe straatnaamgeving van 1963 aan de Oude Bildtdijk 784.

Tijdens de Duitse bezetting stemden Coen en Aaltje Balt-Faber, die toen al vier schoolgaande zoons hadden, erin toe om een joodse onderduiker in huis te nemen. In januari kwam de twaalfjarige 'Cor de Boer' uit Rotterdam bij hen aan. De eerste avond vroeg hij zijn gastheer beleefd: 'Meneer Balt, ik ben niet gewend vroeg op te staan, kunt u mij wakker als ik op het land moet werken?' Balt keek op van zijn krant en zei: 'Ik ben jouw oom Coen en morgen ga je gewoon naar school'. Dat was de in 1972 opgeheven openbare lagere school aan de Oosthoek.

'Cor' paste zich vlot aan. Hij hielp zijn 'neven' Cees, Jippe, Jan en Thijs op zolder bij het koolzaadpersen en werd verliefd op een meisje in Sint Jacobiparochie. Op sommige avonden kwam een joodse onderduiker uit het huis van de naburige familie Beimer op bezoek. Coen Balt debatteerde tot diep in de nacht met hem over politiek en zijn zoons en 'neefje' genoten van zijn Mussolini-imitaties. Jan en Thijs Balt zouden later zelf naam maken met hun Bildtstalige cabaret.

In april 1945, toen 't Bildt was bevrijd, maakte 'Cor' zijn echte naam bekend. Als Ies Lipschits (1930-2008) werd hij een bekend historicus en in 1973 hoogleraar geschiedenis in Groningen. Hij en een in Zeeland ondergedoken broer waren in 1945 de enige overlevenden van hun gezin. Zijn gastheren hebben hun oorlogsbelevissen ook na 1945 stil gehouden. Ze komen niet voor in het oorlogsgedenkboek *Net ferjitte... Niet fergete* (1995) en zijn nooit voor hun hulp onderscheiden.

Pas in 2002 onthulde Lipschits in *De Volkskrant* hoe het bescheiden gezin Balt zijn leven had gered. Coen en Aaltje Balt-Faber leefden toen al niet meer. Coen Balt overleed in 1974 na een ernstige ziekte in het Leeuwarder Diaconessenhuis, zijn weduwe in 1983 in rusthuis De Vlaswiek. Beiden zijn begraven vanuit de doopsgezinde kerk in Sint Annaparochie.

Literatuur: *Volkskrant* (16-3-2002); Kuiken (2014).

Afbeelding: Ies Lipschits (rechts) en zijn gezin omstreeks 1940 (foto joodsmonument.nl).

8. Afke Brouwer-de Beer dichtte het Bildts *folksliet*

BEER, Aafke de (* Tzummarum 31-10-1896, † Sint Annaparochie 25-11-1979), alias **A. Brouwer-de Beer**, onderwijzeres en schrijfster. Dochter van Jan de Beer (1869-1944), gardenier, en Jeltje Dijkstra (1870-1953). Afke de Beer trouwde ('t Bildt 19-5-1925) met **Wiebe Brouwer** (1898-1975), gemeentesecretaris. Ze kregen 3 kinderen.

Afke de Beer groeide op als derde van zes kinderen in een Friestalig gezin bij Koehool. Ze mocht naar de kweekschool in Apeldoorn en trad in 1913 met het schoolkoor op voor de nationale tentoonstelling 'De Vrouw' in Amsterdam. Afke werd onderwijzeres in Schingen en haalde haar hoofdakte in 1918. Daarna werkte ze op verschillende Bildtse scholen en verloofde ze zich met de Bildtse gemeenteambtenaar Wiebe Brouwer. Twee weken nadat Brouwer was bevorderd tot gemeentesecretaris, trouwden ze. In 1926 kregen ze een dochter en in 1930 twee zoons.

De moeder van Afke Brouwer-de Beer was een dochter van Waling *Dijkstra, één van de voortrekkers van de Friese taalbeweging. Afke had zelf contact met de *Jong-Fryske Mienskip*, een beweging die de Friese letteren wilde verheffen van domineeslectuur naar 'echte' literatuur. Na de Tweede Wereldoorlog debuteerde ze met haar Friese gedicht 'Underdûke' in het blad *De Tsjerne*.

Brouwer-de Beer en haar gezin waren inderdaad ondergedoken na de roof van het Bildtse bevolkingsregister. Haar man, burgemeester *Kuperus en andere bestuurders werden daarvoor verantwoordelijk gehouden. Brouwer-de Beer ging naar Lemmer, waar haar mans familie woonde. Haar kinderen vonden elders onderdak. Na de Bevrijding werd ze lerares algemene vorming aan de landbouwhuishoudschool en de school voor vglo in Sint Annaparochie.

Met Hotze *Buwalda en Thijs *Polstra schreef Afke Brouwer-de Beer in 1955 een geheel Bildtstalige revue voor de 450^e verjaardag van de bedijking van 't Bildt (1505). Ze droeg onder meer een sketch bij over Hoite *Peizel en een 'meezinger' uit 1946 die sindsdien als Bildts *folksliet* geldt:

*Der wer't eeuwen leen de nyn deur 't touwerk song, / de Burdine 't ouwe Frise lând indrong,
Der't de baren gongen fan de Middelsee, / lê nou fruchbtre akkers, graast 't bonte fee.*

Na haar pensionering in 1961 begon Afke Brouwer-de Beer een tweede loopbaan als Fries schrijfster en voordrachtskunstenares – in het voetspoor van haar befaamde grootvader. Op haar 76^e trad ze nog regelmatig op in ziekenhuizen. Op de 150^e geboortedag van Waling Dijkstra kwam haar autobiografische verhalenbundel *Ljocht en skaed op 't skoallepaed* uit, in 1980 gevolgd door *De stjelp op Koehoal*. Tussendoor schreef ze Friese kinderboekjes. In *De stjelp* beschrijft ze haar soms armoedige jeugd aan de zeedijk, in *Ljocht en skaed* haar schoolbelevissen op 't Bildt. In 1979 overleed Brouwer-de Beer, 83 jaar oud. Ze is bij haar man begraven in Sint Annaparochie.

Werk: lijst op catalogus.tresoar.nl (156 treffers).

Literatuur: *Woun*; *F&F* (29-9-1973); *BP* (30-11-1979); *Net ferjutte*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Afke Brouwer-de Beer (foto Tresoar).

9. Bakkersknecht Jan Bekius maakte het eerste christelijke Bildtse nieuwsblad

BEKIUS, Jan (* Sint Annaparochie 26-11-1844, † Sint Annaparochie 16-8-1921), bakkersknecht, boekhandelaar en uitgever. Zoon van Jouke Bekius (1821-1858), boer, en Akke Pars (1820-1895). Jan Bekius bleef ongehuwd.

Jan Bekius was de tweede van tien kinderen, waarvan drie jong zijn overleden. Hij werd knecht bij bakker Rienk van der Ley in Sint Annaparochie, die tevens hervormd ouderling was en in 1854 een jongelingsvereniging oprichtte om zendelingen op te leiden. Jan Bekius werd weldra bestuurslid. Omdat in de kerk van Sint Annaparochie 'modern' (vrijzinnig) werd gepreekt, hield hun rechtzinnig geïnspireerde vereniging eigen diensten in 'Rehoboth' aan de Warmoesstraat.

Nadat de vrijzinnige ouderling Jan *Kuiken in 1867 een boekhandel voor moderne en andere literatuur was begonnen, begonnen Bekius en Van der Ley in 1873 een eigen winkel in allerlei boeken, 'uitgezonderd moderne'. In 1875 kaapte Van der Ley de kerk in Sint Annaparochie. Vanaf de kansel hield hij een orthodoxe preek, tegen de zin van de overwegend vrijzinnige kerkvoogden. Kuiken sprak er in zijn sinds 1869 verschenen *Bildtsche Courant* schande van. In januari 1876 gaf bakkersknecht/boekhandelaar Bekius zijn eerste *Nieuwe Bildtsche Courant* uit. Die liet tegenover de krant van Kuiken een orthodox-christelijk geluid horen en trok meer abonnees dan de liberale '*ouwe Bildtsche*'. In 1882 waren het 1000 (Kuikens krant had 800).

De campagne van Bekius en Van der Ley tegen de Bildtse 'modernen' was een voortzetting van hun in 1854 begonnen zendingswerk, nu niet in verre landen maar in hun eigen gemeente. Als volgende stap weigerden de door Bekius' krant in beweging gebrachte orthodoxen mee te betalen aan het salaris van de vrijzinnige predikant. In 1885 traden de vrijzinnige kerkvoogden af. Jan Bekius, Jouke Schat en Liewwke Krol werden gekozen en Bekius werd president-kerkvoogd.

Inmiddels hadden de orthodoxen zich politiek georganiseerd. Johannes Pars, een volle neef van Jan Bekius, zat sinds 1855 voor de Antirevolutionaire Partij (ARP) in de Bildtse gemeenteraad. De Amsterdamse predikant Abraham Kuiper, de landelijke leider van de ARP, maakte zich in 1886 los van de Nederlands hervormde kerk en begon zijn eigen Nederlands gereformeerde kerk. In april 1887 kreeg ook Sint Annaparochie een Nederlands gereformeerde gemeente, met onder meer Bekius en Schat als ouderlingen en Krol als diaken. Ze bleven kerken in Rehoboth.

Jan Bekius, die evenals zijn in 1884 overleden werkgever ongehuwd bleef, kon op de lange duur niet van zijn boekhandel en krant leven. Bij zijn overlijden in 1921 was hij weer broodventer. Zijn *Nieuwe Bildtsche Courant* fuseerde al snel met de geestverwante *Dockumer Courant*. Beide gingen later op in het gereformeerde nieuwsblad *Het Noorden*, dat tot 1894 is verschenen. Dat Bekius' naam nog jarenlang in de kopregel van de *Nieuwe Bildtsche en Dockumer Courant* prijkte als uitgever, heeft zeker bijgedragen aan zijn aanzien als een van de Bildtse oprichters van de gereformeerde 'zuil'.

Literatuur: Sannes; Kuiken (2014).

Afbeelding: De krant van Bekius van 1-2-1878 (foto Museum Dokkum).

10. Burgemeester Edo Bergsma onderzocht het Bildtse armoedevraagstuk

BERGSMA, Edo Johannes (* Makkinga 6-6-1862, † Arnhem 1-11-1948), bestuurder. Zoon van mr. Petrus Adrianus Bergsma (1830-1915), gemeentesecretaris, en Doetje Offerhaus (1832-1918). Edo Bergsma trouwde (Nijmegen 12-9-1893) met **Cornelia Johanna van de Moer** (1865-1952). Ze kregen 1 dochter.

Edo Bergsma was de middelste van drie kinderen uit een deftig juristengezin. Zijn familie leverde al eeuwenlang dominees en bestuurders. Hun stamvader Pieter Arjens kwam uit Vrouwenparochie. Edo Bergsma begon zijn loopbaan van onderaf: als stagiair bij zijn vader, die sinds 1870 gemeentesecretaris van Leeuwarden was. Zo werd hij in 1886 zelf secretaris van Idaarderadeel en in 1892 burgemeester van het Bildt. In 1893 trouwde hij met de artsendochter Corrie van de Moer, die eveneens Friese wortels had. Hun dochter Anna werd in 1894 geboren in Sint Annaparochie.

Bergsma werd burgemeester toen een golf van onrust over 't Bildt spoelde. Veel later vertelde hij aan *De Telegraaf* dat hij doodsangsten had uitgestaan: 'Ik was er juist in een tijd gekomen van grote werkloosheid, armoede en ontevredenheid en opstand. De mensen hadden honger en waren verbitterd; er was opstand tegen grote boeren; telkens stonden boerderijen in brand'. Voor de veiligheid van zijn gezin solliciteerde Bergsma in 1896 met succes naar het burgemeesterschap van Enschede. Hij zat bovendien van 1913 tot 1922 in de Eerste Kamer voor de Liberale Unie, een gematigd vooruitstrevende partij die onder meer in 1901 de Woningwet tot stand had gebracht.

Burgemeester Bergsma was zelf geen socialist, maar hij vermoedde dat de onrust en de armoede op 't Bildt te maken hadden met de scheve bezitsverhoudingen in de gemeente. Die was sinds 1854 verantwoordelijk voor de armenzorg, maar grondeigenaars die geen ingezetene waren, hoefden niet mee te betalen. Bergsma hield daarom een enquête onder 17 Friese collega-burgemeesters en 23 in Overijssel. Bij zijn afscheid van het Bildt in 1896 presenteerde hij zijn rapport. In Overijssel waren weinig 'buiteneigenaars' en de armenzorg was goed geregeld. Op de Friese klei, vooral op 't Bildt, woonden de meeste eigenaars buiten de gemeente. Daardoor was er bijna geen geld voor zorg.

In zijn Enschedese jaren zorgde burgemeester Bergsma vooral voor modernisering en sociale woningbouw. Voor de textielindustrie kwam er een speciale hogeschool (nu Universiteit Twente). Een enkele keer liet hij zich nog in Friesland zien. Al in zijn Bildtse tijd was hij voorzitter van de fietsersbond ANWB. In 1935 kwam hij met het hele bestuur op bezoek in Sint Annaparochie. Hij was toen al drie jaar met pensioen. In 1932 was Bergsma ereburger van Enschede geworden. Om zijn opvolger 'niet voor de voeten te lopen', verhuisde hij in dat jaar naar in Arnhem. Daar overleed hij in 1948 op 86-jarige leeftijd. Edo Bergsma is begraven op de Oosterbegraafplaats in Enschede.

Werk: *De uitvoering der armenwet in Friesland* (Leeuwarden 1896).

Bronnen: NNBW; NP (1993); *Uytland*; Kuiken (2013).

Afbeelding: ANWB-pionier Edo Bergsma poseert naast zijn fiets (foto ANWB).

11. Mr. Tomas Beuckelaer organiseerde in 1505 de bedijking van 't Bildt

BEUCKELAER, mr. Tomas († 1516), bestuurder. Zoon van Siemen Beuckelaer. Tomas Beuckelaer trouwde 1^e met N.N. en 2^e met **Margriet van Wijngaarden**. Uit het 1^e huwelijk zijn 2 dochters bekend.

Tomas Beuckelaer kwam niet uit een bekende oude familie, maar trouwde de dochter van een invloedrijke adellijke Zuid-Hollandse regent: Floris Oom van Wijngaarden uit Dordrecht. Zijn dochter Ottelie of Juliana trouwde met de Delftse schout Dirk Sonck. Beuckelaer (zijn naam werd ook gespeld als Bokelaer) was een echte carrièreambtenaar: baljuw en dijkgraaf van Strijen, rentmeester-generaal van Holland, en tot zijn dood in 1516 raadsheer in het Hof van Holland.

De schoonfamilie van Beuckelaer investeerde haar kapitaal onder meer in landaanwinning. Op de Zuid-Hollandse eilanden was in de Middeleeuwen veel land aan de zee verloren gegaan. De Van Wijngaardens en hun zwager Adriaan Kornelis van Kleiburg legden in 1505 tien kilometer dijk aan op Overflakkee. Ze mochten de zo ontstane polder zelf tien jaar lang verpachten. Omstreeks dezelfde tijd bracht Beuckelaer namens zijn schoonfamilie een offerte uit voor de bedijking van 't Bildt, dat toen nog een kwelder was. Hij kon bewijzen dat de Wijngaardens snel konden werken. Hun personeelsbeleid was op militaire leest geschoeid. Ze huurden via koppelbazen ('homans') ploegen van honderd dijkwerkers in, meestal werkloze boerenknechts. Zo'n 'homanschap' kon onder goede leiding binnen een jaar een kilometer afsluitdijk aanleggen.

Op 22-2-1505 kregen Beuckelaer en drie broers Van Wijngaarden, waaronder zijn schoonvader, van de Friese overheid 'octrooi' om binnen een jaar veertien kilometer Bildtdijk aan te leggen. Van Kleiburg maakte het bestek, zoals hij ook op Overflakkee had gedaan. Met het octrooi op zak trok Beuckelaer andere aandeelhouders aan, onder wie zijn schoonzoon Dirk Sonck. Toen de nieuwe polder eind 1505 werd opgemeten, waren er al dertien groepjes ('consortia') van aandeelhouders. Waarschijnlijk heeft elk consortium een homanschap ingehuurd om een kilometer dijk aan te leggen. De vier hoofdaannemers brachten samen 600 man op de been. Eind 1505 werkten al 1500 man aan de Bildtdijk. De consorten mochten hun 'kavels' zelf verpachten. De drie Wijngaardens hadden ieder een kavel op hun naam staan. Beuckelaer had er drie.

In 1506 organiseerde Beuckelaer het beheer van de polder. Samen met een medeconsort liet hij acht kilometer sloten graven. Met de aanleg van een sluis en een dwarsvaart was de klus klaar. In 1509 werd de dijk 'gemeengemaakt': het beheer kwam in handen van één dijkgraaf. Dat werd Beuckelaer zelf. Hij bleef tevens optreden als rentmeester en als plaatselijk rechter ('grietman').

Tomas Beuckelaer overleed in 1516. Voor zijn nagedachtenis en zielenheil had hij in 1487 in de Grote Kerk te Dordrecht een eigen grafkapel gesticht. Maar ook in 'zijn' polder 't Bildt leeft hij voort: in de naam van de Beuckelaerstraat en het zorgcentrum 'Beuckelaer' in Sint Annaparochie. In Sint Jacobiparochie is een straat vernoemd naar zijn schoonfamilie, de Van Wijngaardens.

Literatuur: *NNBW*; *JCBG* (2003); *Straatnameboek*; Kuiken (2013).

Afbeelding: zorgcentrum 'Beuckelaer', Sint Annaparochie (foto Bouwgroep Dijkstra Draisma).

12. 'Kleine Izak', kaatslegende uit Vrouwenparochie

BIJLSMA, Yzaäk (* Vrouwenparochie 6-4-1831, † Vrouwenparochie 3-3-1876), alias **kleine Izak**, schoenmaker en (waarschijnlijk) kaatser. Zoon van Taeke Bijlsma (1786-1865), schoenmaker, en Trijntje van Keimpema (1790-1848). Izak Bijlsma trouwde ('t Bildt 22-2-1855) met **Tjitske Nieuwsma** (1832-1914). Ze kregen 2 dochters.

Vanaf de jaren 1760 hebben de caféhouders in Vrouwenparochie in de week na de kermis (*Froumet*) kaatspartijen georganiseerd. Een van hen, Harmen Keimpes (na 1811: van Keimpema), liet in 1796 een 'extra fraaie zilveren bal' verkaatsen. Volgens de overlevering was deze *Ouwe Gryp* (de 'oude riek', omdat op de bal een man met een mestvork is afgebeeld) in 1794 in Bitgum gewonnen door een kaatspartuur uit Vrouwenparochie en sindsdien in dit dorp gebleven.

Waling *Dijkstra maakte in 1863 van dit verhaal een gedicht dat hij op zijn wintertournees voordroeg en Heert de *Jong vermeldde in 1877 de *Ouwe Gryp* in zijn Bildtse reisgids. In hetzelfde jaar was de zilveren bal te zien op de Historische Tentoonstelling in Leeuwarden.

Noch Dijkstra, noch De Jong noemt echter dat deze wisselprijs twintigmaal zou zijn gewonnen door *klaine* Izak Bijlsma, naar wie in 1894 in Vrouwenparochie een kaatsvereniging is vernoemd. Deze schoenmaker Izak Bijlsma was de zoon van een schoenmaker en een kleinzoon van de in 1823 overleden Van Keimpema. Hij heeft deze laatste niet zelf gekend. Toen Bijlsma in 1876 stierf, liet hij een vrouw, twee dochters en wat onroerend goed na. Meer weten we niet van hem.

De naam van Izak Bijlsma leeft voort in de kaatsclub die de *Ouwe Gryp* nu bewaart. In 1988 is bovendien in Vrouwenparochie een straat naar Izak vernoemd. In Sint Jacobiparochie is in 1970 een straat vernoemd naar een succesvolle kaatser van wie de loopbaan wel gedocumenteerd is. Deze Dooitze de Bildt, alias 'Dooi' (1904-1968), won in de jaren 1930 driemaal met zijn partuur de Bondspartij in het kaatsmekka Franeker.

Tussen 1995 en 2005 las Leendert Ferwerda de negentiende-eeuwse jaargangen van de *Bildtsche Courant* (BC) na. Hij vond de precieze oprichtingsdatum van 'Klaine Izak' (22-9-1894), maar geen bericht dat de naamgever van de club ooit de *Ouwe Gryp* of een andere kaatsprijs had gewonnen.

In 2008 publiceerde de archivist Theo Kuipers het definitieve onderzoek naar de *Ouwe Gryp*. Ook hij kon Bijlsma niet met de prijs in verband brengen. De kaatslegende van 'Kleine Izak' lijkt al met al ontstaan bij de oprichting van de kaatsclub die een historische 'schutspatroom' zocht.

Deze geschiedenis zegt ook iets over de nieuwsvoorziening in de negentiende eeuw. Landelijke en provinciale kranten, maar ook de *BC*, schreven vooral over zaken die de elite interesseerden. Dat kon sport zijn, maar alleen elitaire vormen zoals de opkomende fietssport. Kaatswedstrijden en ander kermisvermaak haalden pas na de dood van Izak Bijlsma met enige regelmaat de krant.

Literatuur: *Gids*; *AH* (8-8-1877); *Woun*; Sannes; *Straatnameboek*; *Uytland*; Kuipers.

Afbeelding: De *Ouwe Gryp* in de *Nieuwe Friesche Volksalmanak* van 1863 (www.wumkes.nl).

13. Jan van der Bildt bouwde de beste sterrenkijkers van Nederland

BILDT, Jan van der (*Vrouwenparochie 17-9-1709, † Franeker 27-4-1791), alias **Jan Kunst**, instrumentmaker. Zoon van Pieter Jans Trui (belijdenis/doop Vrouwenparochie 4-11-1698), timmerman, en Maartje Jans (Krol?). Jan Pieters trouwde (Vrouwenparochie 26-12-1733) met **Jetske Lubberts** uit Sint Annaparochie. Ze kregen 3 kinderen.

Volgens de overlevering is Jan van der Bildt opgevoed door een boze stiefmoeder en heeft hij eerst als wagenmaker gewerkt in Vrouwenparochie, maar in de archieven is dat niet te vinden. Zeker is dat hij in Vrouwenparochie is geboren en getrouwd en op 21-6-1734 als 'Jan Pyttersz, uurwerkmaker' burger van Franeker werd. Daar liet hij zijn kinderen dopen: Renske (2 jaar oud) en Johannes in 1736 en Lubbertus in 1738. In 1744 woonde hij vlak buiten de stad en in 1749 kreeg hij als 'Jan van der Bildt, mr. horlogemaker' een forse belastingaanslag van 40 gulden.

Een voorname klant van de bloeiende werkplaats van Van der Bildt was de Franeker hogeschool, die voor het onderwijs en het onderzoek in de sterrenkunde steeds betere instrumenten nodig had. Van docent Willem Loré (1679-1744) leerde Van der Bildt spiegels voor sterrenkijkers slijpen. De spiegeltelescopen die hij bouwde, waren zo goed dat hij er tot ver buiten Friesland bestellingen voor kreeg. Ze waren mechanisch perfect en de spiegels loepzuiver. Van der Bildt vond ook een manier om de spiegels donkerder te maken, zodat ze meer licht weerkaatsten.

Vanaf 1744 assisteerde Van der Bildt de Franeker hoogleraar Samuel König bij gastcolleges aan het stadhoudelijk hof. In 1748 kreeg hij zijn eerste vaste betrekking bij de hogeschool: het onderhoud van de klok van de Academiekerk. In 1754 werd hij voor een jaarsalaris van f150 onderwijsassistent ('amanuensis') en conservator van de instrumentencollectie van de hogeschool. Zijn zoons Johannes ('J. van der Bildt Jzn') en Lubbertus kwamen bij hem in de leer en begonnen daarna hun eigen werkplaats. Lubbertus stond in 1767 in Franeker te boek als microscoopmaker. Zelf signeerde Jan zijn instrumenten in die tijd als 'Jan van der Bildt de Oude'. Zijn leerling en kleinzoon Bauke Eisma van der Bildt (1733-1851) bleef tot 1787 bij zijn grootvader in de zaak.

In zijn sterfjaar 1791 is Jan van der Bildt geportretteerd door de Franeker schilder J.J. de Boer. De Franeker Jacobus Scheltema schreef in 1823 een geromantiseerde levensschets van hem. 'Jan Kunst' inspireerde zijn plaatsgenoot Waling *Dijkstra in 1858 tot een komische voordracht over 'Kees Knúselser' ('knutselaar') met zijn draaibank en zijn la vol boeken over natuurkunde en de sterren. In 1963 werd de J.P. van der Bildtstraat in Vrouwenparochie naar hem vernoemd.

Werk: telescopen in Franeker (Museum Martena en Planetarium), Leiden (Museum Boerhaave).

Literatuur: *NNBW*; Rooseboom; *VF* (2013); Kuiken (2014).

Afbeelding: Jan van der Bildt in 1791 (foto Museum Martena, Franeker).

14. Schilder Johannes Blanksma kwam op zijn sloffen in het Rijksmuseum

BLANKSMA, Johannes (* Sint Annaparochie 11-10-1897, † Sint Annaparochie 22-1-1988), melkventer en kunstschilder. Zoon van Arjen Blanksma (1874-1926), werkman, en Tietje Pot (1874-1918). Johannes Blanksma trouwde ('t Bildt 28-5-1935) met **Jakobine Birgitte Jensen** (1911-1983), verloskundige. Ze kregen 3 kinderen.

Johannes Blanksma was de tweede van drie kinderen van een melkventer uit Minnertsga en een timmermansdochter uit Sint Annaparochie. Bij een timmerbaas in Sint Annaparochie leerde hij bouwkundig tekenen. In zijn militaire diensttijd trok hij op met de kunstschilder Gerrit Benner (1897-1981). Niet lang daarna nam hij de melkwijk van zijn vader over. Achter zijn huis aan de Warmoesstraat kreeg hij in 1933 een atelier. Met de onderwijzer Andries Swerms (1890-1959) reisde hij door heel Nederland tot hij in 1935 trouwde met de vroedvrouw Bien Jensen.

Blanksma en zijn vrouw waren tweeverdieners, maar Blanksma maakte ook zijn schildertalent te gelde. Hij zou al in 1920 voor f30 een kopie van een schilderij van Vermeer hebben verkocht. Veel van zijn werk, zoals het hier afgebeelde zelfportret, is ongedateerd. Behalve zijn zeer gewilde kopieën, waarvan hij tientallen verkocht, schilderde hij dorpsgezichten en landschappen dicht bij huis: Bildtse boerderijen en andere bedrijven, en verder duinlandschappen op Ameland, familie- en zelfportretten en een handvol portretten van dorpsgenoten.

In 1983 werd Blanksma weduwnaar. Voor de boekdrukker Adolf Hoekstra maakte hij in de jaren daarna nog een grote kopie van Rembrandts 'Nachtwacht'. Toen Blanksma klaagde dat hij de kleuren niet goed kreeg, reed Hoekstra hem naar het Rijksmuseum in Amsterdam. Pal vóór de poort stapte Blanksma uit – op zijn pantoffels. Hoekstra blufte hem naar binnen en Blanksma mocht zijn kleurstalen bij het origineel houden. De 'Nachtwacht' voor Hoekstra was zijn laatste grote werk. In 1988 overleed hij, 90 jaar oud. Johannes Blanksma is gecremeerd in Goutum.

Johannes Blanksma was 'bezeten van penseel en palet', schreef de *Leeuwarder Courant* in 1960. Zijn kameraad Benner werd landelijk beroemd als 'autodidact', maar Blanksma was vooral in Friesland bekend. Bij zijn leven waren zijn zorgvuldige kopieën naar oude meesters in trek. Zijn vrije werk kreeg aandacht na de schenking van een schilderij aan het Bildts Aigene in 2013. Dit leidde tot een inventarisatie van al zijn werk, in 2015 uitgegeven in een monumentaal boek.

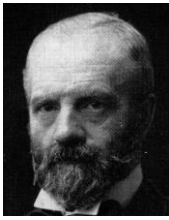
In het gedenkboek haalt ook de vroegere huisarts Klein herinneringen aan Blanksma op. Toen in 1937 foto's verschenen van de pas ontdekte 'Emmaüsgangers' van Vermeer, zou Blanksma tegen hem hebben gemopperd: 'Geen Vermeer, lijkt er niet op'. Na de ontmaskering van de 'Vermeer' in 1945 als een vervalsing door Han van Meegeren, erkende dokter Klein Blanksma's gelijk. Klein vestigde zich echter pas in 1953 op 't Bildt, en deze herinnering is dus niet helemaal accuraat.

Werk: overzicht in *Blanksma*.

Literatuur: Sannes; LC (19-11-1960); *Blanksma*.

Afbeelding: Johannes Blanksma, ongedateerd zelfportret (foto BA).

15. Gideon Boekenoogen maakte als pastor Boek de Bildtse geschiedenis populair

BOEKENOOGEN, ds. Gideon (* Woerden 12-7-1858, † Leeuwarden 31-10-1937), alias **pastor Boek**, predikant. Zoon van Isaak Hermanus Boekenoogen (1831-1910), winkelier, en Gerritje Romijn (1836-1866). Gideon Boekenoogen trouwde (Voorburg 25-3-1896) met **Anna Charlotte Carolina van Lingen** (1857-1941). Ze kregen geen kinderen.

Gideon Boekenoogen groeide op als oudste van zes kinderen. Na de dood van zijn moeder hertrouwde zijn vader in 1869 met Geertje van Selms (1836-1890), bij wie hij nog vier kinderen kreeg. Gideon en zijn twaalf jaar jongere halfbroer Adrianus studeerden beiden theologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Gideon werd in 1892 kandidaat en in 1896 gereformeerd predikant in Rozenburg. In hetzelfde jaar trouwde hij met de domineesdochter Anna van Lingen.

In 1898 werd hij gereformeerd predikant in Sint Annaparochie, in de zogeheten ‘B-kerk’. ‘Pastor Boek’, zoals hij zich graag noemde, was een flamboyante predikant met een vlotte pen. Hij was onder meer Bildts correspondent van het gereformeerde *Friesch Dagblad (FD)*, dat in 1903 de plaats had ingenomen van de krant die door Jan *Bekius was begonnen. In het *FD* nam hij feministes op de hak zoals de landelijk bekende Nellie van Kol (1851-1930) en de vrouw van zijn doopsgezinde collega Herman Bakels (1871-1952), die hij haar plaats ‘achter het aanrecht’ wees.

Boekenoogens redenaarstalent vond ook buiten zijn kerk weerklank. Zo sprak hij in 1921 de lofrede uit voor de jubilerende burgemeester *Hesselink. Bij zijn eigen zilveren jubileum hield hij in 1923 als eregast in de hervormde Van Harenskerk een rede over de geschiedenis van ’t Bildt. Die viel zo in de smaak dat Adolf Hoekstra hem een vaste historische rubriek in zijn *Bildtsche Courant* aanbood. Pastor Boek schreef tot 1927 wekelijks over geschiedenis of genealogie. Hij fantaseerde er soms lustig op los, maar maakte veel *Bilkerts* nieuwsgierig naar hun geschiedenis. Sint Annaparochie was bij Boekenoogens intrede een van de weinige plaatsen waar nog twee gereformeerde gemeenten naast elkaar bestonden: een ‘afgescheiden’ A-kerk en een ‘dolerende’ B-kerk. Na het overlijden van de afgescheiden dominee Jitze Veenstra in 1924 gingen ze alsnog samen. Boekenoogen legde in 1926 de eerste steen voor een nieuwe gereformeerde kerk, een ontwerp van de Leeuwarder architect Ane Nauta. Toen in 2005 de gereformeerde en hervormde gemeenten van Sint Annaparochie fuseerden, werd deze ‘Gideonkerk’ het officiële kerkgebouw.

In 1928 ging Gideon Boekenoogen met emeritaat. Hij verhuisde met zijn vrouw naar Stad aan ’t Haringvliet en vandaar in 1929 naar Leeuwarden, waar hij in 1937 overleed en zijn vrouw in 1941. Beiden zijn begraven in Sint Annaparochie. In het toen nog sterk verzuilde dorp was ds. Boekenoogen een strijdbaar kerkleider, maar hij wist als ‘pastor Boek’ ook bruggen te bouwen. Behalve in de naam van zijn kerk leeft hij voort in een straatnaam (Gideon Boekenoogenstraat, 1963). In 1983 gaf de Stichting Ons Bildt een bloemlezing uit zijn toespraken en gedichten uit.

Werk: in W. Baas en S.H. Buwalda, ed., *Gideon op de dorsvloer* (Sint Annaparochie 1983).

Literatuur: Sannes; *NL* (2001); *Uytland*; *Straatnameboek*; Kuiken (2013); Kuiken (2014).

Afbeelding: Gideon Boekenoogen (foto uit Sannes).

16. Christiaan Bonteman was de eerste Bildtse student aan een universiteit

BONTEMAN, Christiaan (* vóór 31-5-1564, † vóór 13-7-1610), bestuurder en officier. Zoon van Pieter Kornelis Bonte(man, † vóór of in 1592), pachtboer, en Ludou Jans Kuik (weduwe in 1592). Uit zijn huwelijk met een onbekende vrouw zijn 2 dochters bekend.

Christiaan Bonteman is vermoedelijk geboren in het Groningse Middelstum, waar zijn ouders in 1545 land pachtten van de edelvrouw Beetke van Rasquert. Vanaf 1557 staat zijn vader als pachtboer in Sint Annaparochie te boek en in 1578 betaalde hij het toptarief voor boeren (f 6) in de Friese weeldebelasting. Christiaan, zijn zusters (drie zijn met name bekend) en zijn broer Jan zijn protestants opgevoed. In 1562 moest hun vader zich nog als ketter verdedigen in Harlingen.

Dat Christiaan (genoemd naar de vader van zijn moeder) een studiehoofd had en naar de Latijnse school in Leeuwarden ging, volgt uit zijn inschrijving als student aan de protestantse universiteit in Heidelberg op 31-5-1564 als *Christianus Bonteman Leovardiensis*, zoon van *Petrus Cornelii Bonteman*. Daarmee is hij de eerste ons bekende student uit 't Bildt aan een (buitenlandse) universiteit. De eerste Bildtse student aan de in 1585 gestichte Franeker universiteit heette *Andreas Epeus Billandinus* (10-6-1601). Diens vader Iepe Andries was in 1578 Bildtpachter en later Fries gedeputeerde.

Waarschijnlijk heeft Bonteman zijn studie niet afgemaakt en is hij al snel teruggekeerd. Toen hij van 1567 tot 1572 grietenijsecretaris van Leeuwarderadeel was, voerde hij geen academische titel. Daarna ruilde hij zijn ambtelijke loopbaan in voor een militaire, in dienst van de Staten-Generaal. In 1579 was hij als kapitein ('hopman') van een vendel Staatse soldaten gelegerd in Venlo. Zijn mannen maakten deel uit van het regiment Van IJsselstein. Op 13-7-1610 vroeg Knierke Bontemans als dochter van wijlen Christiaan Bonteman de Staten-Generaal om een uitkering. Haar vader was toen dus al overleden. Op 30-7-1610 kreeg Knierke van de Staten een bedrag van f 20. Haar zuster Maaike is bekend uit een proces dat in 1603 voor het Hof van Friesland diende.

Omdat Christiaan Bonteman al vóór of in 1610 is overleden, moet de *Christianus Bonteman Biltanus* die op 8-12-1611 in Franeker ging studeren een ander zijn. De historicus Samme Zijlstra (1996) denkt aan een zoon van Jan Bonteman, en wij ook. Van deze naamgenoot is verder niets bekend.

Literatuur: Keuller; *Resolutiën; Boarnen; Zijlstra; Kuiken* (2013).

Afbeelding: Jacques Foucquières, *Slot en universiteitskerk in Heidelberg* (1619, foto Wikimedia).

17. Jan Bonteman bracht in Sint Annaparochie leven in de brouwerij

BONTEMAN, Jan Pieters (* ~1550, † 29-8-1612), Bildtpachter, brouwer en bestuurder. Zoon van Pieter Kornelis Bonte(man), † vóór of in 1592), pachtboer, en Ludou Jans Kuik (weduwe in 1592). Jan Bonteman was getrouwd met **Liesbeth Boom** (~1654-1608). Van hen is 1 dochter bekend.

Jan Bonteman was de broer van Christiaan Bonteman (nr. 17, hierboven). Toen Friesland in 1580 gereformeerd werd, betekende dit carrièrekansen voor jonge protestanten zoals Jan en Christiaan. De Friese Staten hadden alle kloosters onteigend en Jan Bonteman beheerde voor de provincie in 1582 de landpachten en andere inkomsten uit de kloostergoederen. Hij werd ook rechter in het Bildtse grietenij- of nedergerecht, waarvan de adellijke grietman voorzitter was. Als oudste 'bijzitter' verving hij vanaf 1583 de grietman, die vaak afwezig was. Hij noemde zich 'substituut-grietman' of 'grietman' en zegelde met het wapen dat zijn familie vanaf 1557 voerde. Zijn vader en twee ooms, *Claes Barthouts en Willem Stevens, hadden dat in 1566 laten beschrijven.

Dat Jan Bonteman behalve pachtboer en bestuurder ook bierbrouwer was, bleek bij zijn dood in 1612. Hij liet zijn dochter Knierke Bontemans zijn boerderij met een brouwhuis na. Door de Tachtigjarige Oorlog was de invoer van bier uit Holland gestopt. Overal in Friesland ontstonden toen nieuwe brouwerijen. Twee zwagers van Bonteman waren brouwer in Harlingen en Visvliet.

Jan Bonteman werd begraven in het koor van de oude kerk van Sint Annaparochie, een ereplaats die paste bij zijn status als notabele. In 1608 had hij daar een prachtige wapenzerk laten plaatsen voor zijn vrouw Liesbeth Boom, die van moederszijde uit een deftige Dordtse familie stamde. Bonteman is in hetzelfde graf bijgezet. Toen grietman Willem van *Haren in 1682 de oude kerk van Sint Annaparochie liet vervangen door een nieuw, moderner en kleiner gebouw, kwam het Bontemangraf buiten de muur te liggen. Sindsdien is de wapenzerk door weer en wind versleten.

De naam van Jan Bonteman leeft voort in de boerderijnaam 'Bontemantel' ten westen van Sint Annaparochie (zijn eigen woning stond in 1570 op wat nu het sportterrein De Waaie is). De familienaam is in de zeventiende eeuw uitgestorven. Bontemans brouwerij ging in 1625 failliet. In 1626 werd een belegger uit Medemblik eigenaar van de boerderij en pachter van het bijbehorende land. Diens schoonzoon Jan van Davelaer bouwde hierop aan de rand van het dorp nog een huis. De naam van dit 'Davelaershuis' (afgebroken in 1833) leeft nu voort in de straatnaam 'Davelaer'.

Literatuur: Sannes; *Boarnen; Straatnameboek*; Kuiken (2013); GK (2013).

Afbeelding: de verweerde Bontemanzerk buiten de Van Harenskerk (foto Regnerus Steensma).

18. Secretaris Sipke Brandsma regelde de eerste Bildtse sociale woningbouw

BRANDSMA, Sipke (* Oranjewoud 10-2-1860, † Leeuwarden 17-2-1952), bestuurder. Zoon van Jan Brandsma (1830-1920), tuinman, en Fimkje Bosma (1826-1905). Sipke Brandsma trouwde (‘t Bildt 1-6-1893) met **Trijntje Vlaskamp** (1863-1952). Ze kregen 2 dochters.

Sipke Brandsma groeide op in het ‘adelsdorp’ Oranjewoud. Zijn vader was tuinman op het landgoed van Pieter Heringa Cats, een neef van Sjuwke *Cats. Hij erfde in 1880 van zijn rijke werkgever een kapitaal van f100.000. Sipke, de vierde van negen kinderen uit dit gezin, werkte toen al op de gemeentesecretarie van Aengwirden (nu deel van Heerenveen). In 1891 werd hij gemeentesecretaris van het Bildt onder burgemeester Arend *Vlaskamp. Ruim twee jaar later (Vlaskamp was toen al afgetreden en weer koopman geworden) trouwde hij met diens dochter.

Onder de nieuwe sociaalliberale burgemeester Edo *Bergsma was Brandsma getuige van de tweede golf van de Bildtse landarbeidersbeweging, die tot stakingen en brandstichtingen leidde. Toen Bergsma in 1896 om die reden naar Enschede verhuisde, bleef Brandsma op zijn post. Onder Bergsma’s opvolger Deddo *Hesselink leidde hij de secretarie tot zijn pensioen in 1925.

Van huis uit had Brandsma, evenals Bergsma sociaalliberaal, oog voor de nood van de arbeiders. In 1896 liet hij de Amsterdamse filantroop Peter Wilhelm Janssen (1821-1903) een stuk grond bij de Koudeweg kopen waarop hij gemeentearchitect Jan Winters (1846-1921) acht moderne arbeiderswoningen liet bouwen. In de volksmond heetten ze al gauw ‘De Acht Plagen’. In 1903 richtten Brandsma, Winters en raadslid Bauke Tjilmstra (1852-1932) de ‘Woningstichting in de gemeente het Bildt’ op. Onder de nieuwe Woningwet (1902) kon zo’n stichting subsidie krijgen voor sociale woningbouw. De gemeenteraad steunde Brandsma’s plan voor 46 nieuwe woningen, maar het provinciebestuur vond het te duur en wist de uitvoering op de lange baan te schuiven.

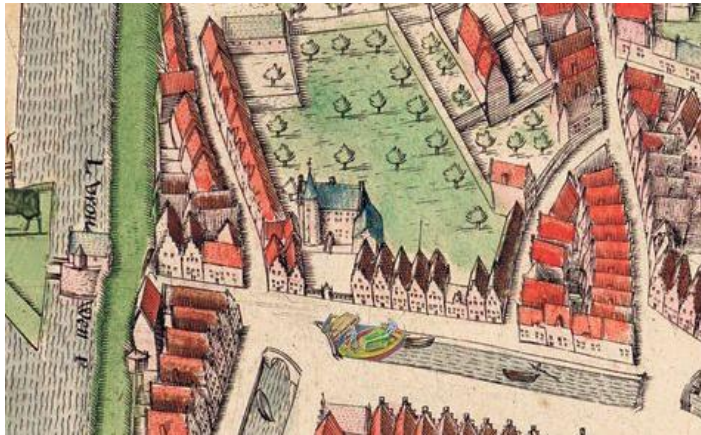
Brandsma besloot nu zelf in de provinciale politiek te gaan. Van 1905 tot 1923 zat hij in de Friese Staten voor de Vrijzinnig-Democratische Bond, een ‘linkse’ afsplitsing van de Liberale Unie. In Sint Annaparochie was hij bestuurder van de bibliotheek, het Groene Kruis, het Nut, Ons Huis, Plaatselijk Belang en de Coöperatieve Spaar- en Voorschotbank (de latere Bildtse Bank), en buiten ‘t Bildt van de afdeling Friesland van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

In 1925 verhuisden de Brandsma’s met hun dochter Fimke, die lerares Frans en Duits was, naar Leeuwarden. Daar overleed Sipke Brandsma, 92 jaar oud, in februari 1952, en zijn vrouw twee maanden later. Beiden zijn begraven in Sint Annaparochie. In 1970 is in dat dorp een straat naar Sipke Brandsma vernoemd. Het *Straatnameboek* noemt hem terecht een *soasjaal bewogen persoan*.

Literatuur: Sannes; *Straatnameboek*; *Oranjewoud*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Sipke Brandsma (foto uit Sannes, *Geschiedenis*).

19. Heer Tjeerd Burmania werd in 1515 de tweede grietman van 't Bildt

BURMANIA, heer Tjeerd († Leeuwarden 4-3-1541), ridder, bestuurder. Zoon van Rienk Burmania († 1494), hoofddeling te Leeuwarden, en Iekje Tjeerds Hania. Tjeerd Burmania trouwde 1^e **Tjitske Keimpes Unia** en 2^e (1534) **Grets Pieters Cammingha** (1485-1557), weduwe van Wilke Holdinga. Uit het 1^e huwelijk zijn 4 kinderen bekend.

Waarschijnlijk is Tjeerd Burmania geboren in het Burmaniahuis bij de Oldehove in Leeuwarden, waar zijn vader in 1492 als hoofddeling woonde. In 1505 heet Tjeerd zelf 'heerschap' (edelman). In 1512 werd Burmania raadsheer in het Hof van Friesland, maar hij liet zich daar weinig zien. Wel was hij in 1515 bij de inhuldiging van Karel V als landsheer van Friesland. Toen is hij tot ridder geslagen en ook benoemd tot grietman, dijkgraaf en rentmeester van het in 1505 bedijkte Bildt.

Heer Tjeerd Burmania droeg dus drie Bildtse petten: die van rechter ('grietman'), dijkgraaf en ontvanger van pachtgeld. Voorlopig kwam er echter weinig pacht binnen. Veel Bildtpachters waren gevlucht voor de troepen van hertog Karel van Gelre, die Friesland wilde veroveren. Heer Tjeerd en zijn broer Douwe leidden de verdediging tegen deze invallen, die in 1524 ophielden.

Kort daarna stelde de Rekenkamer in Den Haag een onderzoek naar heer Tjeerd in. Pachters hadden geklaagd dat hij pachtgelden in eigen zak had gestoken, oorlog of niet. De zaak liep met een sisser af. Heer Tjeerd verdedigde zich met verve en hoefde niets terug te betalen. Misschien gaven zijn militaire verdiensten, waarvoor hij sinds 1524 een pensioen ontving, wel de doorslag.

Heer Tjeerd Burmania kocht in 1537 een zogeheten Bildtrente op 100 hectare verpacht land. Dit betekende dat de pacht niet aan de overheid werd betaald maar aan heer Tjeerd zelf. Ook elders in Friesland en in Groningen bezat hij veel grond. Op 9-1-1541 maakte hij zijn testament. Twee maanden later overleed hij in Leeuwarden. Heer Tjeerd is daar begraven in de kerk van Oldehove.

Een kleinzoon van heer Tjeerds broer Douwe Burmania was jonker Idsert van Burmania (1594-1632), die van 6-3-1620 tot zijn overlijden eveneens grietman van 't Bildt was. Naar deze Burmania's is in 1963 een straat in Sint Annaparochie (de 'Van Burmaniastraat') vernoemd.

Literatuur: Sannes; *HvdR*; JCBG (2003); *Straatnameboek*.

Afbeelding: Het Burmaniahuis te Leeuwarden-Oldehove (1603, kaart door Jan Sems).

20. Hotze Buwalda zette het Bildts taalkundig op de kaart

BUWALDA, Hotze (* Sint Jacobiparochie 14-9-1915, † Sint Jacobiparochie 5-2-1994), alias **Wullem Aarts**, taalkundige en publicist. Zoon van Sijtze Buwalda (1887-1954), aannemer, en Tjitsche van der Wal (1890-1970). Hotze Buwalda trouwde (‘t Bildt 31-10-1940) met **Tietje Veenbaas** (1918-1993), alias **Hanne Kúkken**. Ze kregen 1 zoon.

De overgrootvader van Hotze Buwalda kwam in 1855 uit Burgwerd (nu in Súdwest-Fryslân) naar Het Bildt. Zijn opa bouwde in 1899 het strandhuis van de Bildtpollen (nu rijksmonument). Hotze groeide als enig kind op aan de Oude Bildtdijk en leerde in Leeuwarden door voor onderwijzer.

Toen de Fryske Akademy in 1940 aan een groot Fries woordenboek begon, kwam Buwalda hier in dienst. In hetzelfde jaar trouwde hij met de Westhoekse winkeliersdochter Tietje Veenbaas. In 1941 schreef hij in het onderwijzersvakblad *De vacature* over ‘Het Bildt en zijn dialect’ en in de *Bildtse Post* (*BP*) korte verhalen in het Bildts. Toen de *BP* in 1945 weer kon verschijnen, kreeg Buwalda onder het pseudoniem ‘Wullem Aarts’ een vaste Bildtstalige rubriek. In het Fries schreef hij met Arjen *Sevenster in 1946 een boekje over ’t Bildt en zijn bewoners, dat hij in 1953 bewerkte tot het eerste Bildtstalige schoolleesboekje (*Fan de Bildtse grônd*). Na het overlijden van Hartman *Sannes in 1956 voltooide Buwalda het slotdeel van diens *Geschiedenis van Het Bildt*.

Op de Akademy was Buwalda ooggetuige van de stapsgewijze emancipatie van het Fries als een door de overheid erkende taal. De standaardisering van het Fries, in publicaties zoals het grote woordenboek en in het onderwijs, was daarbij een belangrijk hulpmiddel. Buwalda stelde in 1963 met steun van de gemeente Het Bildt zelf de eerste officiële schrijfwijzer voor het Bildts samen. Voortaan was ‘Buwalda-Bildts’ de norm voor Bildtstalige stukken in de *BP* en andere uitgaven.

De kroon op het taalkundige werk van Hotze Buwalda moest het *Woordeboek fan ’t Bildts* worden. Daarvoor legde hij op de Akademy een grote kaartenbak aan, die door zijn vrouw werd geordend. Tietje Buwalda-Veenbaas deed ook veldwerk voor het *Woordeboek*. Ze legde veel oude vaktaal vast. Daarnaast vertaalde ze (als ‘Hanne Kúkken’) Friese verhalen in het Bildts.

Hotze en Tietje Buwalda-Veenbaas maakten de uitgave van hun *Woordeboek* niet meer mee. Tietje nam eind 1988 voor haar zieke man de cultuurprijs van de gemeente het Bildt in ontvangst en publiceerde in 1990 haar eigen jeugdherinneringen. Ze overleed in 1993, haar man een jaar later.

Hun zoon Sytze voltooide het *Woordeboek* in 1996, samen met twee Akademy-medewerkers en vier Bildtse vrijwilligers. De gemeente het Bildt beloofde de uitgave in 1996 met de cultuurprijs en vernoemde in 1999 een straat naar Hotze Buwalda, de vader van de Bildtse taalkunde. Zijn visie op het Bildts was weliswaar beperkt (de zeventiende-eeuwse taal van *Dirk Jansz was volgens Buwalda geen Bildts), maar hij heeft het Bildts taalkundig voorgoed op de kaart gezet.

Werk: lijst in Koldijk.

Literatuur: *Avondrood*; Koldijk; *Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Hotze Buwalda (tekening uit *Avondrood*).

21. Sjuwke Cats zette een pachter van haar land omdat hij liberaal stemde

CATS, Sjuwke (* Leeuwarden 25-9-1795, † Leeuwarden 3-4-1871), grootgrondbezitster. Dochter van Pieter Cats (1763-1832), koopman, politicus en bestuurder, en Rinske Heringa (1770-1834). Sjuwke Cats trouwde (Leeuwarden 27-9-1815) mr. **Johannes Bieruma Oosting** (1786-1828), advocaat, later rechter. Ze kregen 1 zoon.

De vader van Sjuwke Cats werd schatrijk door het opkopen van landerijen die in de Franse tijd voor een schijntje op de markt kwamen. Sjuwke groeide met haar jongere broer Adriaan op in Leeuwarden. Tijdens een zomer in Oranjewoud leerde ze de Drentse advocaat Johan Oosting kennen, met wie ze in 1815 trouwde. Het jaar daarop werd ze moeder van Jan Oosting (na 1830: Bieruma Oosting). In 1820 kocht vader Cats het buiten Oranjestein in Oranjewoud voor haar. Haar man, die in 1822 rechter in Leeuwarden werd, overleed in 1828. Omdat haar broer al in 1825 was gestorven, erfde Sjuwke in 1836 alle goederen van haar ouders – ook op 't Bildt. Met 46 percelen was haar vader bij zijn dood in 1832 de grootste 'buiteneigenaar' van Bildtland.

Vanaf de jaren 1840 verzetten Bildtboeren zoals Gerrit *Wassenaar zich tegen de voorrechten van buiteneigenaars zoals de weduwe Bieruma Oosting. Na 1848, toen er vrije parlaments-, Staten- en raadsverkiezingen kwamen, noemde de eerste groep zich 'liberaal' en de tweede 'conservatief'. Een van de Bildtse pachters van de weduwe Bieruma Oosting was Tiete de Jong (1799-1863), die in 1851 gemeenteraadslid werd voor de Bildtse liberale kiesvereniging. Voor de landelijke verkiezingen van 1853 gaf de weduwe haar pachters een 'stemadvies': conservatief, en wel op haar zoon mr. Jan Bieruma Oosting. Toen De Jong openlijk weigerde, zei ze hem op staande voet de pacht op. Het werd breed uitgemeten in de liberale *Provinciale Friesche Courant*.

De liberale Bildtse raad eiste in 1858 dat ook buiteneigenaars zoals de weduwe Bieruma Oosting meebetaalden aan de steeds duurdere armenzorg. Met negen andere buiteneigenaars, onder wie oud-burgemeester De *Kempenaar, ging de weduwe hiertegen in beroep. Ze wonnen in 1863.

Sjuwke Bieruma Oosting-Cats overleed in 1871 in Leeuwarden. Het zou nog een eeuw duren voordat de voorrechten van buiteneigenaars op het gebied van de plaatselijke lasten ophielden. In 1970 kwam er een gemeentelijke belasting voor alle eigenaars – ingezetenen en niet-ingezetenen.

Literatuur: Sannes; Kuiper; *NP* (1993); *Oranjewoud*; Kuiken (2013).

Afbeelding: J. Kaijser, de weduwe Bieruma Oosting (steendruk, 1837, uit *Oranjewoud*).

22. Claes Barthout(s) en Neeltje Jans lieten de oudste Bildtse gevelsteen maken

Claes Barthouts (leefde Sint Jacobiparochie 1547-1574, † vóór of in 1587), bestuurder. Zoon van Barthout Willems, Bildtpachter († vóór of in 1552), en Marietje Lourens. Claes Bartouts trouwde 1^e vóór of in 1574 **Neeltje Jan Goverts**, 2^e **Aafke Here Walings**, 3^e **Martjen Remmert Gerbrands** (leeft 1587). Uit deze huwelijken zijn 3 kinderen bekend.

Claes Barthouts nam in 1547 de pacht van ruim 25 hectare Bildtland bij Sint Jacobiparochie over van zijn schoonvader Jan Goverts. Claes was nog getrouwd met Jans dochter Neeltje in 1574, toen het echtpaar een gevelsteen met een vruchtbaarheidssymbool (twee korenschoven) liet maken voor hun huis aan de Koudeweg, tussen Sint Jacobiparochie en Sint Annaparochie.

Claes was welgesteld. In 1552 moest hij opkomen met een kostbare wapenrusting (een harnas met ringkraag) en in 1578 betaalde hij het toptarief voor boeren in de weeldebelasting (*f*6). Hij had zo voldoende aanzien om een ambt te bekleden. In 1560 trad hij op als dorpsbestuurder.

Bij Claes' aanzien hoorde ook een familiewapen. In 1566 ging hij samen met twee neven, Pieter Bonteman en Willem Stevensz, naar Sassenheim in Zuid-Holland, het stamdorp van hun vaders. De schout liet twee oude dorpelingen verklaren dat ze de grootvader en overgrootvader van de Bildtse neven, Willem Stevensz en Steven Huygen, nog hadden gekend. Ze wisten ook dat een aanverwante familie in het buurdorp Lisse woonde en dat beide families vroeger een wapen hadden gevoerd: drie zilveren maantjes op een rood schild met een streep over alles, en bovenop het schild een helm met een bos veren in een kuip. Dit wapen leek op dat van de oude adellijke familie Van Wassenaer. De Bildtse familie gebruikte het al vanaf 1557 op grafstenen. Ook de moeder van Claes Barthouts is onder dit 'Wassenaerwapen' begraven. In de Groate Kerk van Sint Jacobiparochie is haar prachtige grafsteen sinds 2011 onder een glasplaat te zien. Het wapenschild is in 1795 beschadigd, maar de helm met de verenbos is nog goed herkenbaar.

Claes Barthouts en Neeltje Jans hebben de oudste bewaarde gevelsteen op 't Bildt nagelaten. Claes heeft bovendien zijn eigen familiegeschiedenis laten uitzoeken. We weten sinds 2012 uit DNA-onderzoek zeker dat zijn overgrootvader Steven Huygen geen adellijke Van Wassenaer was. Omdat hij wel de stamvader is van een van de oudste en grootste Bildtse families (met namen als Bonteman, Kuiken en Wassenaar), is in Sint Annaparochie toch een straat naar hem genoemd. Sint Jacobiparochie heeft sinds 1963 een Claes Barthoutstraat en een Neeltje Jansstraat.

Literatuur: *Boarnen; Straatnameboek; GJ* (2009); Kuiken (2013).

Afbeelding: Gevelsteen uit 1574, nu Koudeweg 21 (foto Foppe Errit de Vries).

23. Arjen Dekker Sebastiana beschreef in zijn dagboek de bezetting op 't Bildt

DEKKER SEBASTIANA, Arjen (* Marrum 10-1-1903, † Sint Annaparochie 27-10-1964), schrijver. Zoon van Cornelis Dekker Sebastiana (1874-1955), arbeider, en Trijntje Noordenbos (1882-1953). Arjen Dekker Sebastiana trouwde ('t Bildt 23-7-1931) met **Pietje Bosgra** (1906-1978). Ze kregen 1 dochter.

Arjen Dekker Sebastiana werd geboren als oudste van twee kinderen in een landarbeidersgezin. Waar zijn ouders werk hadden, woonden ze: eerst in Holwerd, later in Marrum en op 't Bildt. Arjen ging naar school in Sint Annaparochie en deed daar in 1918 eindexamen ulo. Hij vond werk in de drukkerij van Johannes *Kuiken en kwam in de kost bij de huisschilder Andries Hallema, want zijn ouders en broer Jan (1908-1979) woonden inmiddels weer in Holwerd.

Zijn kennismaking met de gereformeerde, in Ternaard geboren arbeidersdochter Pietje Bosgra deed Arjen Dekker Sebastiana in 1930 besluiten zich gereformeerd te laten dopen. Een jaar later trouwden ze. Dekker Sebastiana was inmiddels boekhouder bij het aardappelexportbedrijf 'Maison' Martin van Dijk en zou het daar tot procuratiehouder brengen. Zijn enige dochter Trijntje ('Tineke') werd in het bezettingsjaar 1943 geboren. Ze werd apothekersassistente en trouwde in 1963 met haar oude lagerschoolvriendje, de geneeskundestudent Doeke Post. Arjen Dekker Sebastiana maakte nog juist de geboorte van zijn eerste kleinkind Thijs Doeke mee. Zes weken daarna, op 27-10-1964, overleed hij onverwacht in zijn slaap. Hij werd 61 jaar oud.

Al vanaf zijn 14de jaar hield Arjen Dekker Sebastiana een (Nederlandstalig) dagboek bij. Een paar kleine boekjes uit 1917-1918 en tien delen uit de periode 1938-1958 zijn bewaard gebleven. Ze bevatten een uniek doorlopend verslag van de Duitse bezettingsjaren en de aansluitende Bevrijding van Sint Annaparochie. Toen het Bildts Dokumintasisintrum, een onderdeel van de Openbare Bibliotheek in het dorp, in 1992 de brandkast van de voormalige vlasfabriek De Vogel ten geschenke kreeg, liet Tineke Post-Dekker Sebastiana de oorlogsdagboeken daarin onderbrengen. Uittreksels zijn gepubliceerd in het oorlogsgedenkboek *Net ferjitte... Niet fergete* (1995) en in het Bildtse jubileumboek *Een Uytland gheheten Bil* (2005). Volgens een brief van Doeke Post (3-3-2015) is een editie van de alleroudste deeltjes in voorbereiding. Daarmee zou dan al het nagelaten werk van deze twintigste-eeuwse opvolger van *Dirk Jansz ontsloten zijn.

Werk: dagboeken 1938-1958 (10 delen, fotokopieën in BA).

Literatuur: *Net ferjitte*; *Uytland*; Kuiken (2014); Post.

Afbeelding: echtpaar Dekker Sebastiana-Bosgra in 1961 (foto in Post).

24. Dichter Arjen Dijkstra wist met weinig woorden veel *Bilkerts* te raken

DIJKSTRA, Arjen Hendrik (* Sint Annaparochie 30-10-1931, † Sint Annaparochie 11-4-2016), leraar Duits en streektaaldichter. Zoon van Filip Dijkstra (1891-1954), werkman, en Jannigje Faber (1895-1970), schoonmaakster. Arjen Dijkstra trouwde ('t Bildt 1957) met **Tjerkje de Jager** (1933-2007). Ze kregen 1 zoon.

Arjen Dijkstra stond na de mulo in Sint Annaparochie en de Rijkskweekschool in Leeuwarden van 1952 tot 1960 voor de klas op verschillende Bildtse scholen. Met zijn MO-akte Duits gaf hij van 1960 tot 1988 les aan zijn oude mulo (na 1966 de openbare mavo 'De Foorakker'). In zijn vrije tijd dichtte hij: in het Bildts en liefst in bondige versvormen zoals de Japanse *haiku*.

Als Dijkstra publiceerde, deed hij dat onder schuilnamen: 'Aryn', 'Nihil' of 'Ydra'. Toen Albert *Tilma eens een Bildtse dichtwedstrijd uitschreef, won Dijkstra de eerste prijs. Toen hij in 1988 afscheid nam als leraar, gaf De Foorakker een bundel uit van zijn 'dichte gedachten' – onder zijn eigen naam. De Provinciale Bibliotheek (nu Tresoar) in Leeuwarden boekte het werk per abuis in als 'Fries'. In 1992 bracht de Stichting Ons Bildt een nieuwe bloemlezing uit Dijkstra's Bildtse gedichten uit. Een jaar later kreeg Dijkstra voor al zijn dichtwerk de gemeentelijke cultuurprijs.

Dijkstra's faam als 'kortebaandichter' doet geen recht aan zijn langere, verhalende en vaak ook rijmende werk. In *Grinsgefal* (1992) dient een tabaksdoos ('ferhaledoos') als metafoor van het aflopende leven van een oude alleenstaande man die niet kan lezen of schrijven, maar wel veel vertellen. Toch werd Dijkstra's meest aangehaalde gedicht het ultrakorte *Worre, / weze, / weest*. Onder de titel *'t Leven* verscheen het in 1993 in *De fleanende krie*, een uitgave van een christelijke Friese boekenclub. Het is een geliefde tekst op rouwkaarten. Zijn eigen Bildtgevoel verwoordde Dijkstra in 2007 in het gedicht *'t Bildt(s)*. De eerste strofe: *Hier / wutteld / weze / aarde / thús*, werd in 2015 het motto van het Bildts Dokumentasy Sintrum in de bibliotheek te Sint Annaparochie. Dijkstra was bij de onthulling. Zijn laatste maanden woonde hij in een verzorgingshuis. Bij zijn overlijden in 2016 prees de *Leeuwarder Courant* – geheel in Dijkstra's stijl – zijn 'rake, kale taal'.

De naam van Arjen Dijkstra leeft voort in een prijs op de jaarlijkse voordrachtwedstrijd voor Bildtse schoolkinderen. Eind 2016 ondekte zijn zoon in zijn nalatenschap 250 onuitgegeven Bildtse gedichten. Eind 2017 kwamen ze in een boek met het overige werk en een biografie.

Werk: *Even stilstaan* (1988); *Om soa maar te sêgen* (1992); *Worre*.

Literatuur: BP (13-4-2016); LC (3-6-2016); BP (14-12-2016); biografie in het verzamelde werk.

Afbeelding: Arjen Dijkstra (links) met collega-onderwijzers omstreeks 1960 (foto BA).

25. Maartje en Dirk Dijkstra reddden in 1943 een joodse verzetsstrijdster

DIJKSTRA, Dirk (* Sint Jacobiparochie 7-3-1896, † Leeuwarden 22-3-1977), smid, verzetsman en machinefabrikant. Zoon van Tjitte Dijkstra (1863-1944), grofsmid, en Trijntje de Groot (1861-1911). Dirk Dijkstra trouwde (Barradeel 14-6-1923) met **Maartje van der Wal** (1900-1974). Ze kregen 3 kinderen.

Een handvol inwoners en tijdelijke inwoners van 't Bildt is na 1945 vanuit Israël erkend als 'Rechtvaardigen onder de Volkeren' omdat ze tijdens de Duitse bezetting joden hebben gered: de predikanten Lambertus Cannegieter (1913-2002) en Jacob *Kalma (1907-1991) en hun vrouwen, Cannegieters zwager Jean-Jacques Kappeyne van de Coppello (1922-2008), Renze (1896-1985) en Froukje (1897-1985) Beimers-bij de Leij, die een joods echtpaar verborgen, en Klaas (1907-1976) en Berber (1908-1981) Postma-Lautenbag, die deze onderduikers naar 't Bildt hadden gebracht. In 2005 zijn hun verzetsheldenverhalen in het Nederlands vastgelegd in een monumentaal boek.

Omdat Dirk en Maartje Dijkstra-van der Wal hun Israëliëse onderscheiding pas in 2011 kregen, staan ze nog niet in het boek, maar wel op de website db.yadvashem.org. 'Hun' onderduikster Lola Ekart (1923-2014) kreeg in 2009 contact met de kinderen van haar inmiddels overleden redders en vroeg de onderscheiding voor hen aan. Die werd in 2012 aan de familie uitgereikt.

Dirk Dijkstra volgde zijn vader op als smid in Sint Jacobiparochie. Vanaf 1925 legde hij zich toe op de bouw van aardappelsortermachines voor plaatselijke exporteurs zoals de 'Friesche Plant'. In mei 1943 kwam de twintigjarige onderduikster 'Jo van der Steen' uit Amsterdam in hun huis. Ze was geboren in Wenen, maar sinds 1938 in Nederland. 'Jo' sprak vloeiend Nederlands en ging een enkele maal met de Dijkstra's naar de Groate Kerk. In december was ze weg. De ongeruste familie kreeg in januari 1944 een brief van haar uit Parijs. 'Lolly', zoals ze zich nu noemde, bleek lid van een internationale verzetsgroep die joods mensen via Frankrijk naar Spanje smokkelden. Ze bleef schrijven tot 1946, toen ze zelf naar het 'belofde land' (na 1948: de staat Israël) vertrok.

Net zoals het bedrijf van de zoons van Hendrik *Kuiken sloeg de machinefabriek van Dirk Dijkstra na 1945 zijn vleugels uit in de Noordoostpolder. Zoon Tjitte kreeg later de leiding in Emmeloord en zoon Alef in Sint Jacobiparochie. Dirk en Maartje Dijkstra woonden in hun laatste jaren in rusthuis *Beuckelaer in Sint Annaparochie. Dirk Dijkstra overleed er in 1977, 81 jaar oud. Na een hervormde rouwdienst in Sint Jacobiparochie is hij in Goutum gecremeerd.

U leest het goed: de Dijkstra's waren protestants en geen *devout Roman Catholics*, zoals ze op db.yadvashem.org heten. De Israëliëse organisatie achter deze site is kennelijk afgegaan op de plaatsnaam Sint Jacobiparochie en de kinderen Dijkstra hebben het maar zo gelaten, ook toen de kinderen van Lola Ekart hier in 2014 een gedenksteen aan de *Groate Kerk* kwamen onthullen.

Literatuur: *LC* (23-7-1977); *Yad Vashem*; *LC* (12-4-2014); Kuiken (2014).

Afbeelding: Dirk en Maartje Dijkstra-van der Wal (privécollectie).

26. 'Kleine Germ' Dijkstra beschreef zijn leven van vlastrekker tot ondernemer

DIJKSTRA, Gerben (* Sint Jacobiparochie 8-8-1875, † Sint Annaparochie 26-9-1969), alias **Piebe Stannebuurster** of **klaine Germ**, werkman, later ondernemer en schrijver. Zoon van Symen Dijkstra (1840-1926), landarbeider, en Neeltje Andries(s)en (1840-1921), landarbeidster. Germ Dijkstra trouwde († Bildt 9-9-1897) met **Teuntje Schouwerwou** (1875-1955). Ze kregen 4 kinderen.

Germ Dijkstra begon op zijn negende als knechtje in de vlasbouw en kwam in 1885 in dienst bij een (in zijn memoires niet met name genoemde) boer die atheïst en socialist was. Onder zijn invloed werd Germs vader lid van de landarbeidersvakbond Broedertrouw. Germ kende de armoede van de landarbeiders en de praktijken van koppelbazen die over hun rug rijk werden. Hij werd lid van de jongerenvereniging van Broedertrouw en later van de toneelclub. Hij schreef als 'Piebe Stannebuurster' in het socialistische blad *De Klok*, maar hield zich niet aan het beleid van de vakbond, want hij werkte bij aanneming en liet zijn vrouw meewerken. In 1901 werd Germ broodventer voor de arbeiderscoöperatie Excelsior in Leeuwarden, waar hij ook ging wonen.

In 1906 kon het echtpaar met een hypotheek van een groothandelaar een winkelhuis in Sint Annaparochie kopen. Ze verkochten er onder meer brood en zelfverbouwde groente. Bij de winkel hoorden zes armoedige huisjes. Van de huur werd de hypotheek afbetaald. In 1912 kocht Dijkstra een groot nieuw huis, maar hij raakte het oude niet kwijt omdat de zes 'kamers' door de gemeente onbewoonbaar werden verklaard. Dijkstra's notaris vond op de valreep een koper, maar kon niet voorkomen dat hij in 1913 failliet ging. Hij maakte een doorstart als gardenier.

In 1922 kocht de ondernemende Dijkstra het onderstel van een oude T-Ford, dat hij liet verbouwen tot busje. Dit was het begin van de Bildtsche Autobusonderneming (BABO), die hij in 1938 verkocht aan een concurrent in Leeuwarden. Via een reeks overnames is het bedrijf later opgegaan in Arriva. Met Dijkstra's avonturen als busondernemer is een boek te vullen. Dat is ook gebeurd, want Dijkstra's memoires zijn in 1991 uitgegeven door de historicus Willem Winters.

Toen Germ Dijkstra in 1955 weduwnaar werd, bestond de Algemene Ouderdomswet nog niet. Daarom begon hij op zijn tachtigste weer een winkeltje. Germ verhuisde in 1959 naar rusthuis *Beuckelaer in Sint Annaparochie, nadat hij nog eenmaal te voet naar Leeuwarden was gegaan. Hij mopperde dat rijke boeren in het rusthuis 'meneer' heetten en hijzelf gewoon *Dykstra*. Hij had altijd veel gelezen en bleef dat doen tot zijn dood in 1969. Germ Dijkstra is op 30 september gecremeerd in Groningen, waar zijn nabestaanden – toepasselijk – per speciale bus naartoe reden.

Werk: memoires in Winters.

Literatuur: Winters; Kuiken (2014).

Afbeelding: Germ Dijkstra in 1925 voor zijn derde bus (foto BA)

27. Waling Dijkstra reisde stad en land af met Friese en Bildtse voordrachten

DIJKSTRA, Waling, (* Vrouwenparochie 14-8-1821, † Holwerd 15-1-1914), alias **Waling-om**, winkelier, taalkundige en voordrachtskunstenaar. Zoon van Gerrit Walings (na 1811: Dijkstra, 1791-1833), bakker, en Antje Koopmans (1791-1859). Waling Dijkstra trouwde 1^e (Hennaarderadeel 15-5-1850) met **Hinke Huizinga** (1825-1851), 2^e (Hennaarderadeel 27-10-1855) met **Afke de Boer** (1836-1908). Bij Hinke kreeg hij 1 zoon, bij Afke 11 kinderen.

Waling Dijkstra groeide drietalig (Fries, Bildts en Nederlands) op in Vrouwenparochie, waar grootvader Dijkstra bakker was, en later in Spannum. Als puber las hij gretig de Friese verhalen en gedichten van de broers Eeltje en Joost Halbertsma. In 1839 verscheen zijn eerste poëzie in een Friese almanak en in 1848 zijn eerste dichtbundel. Van 1840 tot 1853 was hij zelf bakker in Spannum. Na wat omzwervingen kwam hij in 1855 in dienst bij Telenga, de Franeker drukkerij die zijn werk (en dat van Klaas *Aartsma) uitgaf. In 1861 begon hij een boekwinkel in Holwerd. Met zijn toegankelijke, in de geest van de Halbertsma's geschreven Friese verhalen en gedichten kon Dijkstra al gauw van zijn pen leven. Op winteravonden trad hij met eigen teksten op in cafés in de hele provincie, wat ook de verkoop van zijn gedrukte werk bevorderde. Meestal had hij een aangever bij zich met wie hij komische sketches opvoerde, in het Fries en soms in het Bildts. Hij was niet alleen voordrachtskunstenaar, maar ook de eerste bekende Friese (en Bildtse) cabaretier.

Waling Dijkstra was een kind van de Verlichting. Hij moest niets hebben van bijgeloof en van godsdienstige dweperij, en evenmin van een romantische verering van het Friese verleden. Met zijn nuchtere instelling en grote taalkennis kreeg hij in 1885 opdracht van de provincie Friesland om het *Friesch Woordenboek* van de in 1869 overleden Joost Halbertsma te voltooiën. Het vierde en laatste deel kwam uit in 1911. In de tussentijd werkte hij aan een etnografisch standaardwerk: 900 bladzijden vol volksgebruiken, sprookjes en gezegden (*Uit Friesland's volksleven*, 1892-1896).

In 1894 werd Dijkstra koninklijk onderscheiden als Broeder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw. Op zijn 85^e verjaardag was zijn geest nog 'zeer helder'. In 1914 overleed hij, 92 jaar oud, in Holwerd. In dat dorp is hij begraven bij zijn in 1908 overleden tweede vrouw Afke de Boer. In 1916 kreeg Waling Dijkstra een gedenksteen in Leeuwarden en in 2000 een borstbeeld in Holwerd. In 1963 is in zijn geboortedorp Vrouwenparochie een straat naar hem genoemd.

Waling Dijkstra was de eerste die het Bildts een taal noemde (in de *Nieuwe Friesche Volksalmanak* van 1861). Hij publiceerde vier Bildtse sketches en een paar gedichten. Voor Hotze *Buwalda was het Bildts van 'Waling-om' de maatstaf voor zijn eigen taalkundige werk. In literair opzicht zijn zijn kleindochter Afke Brouwer-de *Beer en de humorist Albert *Tilma schatplichtig aan hem.

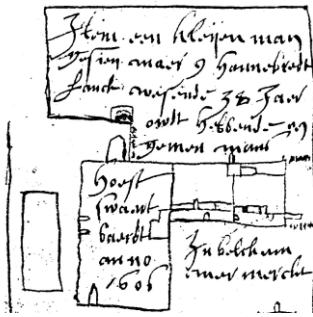
Collecties: handschriften en brieven op Tresoar.

Bildts literair werk: lijst in Koldam, bloemlezing in *Avondrood*.

Literatuur: *Avondrood*; JCBG (1988); *BWN*; *Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: sigarendoos voor Waling Dijkstra-sigaren (foto BA).

28. Dirk Jansz schreef de oudste bewaarde teksten in het Bildts

Dirk Jansz (* ~1578, † Sint Annaparochie 7-3-1636), voluit **Dirk Jan Klases**, Bildtpachter en schrijver. Zoon van Jan Klases († 26-4-1583), Bildtpachter, en Trijntje Dirk Gabes († 23-2-1618). Dirk Jansz trouwde 1^e met **Sieuwke Andries** († 20-4-1618, begraven Vrouwenparochie) en 2^e (16-3-1619) met **Iekje Tjommies**. Bij Sieuwke kreeg hij 5 kinderen, bij Iekje 8.

Dirk Jansz stamde via zijn moeder af van de vooraanstaande Bildtpachtster *Kunnemoer. Zijn vader was blijkens het wapen op zijn graf van Friese afkomst, misschien uit Menameradiel. Dirk was al getrouwd met Sieuwke Andries (uit de oude Hollandse familie Van Haarlem), toen hij in 1604 een dagboek begon: het oudste bekende geschreven Bildts, met veel Friese en nog meer Hollandse trekjes. Dirk beschrijft onder meer zijn boerenbedrijf (op een winkelhaakboerderij, waarvan hij in 1607 een plattegrond tekende) en het ziekbed en overlijden van Sieuwke in 1618.

Na Dirks aantekening van zijn hertrouwen met Iekje Tjommies in 1619 volgt een van de meest besproken onderdelen van zijn dagboek: de beschrijving van zijn bijna vijftig boeken, vooral veel populaire romans. Het is de uitvoerigste bewaarde bibliotheekbeschrijving van het zeventiende-eeuwse Friese platteland. Hoewel Dirk gelovig protestants was, had hij maar weinig godsdienstige boeken in huis – veel minder dan we uit andere Friese boedelinventarissen uit zijn tijd kennen.

In 1620 begon Dirk aan een tweede aantekeningenboek, dat hij zijn *Memorijen* noemde. Het gaat onder meer over de strijd tussen de Bildtse politiek, waarbij Dirk zelf betrokken was, en de Friese Staten, die als grondheren steeds meer geld van hun pachters wilden. In 1631 is Dirk zelfs door de Staten van zijn land gezet. Zijn dochter Dieuwke is in 1632 bij vrienden thuis geboren. In 1634 diende de zaak van de Bildtse pachters tegen de Staten voor het Hof van Friesland. De Staten wonnen op bijna alle punten: ze mochten extra pachttoeslagen eisen en de Bildtpachters hadden geen erfelijke rechten op hun grond. Dirk overleefde deze nederlaag niet lang. In maart 1636 noteerde Iekje Tjommies (die dus kon lezen en schrijven) zijn dood in zijn dagboek.

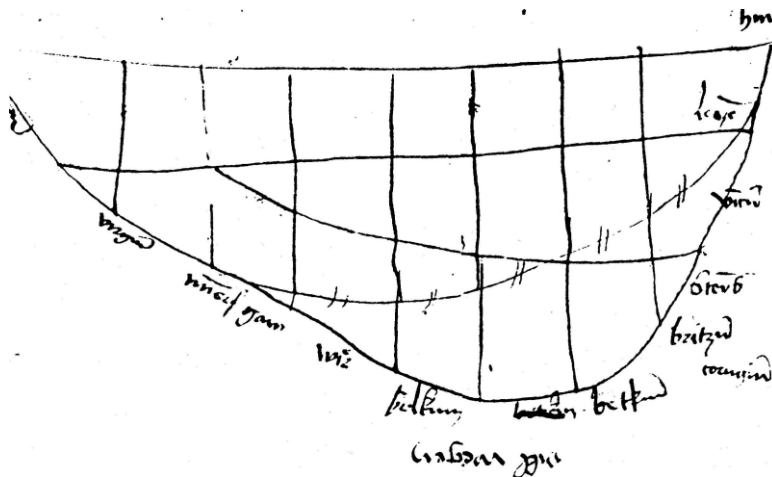
Naar Dirk Jansz, de eerste Bildtse stem in de Friese letteren, is in 1963 een straat in zijn oude woonplaats Sint Annaparochie genoemd. Het *Straatnameboek* noemt hem per abuis 'Dirk Jansz Cuyck', maar dat was een neef van hem. Zelf heette hij voluit 'Dirk Jan Klases'. De *Memorijen* zijn bewaard op het Bildtse gemeentehuis en in 1996 gedrukt. Het dagboek dook omstreeks 1900 op bij een veiling en is in 1962 en 1992 uitgegeven. Als egodocument is het niet uniek, maar taalkundig wel. Het geeft ook een groepsportret van Dirks sociale netwerk – en een aanwijzing dat hij kaatste. Alhoewel: de 'cloeck' die hij daarbij noemt, was waarschijnlijk een soort knuppel.

Werk: *Aantekeningenboek* (editie Hilversum 1992); *Memorijen* (editie Leeuwarden 1996).

Literatuur: VF (2004); *Straatnameboek*; Kuiken (2013).

Afbeelding: Dirks tekening van zijn boerderij in 1607 (uit *Aantekeningenboek*).

29. Maarschalk Von Drachsdorf tekende de eerste wegenkaart van 't Bildt

DRACHSDORF, Vitus von († tussen 6-6-1526 en 22-7-1526), bestuurder en veldheer.

Vitus von Drachsdorf, over wiens afkomst we niets weten, werd in 1504 door de Saksische hertog Jurjen benoemd tot ambtman (een soort schout) van het kloosterstadje Quedlinburg in Saksen-Anhalt. In hetzelfde jaar volgde hertog Jurjen zijn broer Hendrik op als landsheer van Friesland. In 1505 gaf hij Tomas *Beuckelaer en consorten 'octrooi' om 't Bildt te bedijken.

Van 1505 tot 1515 pendelde Drachsdorf tussen Quedlinburg, waar hij regelmatig rechtsprak, en Friesland, waar hij in 1505-1506 lid was van het college van vier 'regenten' dat de provincie voor de hertog bestuurde. Het college nam in 1505 ook een aandeel in de bedijking en verpachting van 't Bildt. Hun dijkvak en het daarachter liggende land heette eind 1505 de 'Regentenkavel'.

Terwijl de Bildtdijk vorderde, werd Drachsdorf uitgezonden naar Groningen, dat de hertog als een deel van zijn Friese landsheerlijkheid beschouwde. Drachsdorf belegerde in 1505 de stad Groningen, maar slaagde er niet in haar in te nemen. In het Saksische archief te Dresden is een schetskaartje uit die tijd teruggevonden. Op de voorkant staat een tekening van de stad en de belegeringswerken eromheen, op de achterkant een wegenplan (*Bill wegen*) voor 't Bildt. Omdat Drachsdorf als enige bekende belegeraar een aandeel in 't Bildt had, is hij vrijwel zeker de tekenaar.

Na het mislukte beleg werd Drachsdorf, die inmiddels de rang van oppermaarschalk had, weer regent in Friesland. In 1506 werd hij opgevolgd door Hans Schenk von Tautenburg. Toen in 1509 Het Bildtconsortium van de regenten werd ontbonden, kreeg Drachsdorf een kavel van 80 hectare toegewezen. Als 'Oude Maarschalkskavel' staat het vanaf 1527 in de Bildtrekeningen.

In 1509 kocht Vitus von Drachsdorf het riddergoed Ostrau bij Leipzig. In Quedlinburg bleef de oude maarschalk, die zich nu 'Drachsdorf zu Ostrau' noemde, de belangen van hertog Jurjen behartigen. Hij verhinderde hier onder de meer de komst van een Lutherse predikant. Vitus von Drachsdorf zu Ostrau trad op 6-6-1526 nog als ambtman op. Vóór 22-7-1526 is hij overleden. Hij mag worden herinnerd als tekenaar van het alleroudste kaartje van 't Bildt.

Collecties: Landesarchiv Sachsen-Anhalt, Wernigerode: Gutsarchiv Ostrau.

Toegeschreven werk: *Bill wegen* (schets voor een wegenplan, Groningen 1505).

Literatuur: *HvdR*; JCBG (2003); Kuiken (2013); Wozniak.

Afbeelding: Vitus von Drachsdorf (toegeschreven), *Bill wegen* (1505, foto Tresoar).

30. Heer Arend van Egmond was de eerste bekende bezitter van 't Bildt

EGMOND-IJSSELSTEIN, heer Arend van († 1409), ridder, bestuurder en veldheer. Zoon van Jan van Egmond (1327?-1369), ridder, en Guyote van IJsselstein († 1373 of 1374). Heer Arend van Egmond was getrouwd met **Jolanda van Leiningen** († 1434). Uit dit huwelijk zijn 2 zoons bekend en uit een andere relatie 2 bastaarden.

Arend van Egmond was de oudste zoon van een hoge ambtenaar van de graaf van Holland. Van hem zijn vier broers, vijf zusters en een halfzuster bekend. Zijn moeder stamde af van de heren van Amstel en was kasteelvrouwe van IJsselstein. In het praalgraf dat ze daar in de Oude Kerk had gesticht, is Arends vader in 1369 bijgezet. Toen Arend in 1375 haar lenen erfde, was hij al ridder. Vanaf 1372 was hij lid van de Grafelijke Raad van hertog Albert van Beieren, die het graafschap in Holland waarnam. Hij woonde afwisselend in IJsselstein en Egmond-Binnen. In 1396 kreeg hij toestemming om zijn kasteel in IJsselstein te laten verbouwen tot klooster. De monniken kregen een toelage uit de pacht van land in Berkel in Zuid-Holland. Daarvoor moesten ze na heer Arends dood missen opdragen voor zijn nagedachtenis en zielenheil.

Heer Arend van Egmond nam in 1398 deel aan een militaire expeditie van hertog Albert naar Friesland. Daar was al sinds 1255 geen graaf meer benoemd. De Friese adel regeerde zichzelf. Vanuit Stavoren probeerde Albrecht het gewest te veroveren om het aan zijn eigen graafschap toe te voegen. Op strategische plaatsen benoemde hij bevriende Friezen en Hollanders tot 'heer'. Albert vond Ameland een geschikt bruggenhoofd om Noord-Friesland te veroveren. Hij gaf heer Arend daarom het eiland in leen, samen met een stuk kwelder op het vasteland waar zijn troepen konden landen. In de leenbrief uit 1398 heet deze kwelder 'een uytland gheheten Bil'.

De invasie waarop heer Arend misschien had gehoopt, is er nooit gekomen. De hele verovering van het 'vrije' Friesland liep spaak. Pas in 1498 kreeg het gewest weer een landsheer. Heer Arend was toen al lang overleden. Hij is in 1409 begraven in zijn klooster in IJsselstein. Zijn graf is inmiddels verdwenen, maar een deel van het klooster bestaat nog. Het is nu een restaurant.

De leenbrief van heer Arend uit 1398 (nu te lezen op www.cartago.nl/nl/oorkonde/pcv10284) kreeg na 1498 nog een staartje. Zijn achterneef heer Jan van Egmond-IJsselstein eiste het hele Bildt op na de bedijking in 1505, maar liet zich in 1506 uitkopen. Heer Jans oomzegger Floris van Egmond-Buren (1469-1539) probeerde het in 1520 nog eens. Hij moest zijn aanspraken opgeven. Een ander familielid, Otto van Egmond-Kenenburg uit Delft, nam in 1505 een aandeel in de bedijking. In 1963 is de Van Egmondstraat in Vrouwenparochie naar de hele familie vernoemd.

Collecties: Het Utrechts Archief: cisterciënzer priorij Mariënberg te IJsselstein.

Literatuur: Janse; *JCBG* (2003); *Straatnameboek*; Kuiken (2013).

Afbeelding: Praalgraf in de Oude Sint Nicolaaskerk te IJsselstein. Op de achtergrond het liggende beeld van de vader van Arend van Egmond-IJsselstein (foto uit iniijsselstein.nl).

31. Bij Fokeltje Jakobs thuis lazen ze al in 1717 de krant

Fokeltje Jakobs (* 1695 – † vóór 9-1-1757), dichteres. Dochter van Jakob Jans Kuiken († vóór 31-7-1704), boer, en Antje Dirk Arjens. Fokeltje trouwde (Sint Jacobiparochie 26-5-1720) met **Frans Allerts**, boer uit Sint Jacobiparochie. Ze kregen 2 zoons.

Fokeltje Jakobs werd geboren op een boerderij in het Nieuw Bildt. Haar vader, behalve boer ook ontvanger van de dijkgeden in Sint Jacobiparochie, overleed toen ze een jaar of negen was. Er woonden toen nog vijf kinderen thuis, van wie Fokeltje de op één na jongste was. Alleen Fokeltje en haar vier jaar jongere broer Cornelis woonden nog bij hun moeder toen in de kerstnacht van 1717 het Nieuw Bildt werd getroffen door een dijkdoorbraak. Op de Bildtpollen verdronken daardoor drie of vier mensen en een onbekend aantal beesten.

De watersnood maakte grote indruk op Fokeltje, die zeer gelovig was. De kerstpreek in Sint Jacobiparochie werd twee dagen uitgesteld en de provincie hield een biddag. Haar broer las in de *Opregte Haarlemsche Courant*, waarop het gezin geabonneerd was (de *Leeuwarder Courant* werd pas in 1752 opgericht en de *Bildtsche Courant* in 1869), dat de stormvloed in Holland, elders in Friesland en in Noord-Duitsland veel slachtoffers had gemaakt en nog veel meer schade aangericht.

Fokeltje kon niet of slechts gebrekkig lezen en schrijven, maar ze had taalgevoel en was muzikaal. Ze verwerkte haar indrukken en gevoelens tot een gedicht op de wijze van *O Holland schoon gij leeft in vrede*, een vers dat al in de zeventiende eeuw in verschillende liedbundels was verspreid. In 1718 zette haar broer Kornelis haar elf coupletten tellende *Een droevig verhaal* voor haar op papier. We geven hier het derde couplet, waarin zowel Fokeltjes geloof als haar Bildtse tongval doorklinkt:

't Zeewater het door al het landt / veel dijken gaan verscheuren,
Zoals beschrijft ook die *Courant*, / men mag het wel betreuren!
Deze bedroefde watersnoodt, / men schrikt daarvan, als men dat hoordt.
Ik hoop dat Godt de Heere / sal 't weer ten beste keere.

Fokeltje Jacobs trouwde twee jaar later met Frans Allerts, die in 1728 eigenaar en gebruiker was van een stuk Nieuw Bildt dat in 1698 nog op naam stond van Fokeltjes vader. In 1749 woonden ze met hun enige kind in Vrouwenparochie. Frans was toen boer met een 'goed beslag' vee en hertrouwde op 9-1-1757 met Hielkje Jacobs. Fokeltje moet vóór die datum zijn overleden. Haar zoon Allert Franses vernoemde zijn enige maanden later geboren dochtertje Fokeltje naar haar. Het gedicht kwam later in handen van de familie Hoogland en wordt nu bewaard op Tresoar.

Werk: *Een droevig verhaal van die ongemeene hooge watersnood* (Tresoar: familiearchief Hoogland).

Literatuur: Sannes; Vleer; Kuiken (2013).

Afbeelding: melodie van *O Holland schoon gij leeft in vrede* (www.geheugenvannederland.nl).

32. 'Mevrouw Molenschot' had een deftige buitenplaats aan de Koudeweg

GRAMBERRINGEN, Anna Sophia van (gedoopt Leeuwarden 30-7-1671, begraven Leeuwarden 24-10-1742), alias **mevrouw Molenschot**, buiteneigenares van Bildtland. Dochter van luitenant Willem Lodewijk van Gramberringen en Catharina Maria van Simonides (getrouwd Leeuwarden 7-8-1667). Anna Sophia van Gramberringen trouwde 1^e (Surhuisterveen 14-11-1698) met luitenant **Aart van Koenen** en 2^e (Leeuwarden 13-3-1714) als weduwe met kapitein **Sjoerd van Molenschot** (* Rinsumageest 21-12-1688). Uit het 1^e huwelijk is 1 zoon bekend.

De grootmoeder van Anna Sophia van Gramberringen was hofdame en haar vader een petekind van de Friese stadhouder Willem Lodewijk van Nassau (hij droeg ook diens naam). Na de dood van haar eerste man hertrouwde Anna Sophia op huwelijkse voorwaarden met de 17 jaar jongere kapitein Sjoerd van Molenschot uit Rinsumageest. Sjoerds vader Johan was eveneens officier en zijn moeder, jonkvrouw Saapke van Aylva, was een grietmansdochter uit Rinsumageest. De Dokkumer wapenschilder Gerrit Hesman tekende omstreeks 1700 het wapen van Sjoerds vader.

Anna Sophia van Gramberringen had hier en daar in Friesland wat politieke invloed gekocht. In 1698 bezat ze landerijen in Nijland, Oosthem, Surhuizum en Tirns. Ze verpachtte het land en liet haar neef Otto van Simonides het bijbehorende stemrecht voor de Staten uitoefenen. Otto was in dat jaar zelf pachter van het Bildtland aan de Koudeweg waarop nu boerderij Molenschot staat. Op deze locatie boerden omstreeks 1540 *Hadewij Dirks en haar man Steven Willems.

Molenschot is ook een dorp in Brabant. Een Stoffel van Molenschot was in 1573 burger van Breda. Zijn achterkleinzoon Johan werd legerofficier in Friesland – en de schoonvader van Anna Sophia. Dat de boerderij is genoemd naar Anna Sophia en dat ze deze als buitenplaats bewoonde, weten we door het huwelijk van Evert Floris en Tetje Siemens. Volgens het trouwboek van Sint Jacobiparochie woonde Evert op 20-2-1738 'bij mevrouw Molenschot'. Haar man was volgens het Bildtse stemkohier van 1728 al gepensioneerd als luitenant-kolonel. In 1738 was hij overleden, want in het register van de Bildtlanden uit dat jaar staat zijn echtgenote te boek als weduwe. De 'oude vrouw Molenschot' is in 1742 begraven in de Leeuwarder Grote Kerk.

Buitenplaatsen in de polder waren in de zeventiende en achttiende eeuw erg geliefd. In de Beemster, die in aanleg aan 't Bildt doet denken, is nog een enkele bewaard. Lang voordat tientallen huisjes aan de Bildtdijken in de jaren 1970 recreatiewoningen werden, hadden gegoede stedelingen ook al Bildtse zomerhuizen. Zo bezaten de ouders van Piebe *Smit uit Franeker hier een boerderij. Hun zetmeier moest de deftige voorkamer altijd voor hen vrijhouden. In zo'n geval spreken boerderijhistorici van een 'herenkamer'. Op Molenschot lijkt het andersom te zijn geweest. Evert woonde in 1738 bij de rijke weduwe in – en misschien zijn verloofde ook wel. Latere bewoners waren Teunis *Krap (omstreeks 1800) en Jan Rienks (omstreeks 1900).

Collecties: Tresoar: stadhouderlijk archief; familiearchief Van Harinxma thoe Slooten.

Literatuur: *BP* (11-10-1949); *NL* (1987); *GJ* (1993); *HvdR*; Janssen; Kuiken (2013).

Afbeelding: Gerrit Hesman, wapen van Johan van Molenschot (foto HCL).

33. Klaas Groeneveld werd op Dolle Dinsdag doodgeschoten

GROENEVELD, Klaas (* Sint Jacobiparochie 17-6-1909, † Sint Jacobiparochie 5-9-1944), kantoorbediende. Zoon van Dirk Groeneveld (1881-1970), arbeider, en Teatske Oppedijk (1886-1981). Klaas Groeneveld bleef ongehuwd.

Klaas Groeneveld groeide met zijn twee jaar oudere zusje Hijke op in een arbeidersgezin in Sint Jacobiparochie. Na zijn schooltijd kreeg hij een kantoorbaan in Dokkum bij de Verenigde Beurtvaartbedrijven (na 1945: VBB Transport). In 1939 werd hij als soldaat gemobiliseerd. Onbekend is waar hij in de meidagen van 1940 is ingezet, maar vanaf juni woonde hij weer in Dokkum.

In april 1943 bepaalde de Duitse bezettingsmacht dat alle Nederlandse dienstplichtige militairen zich als krijgsgevangene moesten melden. Ze zouden dwangarbeid in Duitsland verrichten. Tijdens de landelijk 'Meistaking' die hierop volgde, voerden de Duisters het standrecht in. Wie zich tegen Duitse opdrachten verzette, kon zonder vorm van proces worden doodgeschoten.

Vermoedelijk is Klaas Groeneveld in deze tijd ondergedoken. Begin september 1944 werden de Belgische steden Brussel en Antwerpen door de geallieerde legers bevrijd van hun Duitse bezetters. 'Radio Oranje', de zender van de Nederlandse regering in ballingschap, meldde op dinsdag 5 september dat ook Breda was bevrijd. Het bericht was onjuist maar had grote gevolgen. Toen duizenden Nederlanders juichend de straat op gingen ('Dolle Dinsdag'), kondigden de Duitsers de uitzonderingstoestand af en werd de jacht op dwangarbeiders overal verhevigd.

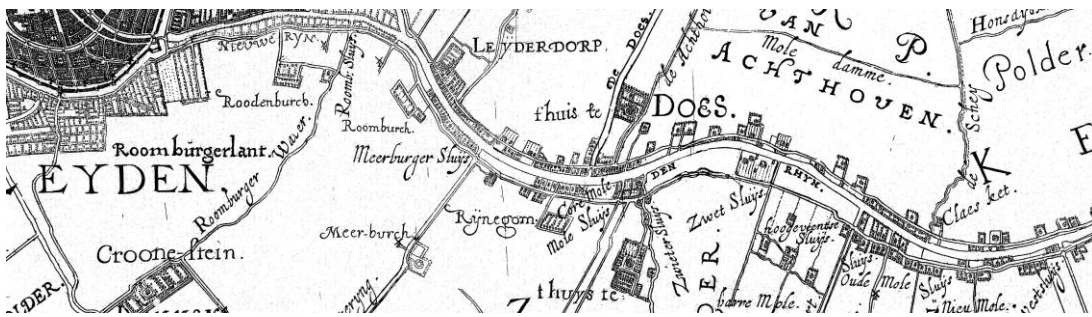
Ook Klaas Groeneveld kwam op Dolle Dinsdag tevoorschijn uit zijn schuilplaats. Toen hij in zijn geboortedorp op de fiets een Duitse patrouille tegenkwam, probeerde hij te vluchten. Op de hoek van het Klein Noordeinde (nu Georg van Saxonstraat) is hij doodgeschoten. Klaas Groeneveld, die 35 jaar werd, is begraven op de algemene begraafplaats in Sint Jacobiparochie.

In 2004 besloot de Bildtse gemeenteraad in een nieuw te bouwen wijk achter het kaatsterrein straten te noemen naar Bildtse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. De keuze viel op Klaas Groeneveld en Jan *Kaper uit Sint Jacobiparochie en Anske *Zwalua uit Vrouwenparochie.

Literatuur: *Net ferjitte; Saluut; Straatnameboek.*

Afbeelding: Graf van Klaas Groeneveld, Sint Jacobiparochie (foto graftombe.nl).

34. Hadewij Dirks leefde met één been in Holland en één been op 't Bildt

Hadewij Dirks († vóór 17-10-1564), Bildtpachtster en koopvrouw. Dochter van Dirk Klases Ket († vóór 06-12-1569), leenman van Warmond. Hadewij Dirks was getrouwd met **Steven Willems** († vóór 1537), Bildtpachter. Van hen zijn 3 zoons bekend.

Hadewij Dirks groeide waarschijnlijk op in Koudekerk aan den Rijn, waar haar grootvader Klaas Dirks Ket in 1514 schout was. Hij, zijn zoon Dirk en kleinzoon Klaas volgden elkaar op als leenman van land in Koudekerk (hun leenheer was de heer van Warmond). Kleinzoon Klaas Dirks Ket trad in 1546 in Leiden op voor zijn zuster Hadewij, de weduwe van Steven Willems. Op een Hollandse waterstaatskaart uit 1615 is het huis van 'Claes Ket' bij Koudekerk te zien.

De man van Hadewij Dirks pachtte in 1527 Bildtland tussen Sint Jacobiparochie en Sint Annaparochie, bij de latere boerderij Molenschot aan de Koudeweg (zie onder *Gramberringen). Volgens een akte van bekendheid uit 1566 (zie onder *Claes Barthouts) kwamen Steven Willems en zijn broers Bartout, Kornelis en Klaas ook uit de buurt van Leiden: uit Sassenheim, waar hun vader Willem Stevens van 1494 tot 1530 land pachtte van de abdij Rijnsburg. Alle vier broers stonden in 1527 te boek als Bildtpachter. Twee zusters en hun mannen bleven in Holland.

Als 'Steven Willems' weduwe' stond Hadewij Dirks in 1537 zelf te boek als Bildtpachtster. In 1546 had ze twee minderjarige zoons, Kornelis en Willem Stevens, voor wie hun ooms Kornelis en Klaas Willems in Sint Jacobiparochie voogd waren. Haar oudste zoon Dirk Stevens was toen al overleden. Hij had als 'drapenier' (lakenfabrikant) in Leiden gewoond en liet een dochter na.

Uit een archiefstuk uit 1564 weten we dat Hadewij, die dan 'wijlen Hadewij' heet, niet alleen een zoon had die Leids laken maakte, maar dat ze ook zelf in (Leids?) laken en (Bildts?) boter had gehandeld. Ze stond, zoals zoveel migranten van de eerste generaties, nog met één been in haar geboortestreek. Ook importbruiden hoorden bij zo'n langeafstandsnetwerk. Hadewijs zoon Willem trouwde met een meisje uit Koudekerk en een kleindochter, die ook Hadewij heette, met een neef van Klaas Dirks Ket. Dit heet in vaktaal 'kettigmigratie': het succes van één migrant trekt andere migranten aan.

Succes hadden deze Hollandse nieuwkomers zeker. Uit 1578 is een kohier van de Friese weeldebelasting bewaard. Willem Stevens, de jongste zoon van Steven en Hadewij, bleek een van de rijkste inwoners van Sint Jacobiparochie. Kleinzoon *Steven Dirks kwam in de Friese Staten en de aangetrouwde kleinzoon Dirk Ket werd burgemeester van Harlingen. In 1963 is in Sint Jacobiparochie een straat naar Steven Willems vernoemd.

Literatuur: Fruin; Vleer; *OV* (1980); *Boarnen*; *NL* (2001); *Straatnameboek*; Kuiken (2013).

Afbeelding: huis van 'Claes Ket' tussen Leiderdorp en Koudekerk in 1615 (bron: *Rijnland*).

35. Willem van Haren liet een nieuwe kerk in Sint Annaparochie bouwen

HAREN, Willem van (* Leeuwarden 17-10-1626, † Leeuwarden 15-4-1708), bestuurder en diplomaat. Zoon van jonker Willem van Haren (1581-1649), stalmeester stadhouderlijk hof, en Magdalena van Viersen (1585-1652). Willem van Haren trouwde (Leeuwarden 22-8-1658) met **Lijsbet van Hemmema** (1635-1688). Ze kregen geen kinderen.

De Van Harens stamden niet uit Haren bij Groningen maar uit de Duitse stad Aken. Ze waren in dienst van de graven van Nassau, eerst in Noord-Brabant en na 1580 in Friesland. De vader van Willem van Haren was in Leeuwarden hoveling en vertrouweling van stadhouder Willem Frederik van Nassau, die verliefd was op Willems zuster Pieke. Willem ging in 1640 in Franeker studeren en daarna in Leiden. In 1649 volgde hij zijn vader op als Statenlid en in 1652 werd hij grietman van 't Bildt, met steun van de stadhouder en twee Friese gedeputeerden. Hij woonde tot 1657 in Leeuwarden en daarna bij de adellijke Hemmema's ten noorden van Berltsum. Na zijn huwelijk met Lijsbet van Hemmema werd hij inwoner en gereformeerd lidmaat van Sint Annaparochie.

Vanaf het begin trok Van Haren de teugels in zijn grietenij strak aan. Om het stemrecht voor de Staten te beperken tot gereformeerde landeigenaars, met uitsluiting van pachters, doopsgezinden en katholieken, stelde hij in 1655 een stemkohier op waarin hij alle 'menisten' en 'papisten' met name noemde. Zelf breidde hij zijn macht uit door de aankoop van steeds meer huizen en land met stemrecht. Zijn gehuurde ambtswoning verving hij in 1673 door een eigen woonpaleisje.

Op kosten van de Staten liet Van Haren in 1670 en 1682 twee van de drie Bildtse dorpskerken herbouwen. Vrouwenparochie kreeg een ouderwetse zaalkerk, maar Sint Annaparochie kreeg een achthoekige 'preekkerk', een moderne tempel voor Gods woord – en vooral voor de familie Van Haren. Hun deftige herenbank was veel eerder klaar dan de nieuwe preekstoel, want daarvoor was geen geld. In 1686 werd een familiegrafkapel voor de Van Harens aan de kerk aangebouwd.

Ook wanneer de grietman afwezig was – hij verbleef enkele malen in Zweden als gezant van de Staten-Generaal – overheerste de 'Van Harenskerk' als een onmiskenbaar machtsymbool het dorpsbeeld van Sint Annaparochie. Willem van Haren, sinds 1688 weduwnaar, trad in 1698 af als grietman en is in 1708 in zijn grafkapel bijgezet. De Van Harens en hun clan regeerden 't Bildt tot de revolutie van 1795. Toen vluchtte de laatste grietman naar Duitsland. Zijn residentie is kort daarna gesloopt. De kerk met de grafkapel bleef staan, maar de familiewapens werden vernield.

Willem van Haren werd tijdens zijn grietmanschap aangeduid als 'jonker', maar zijn familie is pas in 1814 in de adelstand opgenomen. Ze is in 1850 uitgestorven. Hun naam leeft voort in de Van Harenskerk, sinds 1963 in de Van Harenstraat (het vroegere Oosteinde van Sint Annaparochie) en sinds 2014 in het Van Harens huus, een moderne zorgflat vlakbij de voormalige residentie. In oktober 2016 werd de gerestaureerde historische zerkenvloer in de Van Harenskerk, waar ook nog veel bijzondere pronkzerken uit de zestiende-eeuwse parochiekerk lagen, feestelijk onthuld.

Literatuur: Sannes; *Straatnameboek*; AFT (8); Kuiken (2013).

Afbeelding: epitaaf in de Van Harenskapel (foto © 2012 Regnerus Steensma).

36. Burgemeester Deddo Hesselink loodste het Bildt de twintigste eeuw binnen

HESSELINK, Deddo (* Zuidwending (Veendam) 3-7-1864, † Den Haag 29-3-1953), bestuurder. Zoon van Willem Jan Hesselink (1832-1901), boer, en Frouke Bosscher (1840-1866). Deddo Hesselink bleef ongehuwd.

Deddo Hesselink kwam uit een deftig doopsgezind boerengezin. Deddo, vernoemd naar zijn opa Deddo Bosscher, burgemeester van Veendam, verloor al jong zijn moeder. De zomers bracht hij door op de buitenplaats De Marsch in het Drentse Paterswolde. Daar kwam zijn vader vandaan. Deddo's oom, die woonde op het tegenoverliggende landgoed De Braak, was er wethouder.

Deddo Hesselink werd gemeentesecretaris en in 1892 burgemeester van het Oost-Groningse Finsterwolde. In deze akkerbouwgemeente kreeg hij te maken met een opstand van verarmde landarbeiders tegen rijke graanboeren, vergelijkbaar met de stakingen op 't Bildt. Hoe hij daartegen optrad, is te lezen in *De graanrepubliek* van Frank Westerman. Toen de Bildtse burgemeester *Bergsma in 1896 naar Enschede vertrok, werd de gemeentesecretaris van Ferwerderadiel, Fredrik Christiaan Wiesenhaan (1849-1898), benoemd tot zijn opvolger. Deze bedankte kort daarop wegens ziekte. In zijn plaats werd Hesselink eind 1896 burgemeester.

De vrijgezel Hesselink woonde eerst in een kosthuis en later boven het gemeentehuis. Als nieuwkomer leunde hij sterk op zijn gemeentesecretaris, de ervaren Sipke *Brandsma, en op zijn wethouders, vooral op Evert Slim (1861-1931). Dit liberale trio bestuurde het Bildt ruim een kwarteeuw. Ze hadden het economische tij mee. De landbouw herstelde zich, Het Bildt kreeg een tram- en treinverbinding, sociale woningbouw (Brandsma) en een eigen veiling aan het spoor (Slim). Door bestuursfuncties in talloze organisaties hielden ze voeling met de samenleving.

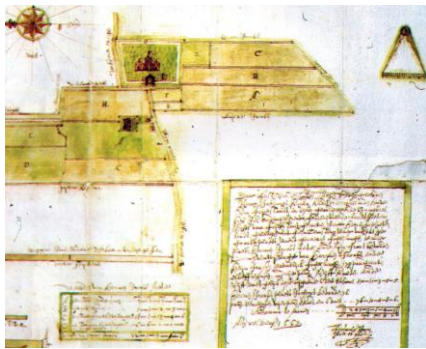
Tijdens de Eerste Wereldoorlog kwam er een terugslag. Hesselink werd verantwoordelijk voor de verdeling van schaarse levensmiddelen. Winkelier Germ *Dijkstra had gehoord dat de gemeente hierop winst maakte, die in de brandkast van de burgemeester verdween. Toen hij Hesselink hierop in het openbaar aansprak, liet deze de distributie voortaan over aan Brandsma.

Brandsma ging in 1925 met pensioen en Slim maakte in 1927 plaats voor de 'rode' wethouder Jan Geerts (1880-1947). De kroon op Hesselinks burgemeesterschap was het nieuwe gemeentehuis, voltooid in 1929. Daar nam hij in 1931 afscheid van de gemeente om in Den Haag van zijn pensioen te genieten. Met de benoeming van de antirevolutionair Lucas Poppinga (1895-1979) als Hesselinks opvolger was het 'liberale tijdvak', zoals Hartman *Sannes het noemt, voorbij. De zuilen maakten voortaan de dienst uit. Deddo Hesselink overleed in 1953 na een operatie in Den Haag. Hij is in stilte gecremeerd. In 1970 is in Sint Annaparochie een straat naar hem vernoemd.

Literatuur: Sannes; Winters; *Graanrepubliek*; *Straatnameboek*.

Afbeelding: Deddo Hesselink bij de bouw van het nieuwe gemeentehuis in 1927 (Foto BA).

37. Dirk Hoen liet als eerste Bildtse auteur een gedrukt boek uitgeven

HOEN, Dirk († 1670), alias **Theodorus 't Hoen van Kuik**, landmeter, astroloog, schrijver. Waarschijnlijk zoon van Jan Gerrits Hoen (vermeld 't Bildt 1611).

Dirk Hoen uit Sint Annaparochie werd op 24-3-1632 te Leeuwarden ingeschreven als landmeter. Op een landkaart die hij in 1633 tekende, noemt hij zich voluit 'Theodorus 't Hoen van Kuik'. Van zijn vooropleiding is niets bekend, maar zijn broer Klaas Jans Hoen uit Sint Annaparochie woonde in 1616-1633 in Leeuwarden. De broers, die in 1640-1643 samen voor de Drentse Staten werkten, waren vermoedelijk zoons van de Bildtpachter Jan Gerrits Hoen. Deze was volgens de *Memorijen* van *Dirk Jansz in 1611 van zijn land gezet na een pachtgeschil met de Friese Staten.

Op 16-9-1651 werd Dirk Hoen in Leeuwarden aangenomen als gereformeerd lidmaat. Twee jaar later verscheen bij de deftige boekdrukker Claude Fontaine in die stad zijn eerste *Billandts almanach*. 'Theodorus 't Hoen, mathematicus, landmeter en ingenieur', zoals het titelblad hem noemt, woonde toen weer in Sint Annaparochie. Op het titelblad staat een onbeholpen tekening van het Bildtse grietenijwapen. Tot nu toe is aangenomen dat dit het oudste nu bekende gedrukte werk was van een Bildtse auteur, maar Hoen had al in 1650 de eerste druk bezorgd van zijn boek *Natuerhycke astrology*. Het ging over de inwerking van de hemellichamen op het menselijk lichaam.

Voor zijn Bildtse almanak kreeg Hoen vanaf het begin een jaarlijks subsidie van de Friese Staten. Aangemoedigd door dit succes liet hij in 1658 in Amsterdam een 'kantooralmanak' drukken. Die was vooral gevuld met gegevens over zon, maan en waterstanden – en met voorspellingen van de toekomst. Tegenwoordig geldt astrologie of sterrenwielarij als een nepwetenschap, maar in de zeventiende eeuw werd dit 'vak' ook door serieuze wis- en natuurkundigen beoefend. Zelfs de wereldberoemde Sir Isaac Newton (1643-1727) hield zich ermee bezig. Geen wonder dus dat de Friese Staten Hoen in 1659 subsidie gaven voor een herdruk van zijn *Natuerhycke astrology* en in 1660 voor een heel nieuw werk, de *Groote Billandtsche voorsegger*. Hoen droeg het op aan de Staten, die hem in 1662 ook een auteursrechtelijke bescherming voor zijn Bildtse almanakken gaven.

In 1668 woonde Hoen volgens het titelblad van de Bildtse almanak 'binnen Leeuwarden'. Na zijn laatste almanak (1670) bezorgden zijn erfgenamen nog eenmaal een editie van deze bestseller. Behalve astrologische publicaties en kaarten voor de Drentse Staten zijn van Dirk Hoen nog landkaarten bewaard voor de families Fogelsangh en Thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg.

Collecties: Tresoar: familiearchieven Sixma van Heemstra en Thoe Schwartzenberg.

Werk: *Natuerhycke astrology* (Leeuwarden 1650); *Billands almanach* (Leeuwarden 1653-1670); *Kleyne comptoir almanach* (Amsterdam 1658); *Groote Billandtsche voorsegger* (Leeuwarden 1660).

Literatuur: Sannes; *Memorijen*; Kuiken (2013).

Afbeelding: Th. Hoen, meetrapport landen van Fogelsanghstate (1668, foto Tresoar).

38. Jacobus Hoitsma haalde in het Bildts de boerenstand over de hekel

HOITSMA, Jacobus (* Vrouwenparochie 4-3-1822, † Vrouwenparochie 10-5-1864), werkman en schrijver. Zoon van Cornelis Hoitsma (1788-1825), schipper, later landarbeider, en Trijntje Olivier (1794-1860), naaister. Jacobus Hoitsma bleef ongehuwd.

Jacobus Hoitsma kwam uit een verarmde tak van een gegoede middenstandsfamilie. Zijn overgrootvader was in 1749 chirurgijn in Vrouwenparochie en zijn grootvader winkelier. Zijn vader begon als schipper en stierf als landarbeider. Zijn moeder stamde uit een redelijk gegoede boerenfamilie, maar werkte als naaister. Jacobus overleed in 1864 als ongehuwd werkman. Hij liet geen eigen huis of land na. In het eerste kadastrale register van 1832 komt hij ook niet voor.

Toen Jacobus Hoitsma 23 was, ontstond in Nederland een voedselcrisis. Na een misoogst werden aardappelen en graan voor veel mensen onbetaalbaar. In Den Haag (1845) en Friesland (1847) braken voedselrellen uit. In Harlingen werd een schip met voor Engeland bestemde aardappelen geplunderd. Het oproer breidde zich snel uit. In Leeuwarden vielen zelfs doden. Om een revolutie te voorkomen, kwam er in 1848 een nieuwe Grondwet. Rijke burgers en boeren kregen meer rechten, maar daarmee waren de armste Nederlanders nog niet geholpen.

Begin 1849 kwam bij de drukker Meindersma in Leeuwarden ‘voor rekening van de schrijver’ een anoniem pamflet in het Bildts uit: *Roskam voor schurftige boeren, gesprek tusschen een Friesche boer en een arbeider van 't Bildt*. Al na twee weken was sprake van een herdruk. Meindersma gaf ook politieke pamfletten uit voor de kiesvereniging van Gerrit *Wassenaar, maar de *Roskam* kwam niet uit die kring. De schrijver was Jacobus Hoitsma, een oude vriend van de invloedrijke Waling *Dijkstra.

Hoitsma geeft in zijn *Roskam* wel toe dat *op it Bil alsokke brawe boeren en boerinnen* woonden, maar de meeste boeren behandelden hun paarden beter dan hun knechten, om van de dienstbodes maar te zwijgen, en hun varkens kregen beter te drinken dan hun werkvolk. Jarenlang was de boeren *it geld met 'e skop toe de deur insmeten*, maar voor de arme arbeiders hadden ze niets over.

Hoitsma en Dijkstra waren geheelonthouders. Ze vonden dat drank de toestand van de landarbeiders alleen maar erger maakte. Dijkstra stelde in 1855 de boeren aan de kaak die hun arbeiders dronken voerden. Hoitsma volgde in 1862 met een – opnieuw – anoniem pamflet. Dijkstra werd vermeld als redacteur. *Mot er jener by 't kooldorsen?* vergelijkt de arbeider met een paard dat rust en voer nodig heeft, niet de ‘gesel’ van de drank die alleen tijdelijk genot geeft.

Jacobus Hoitsma was niet de eerste auteur die in het Bildts schreef, maar wel de eerste die Bildts werk in druk gaf (Dijkstra's *Krelis Regtuut* verscheen pas in 1852). Hij heeft de opkomst van de landarbeidersbeweging niet meer meegemaakt, maar was er onmiskenbaar de peetvader van.

Werk: *Roskam voor schurftige boeren* (1849); *Mot er jener by 't kooldorsen?* (1862).

Literatuur: LC (23-2-1849); *Avondrood*; Kuiken (2013); ‘Stjerrekaart’.

Afbeelding: dorsen zoals dat in Hoitsma's tijd gebeurde (foto BA).

39. Roelof Hommema beschermde 't Bildt tegen de bliksem

HOMMEMA, Roelof (* Feinsum 24-2-1791, † Sint Annaparochie 15-1-1854), werktuigkundige. Zoon van Hessel Lolkes Hommema (1733-1792), boer, en Lijsbet Roelofs (1748-1828). Roelof Hommema trouwde (Stiens 4-4-1816) met **Trijntje Wassenaar** (1790-1864). Ze kregen 7 kinderen.

Roelof Hommema is opgevoed door zijn moeder (en niet door een stiefmoeder, zoals ik in 2013 per abuis schreef). Zijn oom Arjen Roels (1734-1828), boer in Hijum, was toeziend voogd. Met zijn broers Albert en Pieter bouwde Arjen in zijn vrije tijd sterrenkijkers en andere instrumenten. In 1820 gaf hij voor familie en vrienden, onder wie zijn broers en Bruno van *Albada, Roelof Hommema en Gerrit *Wassenaar, een tuinfeest om naar een zonsverduistering te kijken. Roelof was in 1816 horlogemaker in Berltsum. Samen met zijn dorpsgenoot en verre achterneef Sieds Rienks hielp hij Arjen Roels in 1823 bij wat de opdracht van hun leven moest worden: de bouw van twee reusachtige spiegeltelescopen voor het Rijk. Dit project ging hun kundigheid ver te boven. Het luidde het einde in van de 'gouden eeuw' van de Friese sterrenkijkerbouw, die onder invloed van de Franeker hogeschool was begonnen met Jan van der *Bildt en anderen.

Met steun van zijn zwager Bente Wassenaar nam Hommema in 1824 een boerderij aan de Langhuisterweg bij Sint Annaparochie over. In 1826 werd hij lid van het leesgezelschap 'Ledige uren nuttig besteed' in Oudebildtzijl, waarvan ook Van Albada en Bente Wassenaar lid waren.

Met de boerderij ging het niet goed. Hommema maakte schulden en moest het bedrijf in 1840 verkopen. In het dorp begon hij een winkel in kruidenierswaren en zelf gebrande cichorei (een vervangmiddel voor koffie). Hij ontwierp een nieuw model graanzeef en bleef kleine telescopen en spiegelmicroscopen bouwen, maar kreeg vooral succes met zijn bliksemafleiders. Dit was het begin van een bloeiend technisch bedrijf dat zes generaties lang in de familie is gebleven. Het verhuisde in 1966 van Wommels naar Wijk bij Duurstede en heet sinds 1996 Hommema Groep.

Op 't Bildt is geen straat naar Roelof Hommema vernoemd, maar Alde Leie heeft sinds 1990 een Arjen Roelswei (naar Hommema's oom) die voor een klein deel over Bildtse grond loopt. In 2015 werd bekend dat de Hommema's afstammen van de familie van volksheld Grote Pier.

Werk: spiegelmicroscop (1815) in Museum Boerhaave, Leiden.

Literatuur: *VF* (1914); *NNBW*; Rooseboom; Kuiken (2013); *VF* (2013).

Afbeelding: Benjamin Franklin vindt de bliksemafleider uit (foto Wikimedia).

40. Jan Hoogland, een deftige vergaderboer met een sociale agenda

HOOGLAND, Jan (* Dongjum 29-4-1896, † Leeuwarden 4-10-1980), boer, politicus en bestuurder. Zoon van Louw Hoogland (1872-1950), boer, en Menke van der Ley (1871-1948). Jan Hoogland trouwde 1^e ('t Bildt 29-4-1920) met **Liebrig Piersma** (1894-1984) en na scheiding 2^e ('t Bildt 10-5-1930) met **Aaltje van der Weg** (1893-1984). Bij Aaltje kreeg hij 1 zoon.

Jan Hoogland groeide op als telg uit een doopsgezinde en liberale boerenfamilie. Na de mulo en de landbouwwinterschool nam hij in 1920 zijn vaders boerderij De Vogel bij Sint Annaparochie over. Van 1939 tot 1941 zat hij in de Friese Staten voor de Vrijzinnig Democratische Bond (VDB). In 1946 keerde hij in de Staten terug, nu voor de Partij van de Arbeid (PvdA), waarin de VDB was opgegaan. Vanuit de Staten werd hij tevens Eerste Kamerlid. Wanneer hij weer eens naar Den Haag afreisde, zeiden zijn arbeiders naar verluidt: *Daar gaat de Party, de Arbeid blijft thús.*

Als 'vergaderboer' was Hoogland een coöperatieman. Hij was voorzitter van de Coöperatieve Zuivelbank en de Coöperatieve Zuivelbond in Friesland en bestuurder van de zuivelcoöperatie in Marsum. Op zijn eigen grond werkte hij in 1936 mee aan de oprichting van een coöperatieve warmwatervlasroterij. Met deze moderne techniek, waarmee hij als bestuurder van de Friese Maatschappij van Landbouw had kennism gemaakt, wilde hij de vlasverwerking op 't Bildt weer concurrerend maken met die in België en daarmee de werkloosheid bestrijden. In de trein naar Den Haag wist hij ook de Bildtse burgemeester Lucas Poppinga hiervoor 'warm' te krijgen. In 1938 bood zijn vijfjarige zoontje de commissaris van de koningin de schaar voor de opening van de fabriek aan. Louw Hoogland werd later burgemeester van Terschelling en van Brunssum.

Hoogland was vanaf 1946 ook twintig jaar lang Fries Gedeputeerde van verkeer en waterstaat. De kroon op zijn werk was het boezemwaterschap Noardlik Westergo, waarin tussen 1966 en 1971 alle Noordwest-Friese (dus ook Bildtse) waterschappen en waterschapjes opgingen. Daarmee kon de verzilting worden tegengegaan die de opkomende kastuinbouw bedreigde. Het grote nieuwe Friese boezemgemaal in Stavoren werd in 1968 te zijner ere het 'J.L. Hooglandgemaal' genoemd. Hij was toen nog voorzitter van de Jachtraad en van de vereniging De Friesche Elf Steden (hij had de zeer barre tocht van 1963 geleid). In 1969 legde hij deze beide laatste bestuursfuncties neer. Jan Hoogland, sinds 1956 Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw, overleed in 1980, bijna 85 jaar oud. Na zijn crematie is zijn as bijgezet op de begraafplaats in Sint Annaparochie.

Literatuur: LC (23-4-1956); Kuiken (2014).

Afbeelding: Jan Hoogland (foto archief Eerste Kamer).

41. Wethouder Henk Hornstra had hart voor natuur en Bildts erfgood

HORNSTRA, Hendrik (* Sondel 30-10-1948, † Sint Annaparochie 16-11-2007), bioloog, politicus en bestuurder. Zoon van Anne Hornstra (1915-1980) en Froukje Keuning (1918-1983). Henk Hornstra trouwde (Bolsward 8-7-1971) met **Trijntje Kuiper**. Ze kregen 2 dochters.

Na zijn hbo-opleiding gaf Henk Hornstra vanaf de late jaren 1960 biologieles aan de christelijke Slotschool (later: scholengemeenschap Ulbe van *Houten) in Sint Annaparochie. In 1973 was hij medeoprichter van een actiecomité voor behoud van het historische buurtje Kattenburg in het dorp. Nadat Kattenburg toch was gesloopt, richtte Hornstra met Albert en Leendert Ferwerda in 1974 een politieke partij op. Werkgroep het Bildt (WB) kwam op voor het Bildtse erfgood in ruime zin en had ook een milieugenda: tegen de dreigende inpoldering van de Waddenzee. Van 1974 tot 1983 zat Henk Hornstra voor WB als eenmansfractie in de Bildtse gemeenteraad.

De gemeentelijke herindeling in 1983-1984 dwong WB tot stellingname in de Bildtse taalkwestie. Hornstra, nu in de raad bijgestaan door Leendert Ferwerda, stelde een taalgrens voor. In het nieuwe Bildtdorp Minnertsga wilde hij het Fries actief bevorderen en daarbuiten het Bildts. De raad besloot echter tot één taalbeleid voor de hele gemeente, inclusief Minnertsga. Toen WB in 1994 een derde zetel kreeg, werd Hornstra wethouder van onderwijs, welzijn, sport en cultuur. Hij bleef verbonden aan de scholengemeenschap, die hij hielp omvormen tot 'middenschool'.

Hornstra was inmiddels ook actief in natuurorganisatie It Fryske Gea, vanaf 1985 als bestuurder en vanaf 1992 als voorzitter. Onder zijn leiding werd 'It Gea' professioneler en verdubbelde het ledental. De verwerving van de kwelders in het Noarderleech in 1996 was de kroon op zijn werk. Kort voor zijn overlijden in 2007 eerde It Fryske Gea hem met een Sulveren Swanneblom.

Hornstra's partij haalde in 2006 vier zetels, maar kreeg geen wethouder in het nieuwe college. Dit en een slopende ziekte betekende het einde van Hornstra's politieke loopbaan. Bij zijn afscheid in november noemde hij het belang van natuur, milieu en landschap en het werken aan een sociale, menselijke en solidaire samenleving als uitgangspunt voor zijn denken en handelen. Een jaar later overleed Henk Hornstra thuis in Sint Annaparochie, 59 jaar oud. Hij is in Bildtse grond begraven. In 2008 vernoemde de gemeente, heel toepasselijk, geen straat naar hem maar een park. Zijn weduwe onthulde in 2009 een herdenkingsbank voor hem aan de rand van het Noarderleech.

Werk: *Werkgroep het Bildt, geschiedenis en achtergronden* (2007, werkgroep**hetbildt.nl**).

Literatuur: Hibma; *Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: anonieme pentekening van Kattenburg (collectie Aldert Cuperus).

42. Ulbe van Houten schreef een bestseller in het Fries en het Bildts

HOUTEN, Ulbe van (* Boksum 23-3-1904, † Sint Annaparochie 22-3-1974), onderwijzer, romanschrijver en verzetsman. Zoon van Sjouke van Houten (1866-1946), broodventer, later koster, en Grietje Wijngaarden (1864-1939). Ulbe van Houten trouwde (t Bildt 30-5-1929) met **Sieuwke Lep** (1904-1978). Ze kregen 5 kinderen.

Ulbe van Houten groeide op aan het 'gereformeerde straatje' (*fine reedsje*) in Boksum. Hij las veel en vertelde daarover graag aan de Boksumer dorpsjeugd. Met zijn Leeuwarder onderwijzersakte kwam hij in 1922 aan de christelijke Slotschool in Sint Annaparochie, waar hij tot zijn pensioen in 1969 heeft lesgegeven. Na het behalen van de hoofdakte en de akte Engels trouwde hij in 1929.

Ulbe van Houten was als voorvechter van het Fries actief lid van het Kristlik Frysk Selkskip (de Friese beweging was in zijn tijd sterk verzuild). Van Houten debuteerde in 1928 in het christelijke tijdschrift *De stim fan Fryslân* en schreef daarna essays en vervolgv verhalen. Het meeste succes had *De sînde fan Haitze Holwerda*. In 1938 verscheen het als boek bij een niet-christelijke boekenclub. Hiermee brak Van Houten in dubbele zin door. Hij trad als schrijver buiten zijn eigen kring, en *De sînde* werd een bestseller: het op één na best verkochte Friese boek van de twintigste eeuw.

De plot van *De sînde* was ontleend aan een verhaal van Van Houtens vader over drie Bildtse seizoenarbeiders die door een gierige Boksumer boer waren bedrogen. Een van hen kwam in een strenge winter (misschien die van 1888) over het ijs naar Boksum om zijn loon op te eisen. Dat de gereformeerde boer en de gereformeerde arbeiders in twee werelden leven, wordt onderstreept door hun taalgebruik. Boer Holwerda spreekt Fries, Hendrik *Kuiken en zijn broers spreken Bildts. Met een Bijbeltekst (Jakobus 5:4) wordt verwezen naar de Bildtse arbeidersbeweging. Van Houtens in Vrouwenparochie geboren vrouw had hem geholpen met de Bildtstalige gedeelten.

In 1944 werd Van Houten (andere bronnen noemen Broer Dijkstra) districtscommandant van de ondergrondse Binnenlandse Strijdkrachten in het Bildt, Menameradiel en Baarderadeel. In 1945 verwerkte hij zijn oorlogsherinneringen in de verhalenbundel *Ein fan 'e mars*. Vanaf 1946 was hij betrokken bij de nieuwe ulo-afdeling van de Slotschool. Intussen werkte hij aan *De billige histoarje*, een reeks Bijbelverhalen voor jongeren. Voor dit werk kreeg hij in 1954 de Gysbert Japicxprijs.

In 1963, na veertig jaar onderwijs, werd Ulbe van Houten op het Bildtse gemeentehuis geridderd. Na zijn pensioen werkte hij nog aan een Friese Bijbelvertaling. Hij overleed in 1974, een dag voor zijn 70^e verjaardag, thuis aan een hartaanval. Hij is begraven in Sint Annaparochie. Hier is in 1979 een straat naar hem vernoemd. Ook de voormalige Slotschool draagt sinds 1982 zijn naam. Na Waling *Dijkstra heeft niemand het Bildts meer bekendheid gegeven dan Ulbe van Houten.

Werk: de bibliotheekcatalogus van Tresoar (catalogus.tresoar.nl) geeft 393 treffers.

Literatuur: LC (13-8-1988); Zondergeld; *Net ferjutte*; *Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Ulbe van Houten (foto Tresoar).

43. Grietman Johannes Huber, van baantjesjager tot onderwijshervormer

HUBER, Johannes Lambertus (*Leeuwarden 8-8-1750, † Blessum 13-6-1826), ambtenaar, politicus en bestuurder. Zoon van mr. Ulrich Herman Huber (1727-1767), bestuurder, en Catharina Berghuis (1721-1778). Johannes Huber trouwde 1^e (Nijland 1-12-1773) met **Metje Tuinhout** (1755-1802) en 2^e (Leeuwarden 19-12-1803) met **Eliza Pratje** (1765-1808). Bij Metje kreeg hij 7 kinderen (2 stierven jong), bij Eliza 1 dochter.

Johannes Huber kwam uit een juristenfamilie met Zwitserse wortels. De geliefde dichteres Diet Huber (1924-2008), de 'Friese Annie M.G. Schmidt', was een verre achternicht. Johannes maakte zijn rechtenstudie in Franeker (1764-1767) niet af. Hij werd belastingambtenaar in Makkum en later in Dronryp. In 1785 probeerde hij tevergeefs grietman van Franekeradeel te worden. Uit teleurstelling sloot hij zich aan bij de Fraternaliteit in Leeuwarden, een 'patriotse' club die het hele politieke bestel wilde hervormen. Toen de patriotten in 1787 in Franeker de revolutie uitriepen, werd Huber de financiële man. De revolutie mislukte en Huber vluchtte naar Frankrijk. In 1795 keerde hij terug naar Friesland, waar hij een plaats kreeg in een nieuw patriots provinciebestuur.

Huber wilde geen drastische afrekening met het oude bestel zoals in het revolutionaire Frankrijk. In het Friese bestuur organiseerde hij een 'kernploeg' van gematigde geestverwanten, onder wie Teunis *Krap. Ze wilden de provincies meer vrijheid laten dan 'radicalen' zoals Dirk *Kuiken. Het kostte hun hun zetels in het Friese bestuur en Huber zijn zetel in het nationale parlement in Den Haag. Huber vertelt in zijn memoires hoe hij naar Parijs reisde om zijn zaak te bepleiten. Toen de Franse macht vanaf 1798 in Nederland toenam, kreeg hij de ene bestuursfunctie na de andere. Na de terugkeer van de Oranjes werd hij in 1816 toch nog grietman – van 't Bildt.

Van 'vrijheid, gelijkheid, broederschap' naar 'God, Nederland en Oranje': je zou Johannes Huber een politieke overlever kunnen noemen, of een baantjesjager die met alle bestuurlijke winden meewaaide. Als Bildts grietman ontpopte hij zich echter als een verlicht hervormer – en dat was misschien wel de belangrijkste revolutie in zijn leven. Huber verbeterde vooral het onderwijs. De leerstof, de lesmethoden en de schoolgebouwen waren vreselijk verouderd. De schoolbesturen hadden er nauwelijks geld voor over. Huber maakte van de kleine school in Oudebildtzijl een modelschool. Hij gaf de vooruitstrevende onderwijzer Bruno van *Albada een vaste aanstelling en een modern gebouw. Zo trok hij de besturen van de andere dorpsscholen over de streep. De grietman, die in zijn eentje boven het rechtshuis in Sint Annaparochie woonde (zijn tweede vrouw was in 1808 overleden), at vaak met de onderwijzers om de stand van zaken te bespreken.

Johannes Huber was 75 jaar oud toen hij in 1825 om gezondheidsredenen ontslag nam. Hij trok zich terug op een buitenplaats in Blessum, waar hij zijn *mémoires* schreef en in 1826 overleed.

Werken: *Aan het volk van Nederland* (1796), *Kort levensberigt* (1826).

Literatuur: Japikse; Sannes; *Homines novi*; NP (1993); NL (2910); Kuiken (2013).

Afbeelding: NP (1993).

44. Koster Jan Jansz wist in 1570 precies wie waar woonde

Jan Jansz (leefde Sint Annaparochie (1566) 1570), koster, schoolmeester en cartograaf.

Dat de koster-schoolmeester van Sint Annaparochie in 1570 Jan Jansz heette en bovendien knap kon tekenen, weten we alleen uit de Bildtse rentmeestersrekening over 1569/1570. Die bevat een post van in totaal 10 gulden, inclusief het inlijsten, voor een 'kaartje van de Bildtlanden en de kwelders en dammen met alle huizen van de pachters'. Van de drie door koster Jan Jansz aan de rentmeester, de Rekenkamer in Den Haag en de regering in Brussel geleverde kaarten is alleen het Haagse exemplaar bewaard. Het is in 2005 fraai herdrukt bij het 500-jarig bestaan van 't Bildt.

Als koster was Jan Jansz natuurlijk in dienst van de parochiekerk, en dat gold ook voor zijn werk als dorpsschoolmeester. Ook al waren de Bildtse kerken toen niet rijk, de koster moest wel zijn kost verdienen. De kerk van Sint Annaparochie had nauwelijks eigen land, maar in 1566 staat een Jan Jansz te boek als onderpachter van de armvoogdij van Berltsum in de Bildtse Zuidhoek. De Berltsumer kerk had daar een 'burenweide' die arme mensen als volkstuintje mochten gebruiken.

De opdracht voor een ingelijste Bildtkaart met twee kopieën was hoe dan ook een buitenkansje voor Jan Jansz, maar de aanleiding was niet erg feestelijk. Op 1 november ('Allerheiligen') 1570 was het 's nachts springtij. Bijna alle Friese zeedijken braken door – ook de Bildtdijk. De hulp kwam snel op gang, maar de rentmeester wilde kunnen zien waar de Bildtdijk beschadigd was en waar de pachters woonden die schadevergoeding vroegen. De koster wist wie waar woonde en maakte een prachtige vogelvluchtkaart. Alleen de gepachte landerijen zijn er niet ingetekend.

Bijzonder is dat Jan Jansz de Bildtse dorpen van dubbele plaatsnamen voorzag: niet in het Bildts en Nederlands, zoals ze nu op de komborden staan, maar met nieuw bedachte namen naast de vanaf 1527 gangbare katholieke parochienamen. Sint Jacobiparochie, Sint Annaparochie en Vrouwenparochie stonden volgens hem in 1570 plaatselijk ook bekend als Wijngaarden, Altena en Kijfhoek: dorpsnamen uit Zuid-Holland. Op oudere en latere kaarten staan deze alternatieve namen niet. Op het kaartje dat Vitus von *Drachsdorf in 1505 tekende, en op een Friese kerkenkaart uit 1524, staan zelfs helemaal geen Bildtse dorpen. Ook in het dagboek dat *Dirk Jansz van 1604 tot 1636 bijhield, komen de alternatieve dorpsnamen niet meer voor.

Zou Jan Jansz deze namen dus zelf hebben bedacht? Het past wel in de Hervormingstijd dat er bezwaar was tegen de oude katholieke parochienamen. Hoe dan ook: vanwege zijn mooie kaart is naar Jan Jansz (met de aanvulling 'Coster') in 1963 een straat in Sint Annaparochie vernoemd.

Werk: de kaart is in 2005 gedrukt door Stichting Ons Bildt te Sint Annaparochie.

Literatuur: Sannes; *Uytland*; Kuiken (2013).

Afbeelding: de originele Bildtkaart uit 1570 (foto Nationaal Archief, Den Haag).

45. Germ de Jong ontsnapte aan de armoede en werd een beroemde schilder

JONG, Gerben de (* Sint Jacobiparochie 8-3-1886, † Overveen 11-4-1967), kunstschilder. Zoon van Dirk de Jong (1857-1918), koopman, en Froukjen Landstra (1862-1900). Germ de Jong trouwde 1^e (Amsterdam 11-4-1917) met **Sara Oppenheimer** (1881-1962), telegrafiste, na echtscheiding 2^e (Amsterdam 26-6-1924) met **Elise Frederika van Biema** (1901-1945) en 3^e (Amsterdam 12-4-1956) met **Tonia Maria de Kruijff** (1900-1986), naaldkunstenares. Germ de Jong had uit zijn eerste huwelijk 2 dochters en uit zijn tweede huwelijk 2 zoons en 2 dochters.

De vader van Germ de Jong, een koopman in vlas en aardappelen, ging failliet toen Germ twee jaar oud was. Met zijn ouders en zusje verhuisde Germ eerst naar zijn grootouders in Rauwerd en toen naar Amsterdam, waar zijn vader fabrieksarbeider werd. Op zijn twaalfde ging ook Germ de fabriek in, maar hij belandde al snel in het ziekenhuis. Een arts merkte zijn tekentalent op. Met een beurs kon Germ daarna naar de tekenschool en later naar de kunstacademie. In 1917 had hij zijn eerste, zeer succesvolle expositie bij een Amsterdamse kunsthandel. Veel van zijn werk kwam in particuliere handen, maar ook het Haagse Gemeentemuseum nam De Jong in zijn collectie op.

Van 1917 tot 1922 was Germ de Jong gehuwd met de koopmansdochter Sara Oppenheim. Tijdens de Duitse bezetting zat hij met zijn tweede vrouw, de joodse Elly van Biema, in het verzet. Elly werd in 1942 gearresteerd omdat ze onderduikers verborg. Ze kwam vrij, maar werd in 1944 opnieuw opgepakt en naar Westerbork gebracht. In 1945 is ze vermoord in Auschwitz. In 1956 hertrouwde Germ de Jong met de zestien jaar jongere kunstenares Tonny de Kruijff.

Germ de Jong schilderde tussen de beide wereldoorlogen afwisselend in kunstenaarsdorpen zoals Blaricum en Bergen (N.-H.) en ook in Parijs, waar hij onder meer lof kreeg van Pablo Picasso. De Bergense dichter Adriaan Roland Holst roemde zijn 'tere kleuren'. De Leeuwarder recensent Sikke Doele zou in 1999 zijn verfijnde, elegante bloemenstillevens prijzen. Vanaf 1942 woonde hij in Amsterdam en daarna tot zijn overlijden in 1967 in Overveen. Hij is in Velsen gecremeerd.

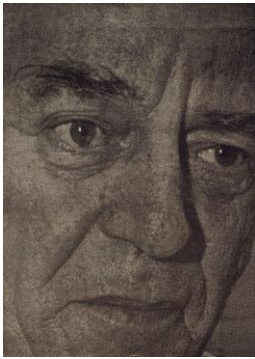
Germ de Jong heeft enige jaren in Bergen gewerkt, maar hoorde niet echt bij de wat sombere 'Bergense School'. Daarvoor was hij, in Doeles woorden, toch teveel een 'kleurrijke, feestelijke verteller'. In 1980 kocht het Fries Museum werk van De Jong uit de nalatenschap van zijn oudste dochter, die onder de naam Fanny Kelk bekend was als kunstenares en kunstcritica. De Jongs honderdste geboortedag werd in 1986 in Haarlem herdacht met een tentoonstelling in Teylers Museum. In 1999 volgde een overzichtstentoonstelling in Museum Kranenburgh te Bergen.

Werk: lijsten op collectie.friesmuseum.nl (54 treffers) en in Kelk.

Literatuur: *LC* (24-12-1958); Kelk; *LC* (29-1-1999); Kuiken (2014).

Afbeelding: Germ de Jong in 1956 (foto Tresoar).

46. 'Gerryt Dirks' de Jong gaf het Bildts een ereplaats in zijn *Bildtse Post*

JONG, Gerrit de (* Sint Annaparochie 25-11-1927, † Sint Annaparochie 27-10-2000), alias **Gerryt Dirks**, drukker, uitgever en taalactivist. Zoon van Dirk de Jong (1897-1966), letterzetter, later drukker en uitgever, en Franziska Scholte (1902-1978). Gerryt Dirks de Jong trouwde ('t Bildt 16-5-1952) met **Wietske Ganzinga** (1930-2015). Ze kregen 4 zoons.

De vader van Gerrit de Jong begon in 1935 met zijn collega Binne van Leer (1893-1970) een eigen drukkerij en een advertentieblad, de *Bildtsche Post* (*BP*). Zoon Gerrit wilde graag arts worden, maar moest in de bezettingsjaren onderduiken in Leeuwarden. Na de Bevrijding werkte hij vijf maanden bij een fruitteler. Op aandringen van zijn vader kwam hij toch in de drukkerij, eerst als handzetter en later als verslaggever voor de nieuwe betaalde editie van de *BP*. In navolging van het geliefde *Praethoekeje foar de Fryske bern* in de *Leeuwarder Courant* (*LC*) begon hij in 1951 een tweetalige – maar overwegend Bildtse – kinderrubriek in de *BP*. Nadat Hotze *Buwalda in 1980 zijn vaste Bildtse rubriek had beëindigd, begon hij zijn eigen rubriek: het *Bildts praatsy*. Wat daarin kwam, moest waar gebeurd zijn maar ook humoristisch – zoals zijn verslag van het eeuwfeest van de gereformeerde gemeente in Sint Jacobiparochie in 1988, dat vol treffende anekdotes stond.

Kort nadat 'Gerryt Dirks', zoals hij zijn *Bildtse praatsys* ondertekende, zijn vaders aandeel in de *BP* had overgenomen, kocht hij Van Leer uit. Het *Bildts praatsy* hield zijn ereplaats op de voorpagina, maar daarbuiten bleef de krant overwegend Nederlandstalig. De verslagen waren wel doorspekt met Bildtse en Friese citaten, en er kwamen steeds meer Bildtstalige advertenties.

In gesprekken met Buwalda had De Jong oog gekregen voor de opmars van het Fries, dat actief werd gesteund door een hecht netwerk van politieke en culturele organisaties. In 1980 werd hij voorzitter van de nieuwe Stichting Ons Bildt (*SOB*), die het Bildts moest redden. Het was zijn idee om in 1985 achterop de Bildtse grenspalen de tekst *Met Bildtse groetnis* te zetten – een speels antwoord op de bloedserieuze plaatsnamenstrijd van de 'frisiasten'. Hij gaf tussendoor Bildtse les aan een collega van de *LC*, zodat *Bilkerts* ook daar in het Bildts konden worden aangehaald. In 1988 kregen De Jong en zijn medebestuurders als eersten de nieuwe gemeentelijke cultuurprijs.

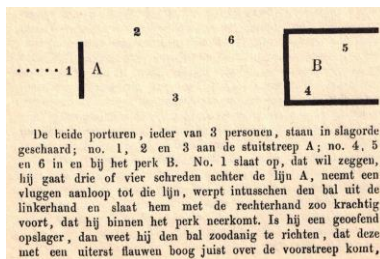
Gerrit de Jong won deze prijs in 1992 nogmaals op persoonlijke titel. Hij leidde zijn krant tot het einde toe, ook toen een slopende ziekte dat erg moeilijk maakte. In oktober 2000 nam hij in zijn laatste *Bildts praatsy* afscheid van zijn lezers. Eind oktober is hij in familiekring gecremeerd.

Werk: in de *BP*; *Symbolen van een eigenzinnig volk* (1993, met A. Cuperus en E.J. Kuiken).

Literatuur: *F&F* (24-11-1990); *LC* (25-2-2011); Kuiken (2014); *BP* (3-11-2015).

Afbeelding: 'Gerryt Dirks' de Jong in 1990 (foto Albert van der Kooy).

47. Onderwijzer Heert de Jong schreef de eerste reisgids voor 't Bildt

JONG, Heert de (* Vrouwenparochie 13-10-1828, † Stiens 26-6-1903), onderwijzer, schoolopziener en schrijver. Zoon van Pieter de Jong (1800-1887), boerenknecht, en Trijntje Dokter (1800-1870). Heert de Jong trouwde (Barradeel 24-8-1851) met **Antje de Groot** (1828-1901). Ze kregen 3 kinderen.

Heert de Jong mocht van zijn schoolmeester naar de onderwijzersopleiding en kwam weldra in Vrouwenparochie terug als stagiair ('kwekeling'). Hij stond eerst voor de klas in Marsum. Na een vergelijkend examen volgde hij in 1853 Wopke de Jong (geen familie) op in Sint Jacobiparochie. Hij werd tevens koster, organist en voorzanger in de Groate Kerk van het dorp. In onderwijskringen maakte hij naam met een reeks Nederlandse taalboekjes (1861-1890). In het Fries schreef hij in 1857 een boekje tegen het bijgeloof dat kometen de wereld bedreigden.

Heert de Jong vulde in 1857 voor het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde in Leeuwarden ook een enquête in over de monumenten en de toestand van zijn dorp. Voor de oudere geschiedenis verwees hij naar een boek uit 1834 over de voormalige Middellzee. Van het dorp in zijn eigen tijd gaf hij een doordachte en levendige beschrijving met sappige anekdotes.

De Jong vertelt smakelijk hoe de oude dorpskerk in verval was geraakt nadat een predikant in 1760 had geëist dat het geld voor het onderhoud werd besteed aan een deftige nieuwe pastorie. De in 1843 gebouwde Groate Kerk noemt hij 'een schoon gebouw'. Vooral de aardappelteelt gaf werk in het dorp. Op de dorpskermis werd traditioneel gevochten met de jeugd uit Minnertsga.

Toen zijn oude leermeester in Vrouwenparochie in 1867 zijn veertigjarig onderwijzerschap vierde, luisterde de muzikale Heert de Jong het feest op met zelfgeschreven liederen. In 1869 werd hij hoofdonderwijzer in Stiens. Toen zijn Leeuwarder uitgever een reisgids voor Friesland wilde maken, schreef De Jong met de liberale Bildtse wethouder Siemen Sipma (1824-1904) een hoofdstuk over 't Bildt. Het was de eerste reisgids voor de gemeente. De Bildtse landbouw, maar ook de kaatsport (vooral in Vrouwenparochie) werd uitvoerig beschreven. De 'smaakvolle kerk' in Sint Jacobiparochie was in 1877 alweer in verval: een teken van de 'nood der tijden'.

Heert de Jong was van 1888 tot zijn pensioen in 1895 inspecteur van het lager onderwijs ('schoolopziener') in Heerenveen en omstreken. Tot zijn dood woonde hij daarna weer in Stiens. Net zoals zijn dorps- en tijdgenoot Waling *Dijkstra (die in 1877 ook aan de reisgids meewerkte) was hij een man van de verlichting en een geestdriftig pleitbezorger van de Friese letteren. In zijn reisbeschrijving geeft hij bovendien een tijdsbeeld van de verwatering van de Bildtse spreektaal in 1877. In 1988 is de Heert Pyters de Jongstraat in Sint Jacobiparochie naar hem vernoemd.

Werk: *De wrald scil forgean* (Franeker 1857); verslag aan Fries Genootschap (1857) in *Uytland*; 'Van Leeuwarden over het Bildt naar Harlingen' (1877, met S. Sipma), in *Gids*.

Literatuur: LC (30-7-1867); *Fryslân* (1928); Sannes; *Uytland*; *Straatnameboek*.

Afbeelding: fragment uit de reisgids met uitleg over het kaatsen (1877, collectie auteur).

48. 'Rode dominee' Jaap Kalma zette Sint Jacobiparochie in 1935 op de kaart

KALMA, ds. Jacob (* Hantumhuizen 17-5-1907, † Leeuwarden 23-5-1991), Nederlands-hervormd predikant, kerk- en streekhistoricus en verzetsman. Zoon van Jetze Kalma (1879-1940), boer, en Gerritje van der Hem (1880-1937). Jaap Kalma trouwde (Den Haag 13-1-1932) met **Froukje Koops** (1905-1991), theologe. Ze kregen 8 kinderen.

De ouders van Jaap Kalma boerden vanaf 1922 in Stiens. Na de hbs ging Jaap onder invloed van de vrijzinnige Stiensers predikant Jan Anthonie Bruins, die als 'Torenwachter' in de *Bildtsche Courant* schreef, in Leiden theologie studeren. Hij trouwde in 1932 met zijn studiegenote Froukje Koops. Zijn eerste standplaats was Sint Jacobiparochie, dat in 1929 was samengegaan met de hervormde gemeente Wier.

Toen twee Amsterdamse sociologen in 1935 de vrijetijdsbesteding van Nederlandse arbeiders wilden beschrijven, kozen ze (waarschijnlijk niet toevallig) voor Friesland de dorpen uit waar de als 'rood' en uiterst toegankelijk bekendstaande Kalma predikant was. In het piepkleine Wier vonden ze saamhorigheid, maar in Sint Jacobiparochie veel tegenstellingen: tussen de zuilen en tussen boeren en arbeiders, 'dorpers' en 'dijkers'. Van hun vrijetijdsbesteding gaven de arbeiders zelf hoog op: veel lezen en weinig cafébezoek. Dat de 'dorpsjeugd' en de 'dijkjeugd' bijna iedere werk drinkwedstrijden hielden, moesten de onderzoekers van dominee Kalma horen. In Wier had hij dit beter in de hand. De geheelonthouders mochten daar gratis het vergaderlokaal van de kerk gebruiken. In de 'rode' herenboer Arjen *Sevenster had Kalma hier een onmisbare medestander.

In 1936 werd Kalma beroepen naar Zandvoort en daarna naar Hegebeintum (1938), Waaksens-Brantgum (1940), Wergea (1943), Lekkum-Miedum (1946), Sneek (1960) en Boyl (1964). Het waren bijna allemaal kleine gemeenten waar Kalma alle tijd had voor zijn historisch onderzoek. Hij schreef zoveel dat het wetenschappelijk jaarboek *De Vrije Fries* de zogenaamde 'Kalmaregel' bedacht: voortaan mochten auteurs hiervoor hooguit eenmaal in de twee jaar een stuk indienen.

In 1968 ging Kalma met emeritaat. In hetzelfde jaar verscheen het nieuwe handboek *Geschiedenis van Friesland*, waarvan hij hoofdredacteur was. Daarna heeft hij vooral bibliografisch onderzoek gedaan. In 1974 zijn Jaap en Froukje Kalma-Koops samen erkend als 'Rechtvaardigen onder de Volkeren' omdat ze in 1940-1945 vanuit hun pastorie veel joodse mensen hadden gered. In 1984 kreeg Kalma in Groningen een eredoctoraat voor zijn hele wetenschappelijke oeuvre. Kort na elkaar overleden Froukje en Jaap Kalma-Koops in 1991. Beiden zijn in Goutum gecremeerd.

Met zijn gereformeerde collega Gideon *Boekenoogen is Jaap Kalma een van de kleurrijkste predikanten geweest die op een Bildtse kansel heeft gestaan. Volgens de frist Philippus Breuker, die in 1992 zijn levensbericht schreef, heeft hij zijn leven lang nooit in toga gepreekt. De Friese boekbesprekingen die vanaf 1949 onder de schuilnaam 'Japik Jetses' in de *Bildtse Post* stonden, waren overigens niet van Kalma maar van zijn collega-predikant Hein Groeneveld (1920-1968).

Collecties: Tresoar, verzameling J.J. Kalma.

Werk: lijst op tresoar.worldcat.org (2793 treffers).

Literatuur: *Yad Vashem*; *JMNL* 1992 (1993); *VF* (2007); Kuiken (2014).

49. Verzetsman Jan Kaper uit Westhoek stierf in het zicht van de Bevrijding

KAPER, Jan (* Utrecht 15-12-1921, tot 1924: **Jan Krottje**, † Akkerwoude 15-4-1945), alias **Blonde Jan**, wachtmeester en verzetsman. Voorechtelijke zoon van Aaltje Krottje (1901-1970), dienstbode. Zij trouwde (‘t Bildt 1924) met Hans Kaper (1888-1973), visser, later visroker, die haar zoon erkende. Jan Kaper bleef ongehuwd.

De moeder van Jan Krottje stond van mei 1920 tot januari 1922 ingeschreven als dienstbode aan de Emmakade in Leeuwarden. In die tijd raakte ze zwanger van Jan, die ze in december 1921 in Utrecht ter wereld bracht. Toen Jan drie was, trouwde zijn moeder met de weduwnaar Hans Kaper, die hem erkende. Jan groeide op aan de Oude Bildtdijk (in de zogeheten ‘Oosthoek’) met twee oudere halfzusters, twee halfbroers, twee na 1924 geboren broertjes en twee zusjes. Toen de waddenvisserij in de jaren 1930 achteruitging, kocht zijn stiefvader een visrokerij in de Westhoek.

Jan Kaper vond na zijn lagereschooltijd werk als knecht bij een boer, maar solliciteerde ook naar een plaats op de politieschool. Dit lukte. Als wachtmeester diende hij in de eerste oorlogsjaren bij de marechaussee in Amsterdam. Na het weigeren van een opdracht om joodse ingezetenen uit hun huizen te zetten, dook hij onder. Hij werd opgepakt maar ontsnapte bij het uitvoeren van een werkstraf in de buurt van Lobith. Ditmaal dook hij onder bij een veehouder in Minnertsga.

Vanuit Minnertsga kwam Jan Kaper, die nu als ‘vuurgevaarlijke terrorist’ werd gezocht, in contact met het verzetsnetwerk in Dantumadeel rondom de latere Bildtse burgemeester Jaap *Klok. Hij werd betrokken bij de bevrijding van twee verzetsmensen uit het gemeentehuis en gaf weldra als ‘Blonde Jan’ leiding aan de samengevoegde ‘knokploegen’ van Murmerwoude en Akkerwoude.

Jan Kaper zag op 14-4-1945 hoe de eerste Canadese bevrijdingstroepen Dantumadeel bereikten. De dag daarna trok een grote groep Duitse militairen met een munitietruck door de gemeente. Bij een beschieting vanuit de gereformeerde kerk in Murmerwoude werd het voertuig opgeblazen. Twee Duitsers en een Nederlandse SS-er, die het transport hadden begeleid, werden op de vlucht opgewacht door Jan Kaper en de melkventer Harm Brouwer uit Zwaagwesteinde (1922-1945). In het vuurgevecht dat volgde, sneuvelden deze twee verzetsmannen. Jan Kaper is begraven in Sint Jacobiparochie. Tot voor kort was zijn graf op 4 mei het eindpunt van de Dodenherdenking. Naar Jan Kaper en Anske Zwalua zijn in 2004 twee straten in Sint Jacobiparochie vernoemd.

Literatuur: *Net ferjitte; Straatnameboek; Westboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Jan Kaper omstreeks 1935 (foto BA).

50. 'Kleine Keizer' uit Oudebildtzijl, van kermisartiest tot evangelist

KEIZER, Gerrit (* Oudebildtzijl 4-3-1874, † Oudebildtzijl 22-12-1946), alias **kapitein Fourmi**, alias **prince Mignon**, alias **kleine Keizer**, kermisartiest, winkelier en evangelist. Zoon van Johannes Keizer (1847-1885), werkman, en Joukje Keizer (1848-1929), dienstbode, later petroleumventster. Gerrit Keizer bleef ongehuwd.

Gerrit Keizer en zijn jong gestorven broertje Willem (1882-1885) leden aan een groeistoornis. Vanaf 1880 werd Gerrit als 'kapitein Fourmi, groot 55 cm' vertoond op kermissen in Nederland. Bij zijn keuring voor de militaire dienstplicht in 1893 mat hij 80 cm. Later groeide hij nog 16 cm. Al vóór de dienstkeuring was hij in theaters in heel Europa opgetreden als 'prince Mignon'. Hij zong onder meer Franse chansons. Op 15-4-1893 vertrok hij met zijn moeder en zijn agent Hendrikus Bos (1871-1924) naar Chicago, om daar op te treden op de World Fair. Bos gaf als bestemming Roseland op, een voorstad waar vanaf de jaren 1840 veel Nederlanders woonden.

Hoewel Keizer na aankomst in New York succes had met optredens in vaudevilletheaters en in het Central Park een interview gaf aan een societyblad, kwam hij niet aan de bak op de World Fair. Dat hij in Amerika een 'kentering' had doorgemaakt, zoals hij het later noemde, bleek toen hij in Nederland ging optreden in het uniform van het Leger des Heils. Met zijn theaterervaring en geofende zangstem leidde hij vanaf 1895 evangelisatiebijeenkomsten. In 1896 vertelde hij lid te zijn van het Nederlandsch Jongelings Verbond (NJV), een tak van de Amerikaanse YMCA.

Gerrit Keizer verhuisde in 1906 naar Loosduinen, waar zijn broer Hendrik (1898-1967) een gardeniersbedrijf had. Ook zijn moeder woonde daar. Hij vond werk als sigarenwinkelier en later als boekhouder. Van 1929 tot 1940 woonde Keizer in een rusthuis. Toen dat door de Duitsers werd gevorderd, trok hij in bij zijn broer Hendrik en in 1946 bij zijn broer Doeke (1875-1953) in Oudebildtzijl. Kort voor kerstmis overleed hij hier. Gerrit is in Vrouwenparochie begraven.

Gerrit Keizer was omstreeks 1900 een opvallende verschijning in Oudebildtzijl. De journalist Jacob Hepkema, die hem hier in 1897 opzocht, was onder de indruk van zijn talentkennis. In 1993 werd in het dorp een pad tussen de *Krelis Annesstraat en de Monnikelieldijk naar 'kleine Keizer' vernoemd en in 2000 was hij onderwerp van een tentoonstelling in het plaatselijke museum. Irma Keizer, een kleindochter van Gerrits broer Hendrik, lichtte in 2010 Gerrits Amerikaanse dossier. Ze inspireerde haar zwager, de toneelschrijver Jan van der Mast, tot een roman over 'de kleinste man ter wereld', zoals Gerrit in zijn kermistijd werd aangekondigd. Het boek werd in 2012 gepresenteerd in het dorpscafé in Oudebildtzijl, waar het verhaal ook begint. In 2017 werd het in 1902 speciaal voor hem gemaakte fietsje teruggevonden bij de fabrikant.

Literatuur: *LC* (21-7-1881); *LC* (12-3-1896); *Uytland*; *Straatnameboek*; *Keizer*, *BP* (14-2-2017).

Afbeelding: Gerrit Keizer in Londen (1891, foto op omslag boek Van der Mast).

51. Grietman Tjaard de Kempenaer verloor van de Bildtse 'liberalen'

KEMPENAER, jonkheer Tjaard Anne Marius Albert van Andringa de (* Lemmer 11-7-1806, † Leeuwarden 23-3-1870), politicus en bestuurder. Zoon van jhr. mr. Antoon Anne van Andringa de Kempenaer (1777-1825), bestuurder, en jkvr. Anna Maria Catharina Alberda van Ekenstein (1779-1854). Tjaard de Kempenaer trouwde (Leeuwarden 30-10-1834) met **Amelia Gerardina de Schepper** (1813-1906). Ze kregen 9 kinderen.

De grootvader en vader van Tjaard de Kempenaer waren grietman van Lemsterland. Toen Tjaard tien jaar was, werd zijn vader door koning Willem I geadeld met het erfelijke predicaat jonkheer. Tjaard ging niet naar de universiteit, maar werd gemeenteambtenaar. In 1830 nam hij deel aan de Tiendaagse Veldtocht tegen België. In 1834 benoemde de koning hem tot grietman van 't Bildt en trouwde hij met de schatrijke erfdochter Miele de Schepper. Haar moeder was ook van adel.

Vanaf 1836 begon De Kempenaer land in zijn grietenij te kopen. In 1842 liet hij hierop door de architect Thomas Romein in neoklassieke stijl een woonpaleis ('huize Oostenburg') bouwen. Twee jaar later mocht Romein ook – tegen de zin van dorpsnotabelen zoals Gerrit *Wassenaar – de nieuwe Groate Kerk in Sint Jacobiparochie ontwerpen. Het was maar een van de vele conflicten tussen de opzichtig 'adellijk' levende buitenstaander De Kempenaer en de *Bilkerts*.

Wassenaar wist deze spanningen handig uit te buiten. Toen in 1851 de nieuwe Gemeentewet van kracht werd, won hij met zijn geestverwanten de eerste rechtstreekse gemeenteraadsverkiezingen. De Kempenaer kreeg, nu als burgemeester, een forse 'liberale' raadsmeerderheid tegenover zich. Na vier jaar hield hij het voor gezien. Hij nam ontslag en trok zich terug in Leeuwarden. Als 'buiteneigenaar' bleef hij met Sjuwke *Cats en anderen het Bildtse gemeentebestuur dwarszitten.

Volgens het dagboek van zijn jongste dochter Jeanne (1858-1962) gaf Tjaard de Kempenaer de liberalen de schuld van zijn neergang. Zijn opvolger als burgemeester was inderdaad een liberaal: mr. Johannes Albarda (1825-1862), die bovendien uit een oude Bildtse familie stamde. Hij was de laatste bewoner van Oostenburg. De gemeente liet dit symbool van het oude bewind in 1866 afbreken. De Kempenaers naam was al in 1862 verwijderd van de muur van de Groate Kerk.

Tjaard de Kempenaer moest nog beleven dat zijn dochter Anna (1840-1895) in 1865 trouwde met een Albarda: Willem Albarda, volgens de familie een 'parvenu'. Rijk maar verbitterd overleed Tjaard in 1870 in Leeuwarden. Hij is er begraven aan de Spanjaardslaan. Deze niet erg geliefde maar wel markante Bildtse bestuurder kreeg in 1963 een straatnaam in Sint Annaparochie.

Literatuur: *NNBW*; Sannes; *LHR* (1997); *Straatnameboek*; *AFT* (2); Kuiken (2013).

Afbeelding: Tjaard de Kempenaer (foto archief Eerste Kamer).

52. Burgemeester Jaap Klok pakte de naoorlogse woningnood aan

KLOK, Jakob (* Nieuw Scheemda 4-2-1893, † Beetsterzwaag 6-8-1984), onderwijzer, politicus, verzetsman en bestuurder. Zoon van Kars Klok (1859-1912), winkelier en caféhouder, en Weia Penning (1864-1942). Jaap Klok trouwde 1e (Groningen 13-8-1917) met **Grietje Kwint** (1891-1973) en na scheiding 2e (Dantumadeel 17-4-1930) met Aukje **Anna Blumers** (1909-2000). Het 1e huwelijk bleef kinderloos, bij zijn 2e vrouw kreeg hij 5 kinderen.

Jaap Klok, vijfde in een gezin van van tien, haalde in 1912 zijn onderwijzersakte in Winschoten. Tijdens de mobilisatie haalde hij de hoofdakte, waarmee hij in 1917 schoolhoofd in Burdaard kon worden. In 1923 verhuisde hij naar Akkerwoude (nu Damwâld), waar hij van zijn eerste vrouw scheidde en hertrouwde. Hij was er actief in de politiek en de drankweer. Vanaf 1935 zat hij voor de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij (na 1945: de Partij van de Arbeid) in de Friese Staten.

Onder de Duitse bezetting leidde Klok de plaatselijke onderduikershulp en later de ‘knokploeg’ waartoe ook de Bildtse politiemann Jan *Kaper toetrad. Hij dook af en toe zelf onder, het laatst van januari 1945 tot de Bevrijding. In 1945-1946 viel hij in als burgemeester van Kollumerland. Hij beviel zo goed dat hij in 1947 de tweede ‘linkse’ burgemeester van het Bildt kon worden.

Klok pakte de naoorlogse woningnood voortvarend aan. Hij plaatste woningzoekenden eerst in schuurtjes (de *Klokbúsys*) – *tiny houses*, zouden we nu zeggen. Zodra de bijbehorende huizen klaar waren, werden die betrokken. Zelfs de plafonds verhuisden mee. Een blijvend aandenken aan Kloks ambtstermijn is de gedempte vaart (nu Statenweg en Van Harenstraat) in Sint Annaparochie. In 1956 richtte hij met zeven collega’s het Ontwikkelingsschap De Kleibouwstreek op om de economie in Noord-Friesland structuur te geven. In 1962 bracht hij hierover een rapport uit.

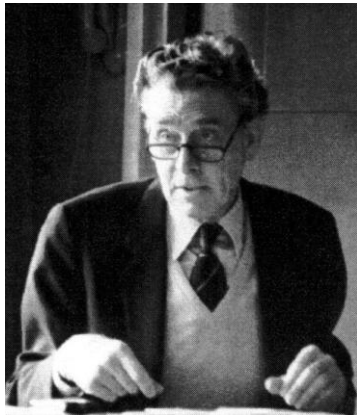
In 1958 ging burgemeester Klok met pensioen. Hij bleef nog vijf jaar fractievoorzitter van zijn partij in de Staten. In 1984 overleed hij op 91-jarige leeftijd in Beetsterzwaag. In 1999 werd hij in het Bildt geëerd met de vernoeming van een straat en in Damwâld met een bronzen standbeeld. In 2006 schreef zoon Geert Klok uit Warffum een boek over het leven van Jaap Klok tot 1947.

Werk: (met S. Groenman e.a.) *Werken en wonen in de kleibouwstreek* (Bolsward 1962).

Literatuur: Sannes; Klok; *LC* (28-10-2006); *Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Frans Ram, standbeeld van Jaap Klok in Damwâld (1999, foto Wikimedia).

53. Jan Koldijk zette de opvattingen over het Bildts op een rij

KOLDIJK, drs. Jan Dirk (*Vreeland 9-3-1926, † Nijmegen 8-11-1996), taalkundige. Zoon van IJpe Koldijk (1895-1952), hoofdonderwijzer, later onderwijsinspecteur, en Dirkje van der Wal (1893-1929). Jan Dirk Koldijk trouwde (Leeuwarden 21-12-1951) met **Berendina Jacoba Rondhuis** (1924-1974). Ze kregen 3 kinderen.

Toen Jan Koldijk drie jaar oud was, overleed zijn Bildtse moeder. Bij zijn tante Tjitske van der Wal, getrouwd met de aannemer Sijtze Buwalda aan de 'Oosthoek' van de Oude Bildtdijk, voelde hij zich beter thuis dan bij zijn stiefmoeder. Omdat zijn vader in de oorlogsjaren vormingsleider was van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB), mocht Jan in 1945 geen eindexamen hbs doen. Na zijn huwelijk met Dinie Rondhuis ging hij werken bij een bank in Amsterdam. Daar volgde hij 's avonds een lerarenopleiding mo-Nederlands.

Zo werd Jan Koldijk leraar Nederlands, eerst aan een middelbare school in Brielle en later in Venlo. Zijn halfbroer Dick, die leraar Duits werd, bezorgde in 1991 een geschiedenis van de joodse gemeenschappen in Overijssel en Bentheim en promoveerde in hetzelfde jaar op een onderwijshistorisch proefschrift. Een en ander stimuleerde Jan tot een promotieonderzoek over het Bildts bij Tony Feitsma, hoogleraar Fries in Amsterdam. Zijn neef Hotze *Buwalda was tot zijn overlijden in 1994 zijn steun en toeverlaat.

Nog voor zijn promotie overleed Jan Koldijk in 1996 op 70-jarige leeftijd aan een hartkwaal. Dick Koldijk heeft namens de familie gezorgd dat het bijna voltooide boek kon verschijnen. Feitsma, de taalhistoricus Cor van Bree en Hotze Buwalda's zoon Sytse verzorgden de bewerking. De Fryske Akademy, de vroegere werkgever van Hotze Buwalda, trad op als uitgever.

In 2005, in het jaar waarin 't Bildt zijn 500-jarig bestaan vierde, werd Koldijks *Het Bildts, zjin wezen, herkomst en problematiek* gepresenteerd in de Groate Kerk van Sint Jacobiparochie. Feitsma vond dat Koldijk met zijn werk de ontwikkeling van de meningen over het ontstaan van het Bildts op een rij had gezet. 'Dêr kinne oaren wer op fjirder bouwe', aldus de beoogde promotor. Oudste zoon Ype overhandigde het eerste boek aan burgemeester Aucke van der Werff. De taalkundige Folkert Kuiken, zelf van Bildtse komaf, besprak het in 2006. Hij vond het onderzoek 'traditioneel van opzet' en miste een duidelijke vraagstelling en een duidelijke slotconclusie. In 2015 werd Koldijks werk uitvoerig aangehaald in een nieuw gemeentelijk rapport over streektaal.

Werk: *Het Bildts, zjin wezen, herkomst en problematiek* (Leeuwarden 2004).

Literatuur: NT (2006); *Strijders*; *Perspectives*.

Afbeelding: Jan Dirk Koldijk als leraar (foto uit Koldijk, *Het Bildts*).

54. Hoe een *Bilkert* Koning van Tzummarum werd

KONING, Willem (* Sint Jacobiparochie 14-9-1842, † Tzummarum 23-12-1922), alias **Aibert búten 'e Diek**, boer en schrijver. Zoon van Willem Koning (1810-1866), boerenknecht, later boer, en Tjerkje Koning (1800-1864), boerin. Willem Koning trouwde († Bildt 11-5-1864) met **Lijsbert Wassenaar** (1842-1916). Ze kregen 2 zoons.

Tjerkje Koning, getrouwd met boer Arjen Wassenaar (1801-1848), beviel in 1842 van een zoontje. Het kind, van een onbekende vader, werd elders ondergebracht. Het dook op in 1848, kort nadat boer Wassenaar in een psychiatrisch ziekenhuis was overleden. Het volgende jaar hertrouwde Tjerkje met haar knecht Willem Koning en werd het kind ingeschreven als 'Willem', zonder achternaam. Bij zijn huwelijk in 1864 noemde hij zich naar zijn moeder 'Willem Koning'. Bij zijn overlijden in 1922 werd als zijn vader de voormalige knecht Willem Koning genoteerd.

Willem en Lijsbert Koning-Wassenaar namen in 1864 een boerderij in Tzummarum over. Willem was hier van 1884 tot 1922 enkele malen kerkvoogd van de hervormde gemeente. Dat hij weinig ophad met de gereformeerden in zijn omgeving, liet hij blijken in een reeks Bildtstalige brieven onder schuilnaam (*Aibert búten 'e Diek*) in de *Bildtsche Courant*. In 1876 schreef hij hoe zijn vrouw haar werkster was kwijtgeraakt. Haar dominee had de toen heersende tyfus geduid als blijk van Gods toorn en dreigde om nog meer tyfus te vragen wanneer zijn gemeente zich niet beterde. Aiberts vrouw verklaarde de man voor krankzinnig, waarna haar werkster woedend wegliep.

Koning schreef een en ander aan zijn vriend Jan Rienks (1844-1920), die in Sint Jacobiparochie boerde. De briefwisseling tussen 'Aibert' (Koning) en 'Erryn' (Rienks) duurde van 1875 tot 1878. Het was een onderonsje tussen twee vrijzinnige *Bilkerts* die zich vrolijk maakten over hun 'fjne' streekgenoten. De beide heren waren zelf volgens Koning '*otterdoks-modern-Grunninger-liberaal*'.

Het echtpaar Koning-Wassenaar hield van mondain vertier en bezocht in 1904 of 1905 een voorstelling van circus Albert Schumann in het nieuwe Circustheater in Scheveningen. Tot hun verrassing werd Konings naam na de pauze omgeroepen: *Ist hier der König von Tschumarum?* Koning bleek zijn portemonnee te hebben verloren. De kranten namen het verhaal over 'de koning van Tzummarum' van elkaar over. Bij ieder volgend bericht nam de inhoud van de geldbuidel toe.

Willem Koning woonde in zijn laatste jaren als weduwnaar in een renteniersvilla in Tzummarum. Daar overleed hij in 1922, 80 jaar oud. Hij is bij zijn vrouw begraven in Sint Jacobiparochie.

Werk: bloemzlezing in *Avondrood*.

Literatuur: LC (05-09-1905); *Avondrood*; Vleer; Kuiken (2014).

Afbeelding: Willem en Lijsbert Koning voor hun renteniersvilla (foto oudtzummarum.nl).

55. Teunis Krap was revolutionair, maar niet revolutionair genoeg

KRAP, Teunis Kornelis († Sint Jacobiparochie 23-12-1803), boer en bestuurder. Zoon van Kornelis Teunis Krap († 2-10-1808), boer, en Iemkje Siedses († 28-8-1767). Teunis Krap trouwde 1^e met **Amerens Reiners** († vóór 19-4-1799), weduwe van Beert Jans Kuiken te Sint Jacobiparochie, en 2^e (attestatie 19-4-1799) in Sint Jacobiparochie met **Neeltje Arjens**, weduwe van Ane Kornelis Wassenaar. Van hem zijn 2 kinderen bekend.

De vader van Teunis Krap was boer en doopsgezind diaken in Oudebildtzijl en samen met Arjen *Bakker in 1792 een van de eerste bekende leden van het leesgezelschap 'Ledige uren'. In 1781 of 1782 trouwde Teunis Krap met een weduwe die 4 kinderen meebracht. Zelf kreeg hij bij haar een dochter en een zoon Sieds Krap (doopbelofte 1836), die in 1847 naar Amerika zou emigreren.

Evenals Bakker was Teunis Krap een 'patriot' van het eerste uur. In 1786 was hij kapitein van het 'vrijkorps' in Sint Jacobiparochie. Hij bleef buiten de mislukte revolutie van 1787. Krap en zijn dorpsgenoot Dirk *Kuiken werden in 1788 voogd van de kinderen van wijlen Hoite *Peizel en zaten in de jaren 1790 in het kerk- en dorpsbestuur. Toen de patriotten in 1795 met Franse steun de macht grepen, werd Krap lid van het 'comité revolutionair' van Friesland. Tegelijk met Kuiken werd hij in juni 1795 gekozen tot 'representant' (Fries Statenlid nieuwe stijl) voor 't Bildt.

In het nieuwe provinciebestuur vochten twee veteranen van de revolutie van 1787 om de macht: de fanatieke Coert Lambertus van Beyma en de gematigde Johannes Lambertus *Huber. Krap sloot zich aan bij Huber en werd lid van diens comité van 18 representanten die alle beslissingen voorkookten. Met Franse militaire steun werd deze groep in 1796 uit het provinciehuis verjaagd.

Zo eindigde de revolutionaire loopbaan van Teunis Krap. In 1797 zat hij in het dijkbestuur van het Nieuw Bildt en in 1799 trouwde hij voor de tweede maal met een boerenweduwe. In 1803 overleed hij, 75 jaar oud. Hij is onder een eenvoudige grafsteen begraven in Sint Jacobiparochie.

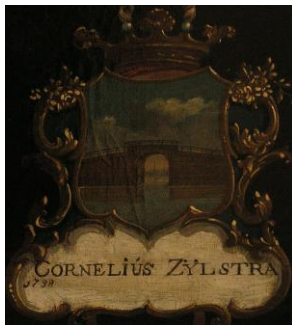
Voor doopsgezinden zoals Krap was de patriotse beweging vooral een emancipatiebeweging. Tot 1795 waren alle provinciale bestuursfuncties voorbehouden aan gereformeerden. De revolutie van 1795 betekende een inhaalslag: 20 van de 107 nieuwe representanten waren doopsgezind. In het comité-Huber waren zelfs 6 van de 18 leden doopsgezind. Deze groep zag niets in de radicale afrekening met het oude bewind die Van Beyma wenste, maar kon zich in 1796 niet handhaven.

Misschien – maar dat is nog niet uitgezocht – was Teunis Krap familie van de 'Thomas Krab' voor wie de Dokkumer Gerrit Hesman omstreeks 1700 een wapen tekende: heel toepasselijk met een krab erop. Als dit ook het wapen van Teunis Krap was, dan kon hij dit na 1795 niet meer voeren, want het provinciale comité revolutionair verbood toen alle oude 'standssymbolen'.

Literatuur: GJ (1993); *Homines novi; 1750-1995*; NL (2010).

Afbeelding: Gerrit Hesman, wapen van 'Thomas Krab' (ca. 1700, foto HCL).

56. Krelis Annes redde het Oud Bildt en bouwde aan het Harlinger stadhuis

Kornelis Annes (woonde Oudebildtzijl 1690-1718 en Harlingen 1725-1733), alias **baas Krelis**, timmerman. Zoon van Anne (Kornelis?) en N.N. Kornelis Annes uit Oudebildtzijl trouwde 1^e op 27-7-1690 te Vrouwenparochie met **Antje Jochems** uit Oudebildtzijl, 2^e op 13-2-1707 met **Martjen Dirks** uit Oudebildtzijl, 3^e op 15-9-1720 te Vrouwenparochie met **Ietje Siebrens** uit Hallum en 4^e op 20-2-1733 te Vrouwenparochie met **Houkje Dirks** uit Vrouwenparochie. Van Kornelis Annes zijn 13 kinderen bekend.

Kornelis Annes staat voor het eerst te boek als timmerman bij de doop van zijn dochter Dieuwke (1697) in Vrouwenparochie. Bij de doop van zijn zoon Dirk (1710) heet hij 'timmerman op de Zijl'. In juni 1717 bouwde hij voor het bestuur van de in 1715 bedijkte Oude Bildtpollen een spui in het 'zijltje', een duiker waardoor de Bildtpollen op het Nieuw Bildt afwaterden. In de kerstnacht van hetzelfde jaar teisterde een stormvloed de Noordzee- en Waddenzeekust. Deze watersnood is in dichtvorm beschreven door *Fokeltje Jakobs. De Poldijk brak door en de spui in de duiker bezweek, waardoor het Nieuw Bildt overstroomd werd en het Oud Bildt bedreigd.

Timmerman Kornelis Annes zag als eerste dat de sluis in de Oude Bildtdijk in zijn woonplaats Oudebildtzijl de zwakste plek was in de bescherming van het achtergelegen Oud Bildt. Hij had geen ambtelijke functie in het dijkbestuur, maar liet zijn plaatsgenoten een huis bij de sluis afbreken en het puin tegen de sluisdeuren storten. Daarmee werd de vloedgolf gestuit. Het jaar daarop kreeg Kornelis Annes opdracht om voor f 485 de sluis weer vrij te maken en nieuwe eikenhouten deuren met beslag te plaatsen. Het werk moest binnen vijf weken klaar zijn.

Met zijn staat van dienst in de bouw van waterkeringen kon Kornelis Annes tussen 1718 en 1725 hoofd openbare werken in de havenstad Harlingen worden. Van 1725 tot 1736 staat hij daar in het rechterlijk archief als burger en 'stadstimmerbaas'. In maart 1725 kocht hij met zijn vrouw Ietje een huis aan de Rinnertspijp. Van 1730 tot 1733 werkte hij mee aan het nieuwe raadhuis naar een ontwerp van de Amsterdamse bouwmeester Hendrik Norel. In 1733 hertrouwde de Harlinger timmerbaas Kornelis Annes voor het laatst met Houkje Dirks uit Vrouwenparochie. In de Friese volkstelling van 1744 komt hij niet meer voor. Waarschijnlijk was hij toen al overleden.

Toen Oudebildtzijl in 1948 werd erkend als dorp, is de 'Krelis Annesstraat' naar Kornelis Annes vernoemd. In het Bildts heet het dat iemand die graag de lakens uitdeelt, kan commanderen als 'baas Krelis'. Dit gezegde is door Foeke Sjoerds uit Oosternijkerk in 1741 voor het eerst in druk aangehaald. Harlinger nakomelingen van 'baas Krelis' noemden zich omstreeks 1775 Zijlstra. Hun wapen vertoonde de sluis van Oudebildtzijl, met een doorkijkje naar Vrouwenparochie.

Collecties: Hannemahuis, Harlingen: bouwrekeningen raadhuis 1730-1735 en wapenborden.

Literatuur: Foeke Sjoerds; Sannes; Schutte; *Straatnameboek*.

Afbeelding: Wapen van 'Cornelius Zijlstra' (1788) te Harlingen (foto Loes Hoogerbeets).

57. Dirk Kuik wees studieballen de weg naar een eeuwenoude beurs

KUIK, Dirk (* Oldekerk 20-2-1921, † Dokkum 25-4-2010), winkelier, later archivaris. Zoon van Jan Kuik (1897-1995) en Trijntje Bolhuis (1897-1979). Durk Kuik trouwde (Dokkum 7-5-1948) met **Elisabeth Westra** (1926-1997). Ze kregen 3 kinderen.

Dirk ('Durk') Kuik, geboren in een gereformeerd gezin in het Groningse Oldekerk en getogen in Dokkum, was winkelier in Bitgum en Hallum. Hij ijverde binnen het Hallumer verenigingsleven voor inpoldering van de Waddenzee: 'As de natuer ús de groun jowt, moatte wy dat dan ferspille?' In 1979 kwam hij in het comité 'Fryslân binnen de diken', dat hiertoe een laatste poging deed.

Durk Kuik was inmiddels archiefmedewerker bij het verzekeringsconcern AGO in Leeuwarden. Zoals bijna alle Friese Kuiks stamde hij af van de Bildtse Maria Jans, een dochter van Jan Gerrits Kuik († 1551) en *Kunnemoer. In 1964 had de genealoog Reinder Roarda een boekje over het 'Kuikskaai' geschreven, maar dat liep maar tot 1900. Dirk besloot zijn hele familie uit te zoeken toen hij ontdekte dat sommige Kuiks hadden gestudeerd met een beurs van een eeuwenoud fonds, het Sint Christophorileen tot Oldehove. Alleen afstammelingen van de stichter Gerrit van Berltsum († 1480) konden zo'n beurs krijgen. Was Gerrit dus de stamvader van de Friese Kuiks?

In 1990 was het monnikenwerk af. Dirk Kuik schonk elf dikke ringbanden met gegevens aan het Historisch Gemeentearchief en aan het Bildts Aigene in Sint Annaparochie. De stamboom ging niet verder terug dan Jan Gerrits Kuik, maar de lijnen van diens afstammelingen waren nauwgezet bijgewerkt. Na het overlijden van zijn vrouw in 1997 verhuisde Dirk Kuik naar Dokkum. Daar overleed hij in 2010, 89 jaar oud. Hij is bij zijn vrouw begraven in Engwierum.

De elf delen *Nazaten van Gerrijt van Belckum* zijn een monument voor de toewijding van Durk Kuik. Een weeffoutje is dat hij zijn familie aansluit bij een zoon van Jan Gerrits Kuik die nooit heeft bestaan. Om de aansluiting rond te maken, had Roarda een 'Dirk Jans Kuik' bedacht. Durk Kuik nam dit netjes over. In werkelijkheid was Maria Jans Kuik getrouwd met een Dirk Gabbes die in 1570 op het latere Huis Kuik boerde. Dat een familienaam in de zestiende eeuw soms van een vrouw aankwam, was voor ouderwetse genealogen zoals Roarda en Kuik vloeken in de kerk.

Voor het recht op een studiebeurs maakte dit geen verschil, want Van Berltsum had dit in 1480 aan al zijn nakomelingen in mannelijke en vrouwelijke lijn toegekend. Ironisch genoeg was dit ook de reden dat Dirk Kuik zelf geen aanspraak op een beurs had. De Kuiks die dit wel hadden, stamden af van een Leeuwarder apotheker, Dirk Jans Kuik, die in 1698 in Harlingen was getrouwd met Trijntje Smeding. Niet Dirk maar Trijntje stamde af van Van Berltsum. Hun nakomelingen hadden dus recht op een beurs. De stamboomonderzoeker stamde niet af van dit echtpaar maar van Dirk Dirks Kuik, die in 1702 molenaar was op de Vrouwbuurstermolen.

Werk: *Nazaten van Gerrijt van Belckum* [...] m.n. *het geslacht Kuik* (Bitgum 1990).

Literatuur: Roarda; NL (2001).

Afbeelding: het echtpaar Kuik-Westra (particuliere collectie).

58. Dirk Kuiken sprak in 1796 als eerste Bildtboer op het Haagse Binnenhof

KUIKEN, Dirk (geboren Sint Jacobiparochie 1746 of 1747, † Sint Jacobiparochie 23-3-1811), boer en politicus. Zoon van Kornelis Kuiken (1699-1748), boer, en Grietje Kuik (1711-1747). Dirk Kuiken trouwde 1^e (Sint Jacobiparochie 16-8-1767) **Maartje Piebes** († 4-8-1777) en 2^e (Sint Jacobiparochie 1783?) **Luikje Pieters Boon** (na 1811: **Boonstra**, † 29-1-1837), boerin. Dirk en Luikje kregen 7 kinderen.

De vader van Dirk Kuiken, een welgestelde boer, overleed toen Dirk nog een peuter was. Dirk werd boer in de Westhoek van Sint Jacobiparochie en was vanaf 1777 enige malen kerkvoogd. In 1786 liet hij zijn tweejarige zoontje Cornelis de eerste pijp voor een nieuw kerkorgel plaatsen. In hetzelfde jaar werd hij lid van de Fraterniteit in Leeuwarden, een club van politieke dissidenten die zichzelf ‘patriotten’ noemden. Waarschijnlijk was Kuiken de ‘vrijheidsminnende Bildtker’ die in het blad *De Friessche Patriot* schreef over misstanden in het Bildtse bestuur onder grietman Hans Willem van Aylva (1751-1823). Hij nam in 1787 geen deel aan de (mislukte) revolutie van zijn medepatriotten zoals Johannes *Huber. Pas toen Nederland in 1795 een revolutionair bewind kreeg, werd Dirk Kuiken, die tot 1794 dorpsbestuurder van Sint Jacobiparochie was, actief in de provinciale en landelijke politiek.

In 1795 werd Kuiken tegelijk met Huber, Teunis *Krap en 47 andere Friezen gekozen als ‘provinciaal representant’, ofwel Statenlid nieuwe stijl. Hij was van de harde lijn. Met de oude bestuurders moest radicaal worden afgerekend en Nederland moest een eenheidsstaat worden. Met steun van de Fraterniteit ging Kuiken naar Den Haag om daar een ‘Nationale Vergadering’ (als opvolger van de Staten-Generaal) te helpen opzetten. In maart 1796 was dit karwei geklaard.

Huber, die in Friesland een groep meer gematigde representanten leidde, zou aanvankelijk een van de Friese leden van het nieuwe parlement worden, maar met steun van de Fraterniteit nam ‘de burger D.C. Kuiken’, zoals hij in het *Dagverhaal* (de officiële verslagen) heet, zijn zetel in. Het kwam niet meer goed tussen de Leeuwarder patriciër Huber en de Bildtboer Kuiken. Huber had van 1787 tot 1795 in ballingschap geleefd. Toen hij daarvoor schadevergoeding wilde, veegde Kuiken de vloer aan met Hubers hebzucht. In 1797 schreef Huber boos dat Kuiken alleen maar goed was om ‘zwijnen te drijven, schapen te hoeden, koeien te weiden of paarden te mennen’.

Het mandaat van de eerste Nationale Vergadering eindigde in augustus 1797. Kuiken bleef tot 1798 representant in Friesland. Hij werd niet herkozen en overleed als ambteloos burger in 1811 (niet in 1804, zoals in het *NNBW* staat). In de *mémoires* van zijn medeparlements lid H.H. Vitringa, een politieke vriend van Huber, wordt Kuiken venijnig beschreven als een boer zonder eigen ideeën. Zijn korte Haagse loopbaan dankte hij aan zijn connecties in de Fraterniteit, maar bij de rechtstreekse verkiezingen in 1798 bleek dat hij te radicaal was voor de meeste Friese kiezers.

Werk: brieven in Tresoar, gewestelijke besturen Franse tijd; toespraken in *Dagverhaal*.

Literatuur: *Dagverhaal*; *NNBW*; *Homines novi*; NL (2010).

Afbeelding: silhouet van D.C. Kuiken als Haags politicus (collectie auteur).

59. Stoomdorserij Hendrik Kuiken, het begin van een internationaal bedrijf

KUIKEN, Hendrik (* Sint Jacobiparochie 18-9-1885, † Leeuwarden 10-3-1948), ondernemer. Zoon van Beert Kuiken (1859-1911), gardenier, en Lijsbert Wagenaar (1855-1925). Hendrik Kuiken trouwde (‘t Bildt 28-5-1908) met **Akke Huizenga** (1887-1961). Ze kregen 10 kinderen, van wie 1 levenloos is geboren en 1 zeer jong overleden.

Hendrik Kuiken groeide met zijn oudere broer Klaas op in een gereformeerd gezin op een boerderij aan het Westeinde van Sint Jacobiparochie (nu de Jacobshoeve). Vader Beert had een klein landbouwbedrijf en handelde daarnaast in stro en droge meststof (‘guano’). Hij bezocht zijn klanten per motorfiets en kocht in 1906 een dorsmachine met een verrijdbare stoommachine (‘locomobiel’). Na zijn vroegtijdige dood nam de 26-jarige Hendrik dit loondorsbedrijf over. Hij was drie jaar eerder gehuwd met de gereformeerde bakkersdochter Akke Huizenga uit Sexbierum.

Hendrik Kuiken kreeg het druk in de mobilisatiejaren 1914-1918, toen veel boeren hun paarden moesten afstaan. Het hooi voor deze legerpaarden werd in heel Friesland geperst door Kuiken, die hiervoor zes mobiele combinaties in bedrijf had. Hij was ook een van de eerste Bildtse ondernemers met telefoon. In 1915 stond hij te boek als ‘stoomdorserij, kunstmest- en fouragehandel’. In de loop van de jaren 1930 werden de locomobielen of *lochys* vervangen door dieseltractoren. Hiermee konden Kuikens loondorsers ook aan het werk in Zuid-Drenthe en Noord-Overijssel.

Hendrik Kuiken werd in dezelfde tijd bestuurslid van een landelijke organisatie van loonbedrijven en van de christelijke lagere school in Sint Jacobiparochie. Bij het uitbreken van de oorlog woonden nog vier van zijn kinderen thuis. De oudste zoon Beert en diens broer Renze stelden hun vader kort na de Bevrijding voor om het familiebedrijf meer op mechanisatie te richten. ‘De lonen waren dermate gestegen’, schreef Beert in 1993, dat ‘iedere boer van enige importantie’ motortractie nodig zou hebben. Vader Hendrik voelde hier minder voor, maar steunde zijn zoons in 1946 bij de oprichting van een eigen firma die tractoren en maaidorsers ging importeren. Naast het treinstation van Sint Jacobiparochie bouwden ze een assemblageloods van 1000 m². Omdat hun vader toen al chronisch ziek, was, werd zijn bedrijf geleid door hun jongere broer Johannes.

Hendrik Kuiken overleed in maart 1948 in het Leeuwarder Diaconessenhuis. Hij werd 62 jaar en is begraven in Sint Jacobiparochie. Zijn naam leeft voort in die van een van de hoofdpersonen in de roman *De sünde fan Haitze Holwerda* van Ulbe van *Houten, en in het bedrijf van zijn zoons, dat in 1952 verhuisde naar Emmeloord. De vestiging in Sint Jacobiparochie werd een filiaal. De internationale handelsonderneming Kuiken Groep werkt nu alleen nog vanuit Emmeloord. Een kleinzoon van Hendrik Kuiken trad in 2011 terug als laatste commissaris vanuit de familie.

Literatuur: Kuiken (1993); *Verslag 2011*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Hendrik Kuiken (2^e van rechts) voor zijn huis (foto uit Kuiken (1993)).

60. Johannes Kuiken gaf de liberale *Bildtsche Courant* een sociaal gezicht

KUIKEN, Johannes (* Sint Annaparochie 3-3-1860, † Sint Annaparochie 7-8-1936), boekdrukker, uitgever en politicus. Zoon van Jan Kuiken (1833-1898), boekdrukker en uitgever, en Grietje Siderius (1834-1921). Johannes Kuiken trouwde ('t Bildt 13-9-1883) met **Geertje Meijer** (1855-1934). Ze kregen 3 levenloze kinderen en 1 dochter.

Johannes Kuiken kwam uit een liberaal nest. Zijn grootvader, een neef van de patriot D.C. *Kuiken, werd bij zijn overlijden in 1844 geprezen om zijn 'vrijzinnige denkbeelden' en zijn vader hees in 1871 eveneens de 'vrijzinnige vlag' in de *Bildtsche Courant* (BC), die hij sinds 1869 uitgaf. Johannes kreeg op school Duitse en Franse bijles van de hoofdonderwijzer Klaas Meijer. Hij trouwde in 1883 met Meijers dochter.

Tijdens een stage bij een drukker in Dordrecht maakte Kuiken kennis met het socialisme. In 1890 gaf hij de BC een draai naar links. Hij steunde de staking van de Bildtse landarbeidersvakbond Broedertrouw en gaf het werk van de vakbondsleider Jan *Stap uit. Samen met Stap beheerde hij de stakingskas. Veel abonnees liepen weg naar een door een werkgeversclub opgerichte liberale concurrent, maar omstreeks 1900 ging het de BC als enig Bildts nieuwsblad weer voor de wind.

In 1895 werd Kuiken samen met Klaas van *Zandbergen, die als letterzetter voor hem werkte, gemeenteraadslid voor de linkse Bond voor Algemeen Stem- en Kiesrecht (BASK). Hij wilde in 1909 dat de gemeente land aankocht om dit voor weinig geld aan arme inwoners te verhuren. Na de ontbinding van de BASK bleef hij tot 1917 partijloos raadslid. Hij werd de peetvader van een nieuwe lichtung sociaal vooruitstrevende politici. Arjen *Sevenster was kind aan huis bij hem. Van Zandbergen en Jan Geerts, die ook als letterzetter bij hem begon, kwamen in de Friese Staten. Anders dan Van Zandbergen en Geerts was Johannes Kuiken teveel ondernemer om zich aan te sluiten bij de nieuwe socialistische stroming die de economie op allerlei gebieden aan regels wilde binden. Hij bleef zich wel inzetten voor de drankbestrijding en de grondhervorming. In 1920 droeg Kuiken, die met zijn gezondheid tobde, de dagelijkse leiding van de BC over aan zijn letterzetter Adolf Hoekstra. In 1922 nam Hoekstra het hele bedrijf over. In 1936 overleed Kuiken, 76 jaar oud. Hij is in Sint Annaparochie begraven bij zijn in 1934 gestorven vrouw.

Johannes Kuiken was behalve een bevlogen krantenman en politicus ook amateurhistoricus en genealoog. In 1923 droeg hij zijn familiearchief (de oudste stukken waren uit 1708) over aan het Rijksarchief in Leeuwarden (nu Tresoar). Het grootste deel van zijn persoonlijke archief kwam daar na zijn dood terecht. Bij zijn memoires uit 1931 schreef Sipke *Brandsma een nawoord over het ontstaan van de *Bildtsche Post* (1935), een onderneming van twee oud-medewerkers van Kuiken. In 1970 is een straat in Sint Annaparochie naar Johannes Kuiken vernoemd.

Collecties: Tresoar, familiearchief Kuiken; archief Johannes Kuiken; IISG, Amsterdam, archief Johannes Kuiken; Drukkerij Hoekstra, Sint Annaparochie, leggers BC 1869-1963.

Literatuur: Sannes; Frieswijk; *BWSA*; *Straatnameboek*; Kuiken (2013); Kuiken (2014).

Afbeelding: Johannes Kuiken (Foto Tresoar).

61. Kunnemoer was in 1570 de matriarche van een wijdivertakt familienetwerk

Cunegond Karstiaens, († tussen 1570 en 1582), alias **Kunnemoer**, Bildtpachtster. Dochter van Karstiaen. Kunnemoer was getrouwd met **Jan Gerrits Kuik** († 6-11-1551), Bildtpachter en bestuurder. Van hen zijn 4 dochters bekend.

Cunegond Carstens was getrouwd met Jan, een zoon van een verder onbekende Gerrit Kuik. Van 1527 tot zijn dood in 1551 (hij rust onder een wapenzerk in de kerk van Sint Annaparochie) pachtte Jan Gerrits Kuik 27 morgen Bildtland bij dit dorp. Hij had zitting in het Bildtse neder- of grietenijgerecht en was als kerkmeester betrokken bij de bouw van de (katholieke) dorpskerk.

In 1552 werden alle weerbare Bildtbewoners gemonsterd. De weduwe van Jan Gerrits Kuik had een spies in huis. Van 1554 tot 1564 staat ze onder haar eigen naam (gespeld als 'Cunegond') te boek als pachter van een deel van haar mans land. Op de kaart van *Jan Jansz (1570) staat haar huis met haar bijnaam: 'Kunnemoer'. Dat betekent zoveel als 'de voorname boerin Cunegond'.

Kunnemoer wist haar dochters goed uit te huwelijken. Baartje Jans woonde aan de destijds zeer deftige Amsterdamse Warmoesstraat. Haar eerste man Jan van Hoorn was scheepsbevrachter, haar tweede man Willem van Zoutelande koopman. Willem regelde in 1582 voor het Hof van Friesland de erfenis van zijn schoonmoeder. Berber Jans trouwde eerst met een zoon van de Franeker notabele *Sem Ijsbrands en daarna met de koopman Jakob Sixma. Ze woonde met hem in Sems huis aan de Oude Bildtdijk. Ludou Jans, de moeder van Christiaan en Jan *Bonteman, woonde eerst in Middelstum bij Groningen en daarna in het stamhuis van de Bontemans in Sint Annaparochie. Maria Jans was in 1583 weduwe van Dirk Gabes, met wie ze op Huis Kuik bij Vrouwenparochie had gewoond. Van haar stamt de huidige Bildtse familie Kuik af, maar ook de dagboekschrijver *Dirk Jans. Maria's zoon Gabe Dirks was reder ('grootschipper') in Harlingen.

Deze vier huwelijken pasten in elkaar als de stukjes van een legpuzzel. Kunnemoer zelf en twee schoonzons (Bonteman en Dirk Gabes) verbouwden graan dat door de koopman Sixma en Van Zoutelande werd verhandeld in Franeker en Amsterdam. Sixma en zijn compagnon Tjalling *Andringa handelden in 1573 bovendien in laken. Ook de volgende generaties stapten in dit familienetwerk. Zo werden Gabe Dirks en zijn zoon Michiel reder. Bonteman en Sixma vielen in 1578 in het op één na hoogste tarief van de Friese weeldebelasting en Marie Jans (als weduwe van Dirk Gabes) in het op twee na hoogste. Kunnemoer komt in deze lijst niet meer voor en was waarschijnlijk al overleden. Het graf van haar man werd later eigendom van de familie *Peizel. De zerk is begin 2016 bij de vernieuwing van de vloer van de Van Harenskerk blootgelegd.

Literatuur: Vleer; *Boarnen*; Kuiken (2013).

Afbeelding: boerderij van 'Kunnemoer' (1570, foto Nationaal Archief, Den Haag).

62. Gerrit Kuperus was een gewetensvolle burgemeester in bezettingstijd

KUPERUS, Gerrit Hendrik (* Oldeberkoop 6-12-1897, † Heerenveen 25-3-1976), ambtenaar en bestuurder. Zoon van Andries Kuperus (1867-1958), onderwijzer, en Vroukje Bakker (1865-1917). Gerrit Kuperus trouwde (Weststellingwerf 26-7-1924) met **Gerrigje Kuperus** (1901-1990). Ze kregen 3 kinderen.

De onderwijzerszoon Gerrit Kuperus haalde zijn onderwijzersakte in 1917, maar werkte van 1920 tot 1931 als beambte op de gemeentesecretarieën van Steenwijk, Almelo, en Naaldwijk in Zuid-Holland. De Stellingwerven, waar hij en zijn vrouw (die ook zijn volle nicht was) waren geboren, bleven toch trekken. Van 1931 tot 1937 was Kuperus gemeentesecretaris van Ooststellingwerf.

Kuperus volgde in 1937 Lucas Poppinga (1895-1979) op als burgemeester van het Bildt. Poppinga had veel ondernomen om de economische crisis te bestrijden en Kuperus zette dit werk voort. In 1938 trad hij op bij de opening van de coöperatieve vlasfabriek, een initiatief van Poppinga en Jan *Hoogland. In 1939 werd hij bestuurslid van een sanatorium in Appelscha.

Burgemeester Kuperus en zijn medewerkers bleven aan toen Nederland in 1940 door Duitsland werd bezet en ook nadat in 1941 de gemeenteraad op Duits bevel was ontbonden. Ze werkten de bezetters, die hun Bildtse hoofdkwartier hadden in rusthuis De Vlaswiek in Sint Annaparochie, vier jaar lang behoedzaam tegen. Zo werd verzwegen dat het Bildt ook inwoners van joodse afkomst had. Dankzij ambtenaar Fokke Nieboer kon een verzetsgroep uit Sexbierum in 1943 het bevolkingsregister uit het gemeentehuis stelen. De actie werd verraden en de overvallers werden terechtgesteld. Nieboer kwam in een strafkamp, maar kon door het verzet worden bevrijd.

Kort na Dolle Dinsdag (zie onder Klaas *Groeneveld) weigerde Kuperus verdere medewerking aan de Duitsers. Het bleek een misrekening. De Duitsers bleven en Kuperus, secretaris Wiebe Brouwer en hun medewerkers moesten onderduiken. Kuperus was veilig bij boer Wiltje de Jong aan de Oude Bildtdijk, maar zijn huis in Sint Annaparochie werd door de nazi's in brand gestoken. In april 1945 werd 't Bildt bevrijd en keerde Kuperus terug als burgemeester.

Gerrit Kuperus werd in 1946 lid van de sociaaldemocratische Partij van de Arbeid. In hetzelfde jaar solliciteerde hij met succes naar het burgemeesterschap van Heerenveen. Hij deed er veel voor het onderwijs, maar ook voor de industrialisering. In 1954 werd hij Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Bij zijn feestelijke afscheid in 1963 kreeg hij nog een ridderorde: van de op sociaal gebied zeer actieve Geitenfokvereniging Tjalleberd, die hij jarenlang had gesteund. Hij bleef in Heerenveen wonen en overleed daar in 1976 in ziekenhuis Tjongerschans, 78 jaar oud.

Het Bildt eerde oud-burgemeester Kuperus in 1999 met de vernoeming van een straat. In Heerenveen was al in 1952 een marktplein naar hem vernoemd. Het Ijsstadion Thialf is een ander monument voor zijn burgemeesterschap. Kuperus heeft er lang voor geijverd, en vanaf de opening in 1967 heeft hij er als bestuursvoorzitter Europese en wereldkampioenen gehuldigd.

Literatuur: Sannes; *Net ferjitte; Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Gerrit Kuperus (2^e van rechts) bij de opening van de vlasfabriek (foto Tresoar).

63. Rembrandt en Saskia trouwden uit het huis van secretaris Gerrit van Loo

LOO, dr. Gerrit van († Sint Annaparochie 26-12-1641), advocaat en bestuurder. Zoon van dr. Jan van Loo († 1600), bestuurder, en Sjoukje Abes († 1600). Gerrit van Loo trouwde 1^e (Leeuwarden 11-12-1612) met **Antje Jurjens** (begraven Leeuwarden 28-6-1626) en 2^e (ondertrouw 23-9-1627) in Leeuwarden met **Hiske Uilenburg**. Uit het 2^e huwelijk zijn 5 kinderen bekend.

Gerrit van Loo was de 4^e van 8 kinderen in een gereformeerd juristengezin. Zijn vader was onder meer secretaris van Leeuwarderadeel. Zelf ging hij in 1600 als ‘Gerardus Loo, Leovardiensis’ in Franeker studeren. In 1604 werd hij ingeschreven als advocaat voor het Hof van Friesland. Hij was toen ook secretaris van de stad Bolsward. Twee jaar later verruilde hij Bolsward voor ’t Bildt, waar zijn grootvader Boudewijn van Loo tot 1587 grietman was geweest. Zijn eerste vrouw Antje, met wie hij in 1612 trouwde, werd volgens *Dirk Jansz in 1626 in Leeuwarden begraven.

Gerrit van Loo hertrouwde in 1627 met Hiske Uilenburg, een zuster van zijn collega-advocaten Rommert (‘Rombertus’) en Uilke (‘Ulricus’) Uilenburg. Hun vader, de Leeuwarder burgemeester Rommert Uilenburg, was in 1624 overleden, en Gerrit van Loo werd in 1628 voogd over een minderjarige broer en twee zusters van zijn vrouw. Saske, de jongste, kwam via een neef die in Amsterdam in kunst handelde in contact met de succesvolle kunstschilder Rembrandt van Rijn. Rembrandt en Saske trouwden op 22-7-1634 vanuit het huis van Van Loo in Sint Annaparochie.

De bruiloft van Rembrandt en Saske maakte op ’t Bildt weinig indruk. Dirk Jansz schrijft er niet over, maar wel over het tweede huwelijk van ‘secretaris Loo’. Dat vond plaats met zoveel pracht en praal ‘alsof het een prins of graaf was geweest’. Het feest duurde een week en kostte wel 1000 daalders. Van Loo kreeg bij Hiske twee zoons en drie dochters. Toen dochter Antje op 12-6-1635 in Sint Annaparochie werd gedoopt, trad haar tante Saske uit Amsterdam op als ‘doopheffer’.

Uit de memoires van Dirk Jansz lijkt te volgen dat ‘secretaris Loo’ weinig geliefd was. Een reden kan zijn dat in 1606 twee plaatselijke tegenkandidaten voor het secretarisambt waren gepasseerd. De buitenstaander Van Loo werd vermoedelijk gezien als een zetbaas van de Friese Staten, die in die jaren in een hoog oplopende machtsstrijd met hun Bildtse pachters waren verwickeld.

Na zijn overlijden in 1641 is Gerrit van Loo bijna vergeten, maar zijn schoonzuster en zwager zijn in 1851 voor ’t Bildt herontdekt door dominee Arnoldus *Wassenbergh. De namen van Rembrandt en Saske (‘Saskia’) leven sinds 1963 voort in twee straten in Sint Annaparochie. In 1989 kregen ze een standbeeld bij de Van Harenskerk, waar in 2006 hun bruiloft is nagespeeld. Froukje de Jong-Krap schreef in 2012 in het Bildts een ontroerend gedicht over Saskia/Saske.

Literatuur: Sannes; *Memorijen*; *HvdR*; *Straatnameboek*; *Saskia*; Kuiken (2013).

Afbeelding: rouwbord (1640) voor een broer van Van Loo in de kerk te Vrouwenparochie.

64. Johannes van Loon organiseerde de Bildtse boeren tegen Broedertrouw

LOON, Johannes Scrinerius Potter van (Sint Annaparochie 25-8-1826, † Dronryp 12-2-1905), bestuurder en notaris. Zoon van Jan Everhardus van Loon (1795-1829), notaris, en Hiltje Oosterloo (1795-1850). Johannes van Loon trouwde ('t Bildt 4-8-1859) met **Wijtske Braunius Oeberius** (1831-1894). Ze kregen geen kinderen.

Johannes van Loon kreeg van de Bildtse landarbeiders in 1890 de bijnaam *de man met 'e lange erm*. Dat was misschien een woordspeling op zijn lange naam, want zijn ouders hadden hem twee familienamen als voornaam gegeven: 'Scrinerius' (naar een grootmoeder) en 'Potter' (naar een overgrootmoeder). Zo klonk het alsof hij een driedubbele achternaam had. Naar de hele familie Van Loon, sinds de negentiende eeuw onderwijzers en notarissen op 't Bildt, is in 1963 een straat in Sint Annaparochie vernoemd. Ze zijn geen familie van de jonkheren Van Loon.

Toen Johannes drie was, overleed zijn vader. Zijn moeder hertrouwde in 1837 met boer en gemeenteraadslid Gerrit *Wassenaar uit Sint Jacobiparochie. Johannes kwam in 1842 in de kost in Leeuwarden, waar hij ging studeren voor het notarisambt. In 1849 werd J.S.P. van Loon van Vrouwenparochie' bevorderd tot kandidaat-notaris. Hij was toen in dienst bij notaris Egbertus Petrus Brunger (1811-1875), een politieke vriend van zijn stiefvader. Van Loon werd in 1855 gemeentesecretaris en in 1859 burgemeester van het Bildt. Kort daarna trouwde hij met de dochter van notaris Oebele Braunius Oeberius (1803-1854), die zijn vader was opgevolgd. Hij werd tevens raadslid en Statenlid.

Burgemeester Van Loon wilde net zoals zijn stiefvader dat grondbezitters die buiten 't Bildt woonden, meebetaalden aan de armenzorg. Toen dat in 1863 onhaalbaar bleek, diende hij zijn ontslag in. In 1864 werd hij notaris in Dronryp. Daar liet hij in 1868 een fraai huis bouwen. De tuin werd aangelegd door hovenier Gerrit *Vlaskamp, een achterneef van de latere Bildtse burgemeester. Van Loon was nu ook zelf 'buiteneigenaar', want hij bezat nog veel Bildtland.

In 1890 kwam 'notaris J.S. Potter van Loon', zoals hij zich liet noemen, in het nieuws. De Bildtse landarbeidersvakbond Broedertrouw van Jan *Stap en Gerben van *Tuinen had een staking uitgeroepen. Als tegenzet richtte Van Loon met 150 boeren een 'Vereniging van landeigenaars en gebruikers in de gemeente het Bildt' op. Deze Bildtse boerenbond gaf van 1891 tot 1894 een eigen nieuwsblad uit als tegenwicht voor de 'linkse' *Bildtsche Courant* van Johannes *Kuiken.

Notarissen zoals Van Loon waren vertrouwensmannen van de Bildtse boeren en hadden daardoor veel invloed – vandaar de bijnaam *de man met 'e lange erm*. In de ogen van de stakende arbeiders traden zulke notarissen op als verlengstuk of rentmeester van de boeren en de buiteneigenaars, voor wie ze ook pachtcontracten en andere akten opstelden.

Literatuur: LC (4-12-1849); Sannes; Adema; *Vlaskamp*.

Afbeelding: Het notarishuis van Johannes van Loon in Dronryp (foto RCE).

65. Lourens Arjens wilde in 1547 laten zien dat hij uit Zuid-Holland kwam

Lourens Arjens (* Heinenoord (Zuid-Holland), † 30-8-1547, begraven Vrouwenparochie), Bildtpachter. Zoon van Arjen. Er is geen gezin bekend.

In 1547 ging de pacht van 7 morgen (ongeveer 6 hectare) Bildtland bij Vrouwenparochie over van 'Laurijs Arys' op Arjen Jans. In de kerk van Vrouwenparochie ligt een zerk uit hetzelfde jaar op naam van 'Lou Aerienssoon van Heintzisnoerd (lees: Heinenoord) ut Suidt-Hollant'. De hier begraven Lourens had in 1537 samen met Arjen Jans 12 hectare land gepacht dat eerder op naam stond van een 'Claes Bertelmeesz' en 'Jan de Vlaminck' – misschien de vader van Arjen.

De grafzerk uit 1547 bevat behalve zijn naam, zijn sterfdatum en zijn plaats van herkomst geen verdere gegevens over Lou, of Lourens, of Laurijs. Ook de naam van zijn vader is onduidelijk: volgens het grafschrift Arjen, volgens de pachtrekening 'Ary' (mogelijk Andries). Er staat wel een wapen op de zerk, maar dat is geen herkenbaar familiewapen maar een zogenaamd 'huismerk'. Boeren of kooplieden merkten daarmee vroeger hun gereedschap of verpakkingen.

Heinenoord ligt in de Hoeksche Waard, tussen Rotterdam en Dordrecht. Vrij veel land in Heinenoord was omstreeks 1500 eigendom van Dordtse notabelen. In 1505 hadden enkele leden van deze groep ook aandelen in de bedijking van 't Bildt. Ze mochten daarna het stuk land ('kavel') dat ze hadden bedijkt, nog twintig jaar pachten en er onderpachters op zetten. Een van die Dordtse heren was Filippus van der Does († 1517). Het land van Lourens lag in zijn kavel.

Als de Dordtse familie Van der Does ook land in Heinenoord had, hebben ze Lourens misschien gekend en uitgenodigd om Bildtpachter te worden. Van de grotere pachters van Dordtse burgers in Zuid-Holland zijn lijsten bewaard uit 1521-1527. In 1525 wordt daarin een 'Arien Lauwenz' in IJsselmonde (vlakbij Heinenoord) vermeld. Van welke Dordtse burger hij pachtte, staat er niet bij, maar hij zou misschien de vader kunnen zijn van de in 1547 begraven Bildtpachter Lourens.

Tot voor kort was de zerk van Lourens Arjens de oudste bekende gedateerde grafsteen in de Bildtse kerken. Alleen de in 2010 opgegraven *Semszerk in Sint Jacobiparochie is nog ouder. De zerk van Lourens is wel een uniek zestiende-eeuws gedenkteken voor de trek van Zuid-Holland naar 't Bildt, die al in de eerste volledige pachtrekening uit 1527 wordt vermeld. Daar staat dat de Bildtpachters afkomstig waren uit Holland, Zeeland, Brabant en andere gewesten. Friesland wordt niet genoemd, maar in 1527 had één op de drie pachters een herkenbaar Friese naam. Nakomelingen van Lourens Arjenszoon zijn niet gevonden. Of hij familie was van de 'Claes Bertelmeesz' van wie hij in 1537 de pacht in Vrouwenparochie overnam, is onbekend. De vader van Filippus van der Does heette Bartholomeus. Was Claes soms diens zoon of bastaardzoon?

Literatuur: Sannes; Kuiken (2003); Kuiken (2013).

Afbeelding: grafzerk van 'Lou Aerienssoon'. Foto uit Sannes, *Grafschriften*.

66. Hessel Martena drong in 1504 aan op bedijking van 't Bildt

MARTENA, Hessel (vermeld Koarnjum 16-2-1482, † Rhodos 1517), Bildtconsort en bestuurder. Zoon van Sietse Martena (in 1482 hoofdeling in Koarnjum) en Jeltje Harinxma. Hessel Martena was gehuwd met **Botje Hottinga** († 1541). Van hen zijn 4 dochters bekend.

Het minikasteeltje Martenastate in Koarnjum staat op de plaats van de stins waar Hessel Martena opgroeide. Zijn oudste broer Doeke bleef daar wonen. Hessel bouwde een eigen kasteeltje bij Bitgum. In 1489 trouwde hij met een vrouw uit de machtigste adellijke clan van Franeker. Deze Sjaarda's en hun aanverwanten steunden de Duitse hertog Albrecht von Sachsen, die in 1498 landheer van Friesland werd. In hetzelfde jaar bouwde Martena een nieuw stadshuis in Franeker. Blijkens een gevelsteen met het Saksische wapen droeg hij dit 'Martenahuis' op aan de hertog. In 1499 werd hij raadsheer in de Hofraad, in die tijd het hoogste bestuursorgaan van Friesland.

Een deel van de Friese adel kwam in 1500 in opstand tegen het Saksische bewind. Een zoon van de hertog vluchtte naar Franeker. Martena en de Sjaarda's verdedigden de stad totdat de hertog hen kwam ontzetten. De opstandelingen werden onteigend, maar Martena werd royaal beloond. Van de vruchtbare kwelder buiten de dijk bij Bitgum kreeg hij 40 hectare, half in erfleen, half in eigendom. De stad Franeker kreeg nog eens 180 hectare kwelder ten noorden van Minnertsnga.

Toen hertog Georg von Sachsen in 1504 het bestuur van Friesland overnam, drong Martena aan op indijking van de kwelder, niet alleen in zijn eigen belang, maar ook voor Franeker. Begin 1505 hakte de hertog de knoop door. De bedijkingsopdracht ging naar een consortium onder leiding van de Dordtse notabele Thomas *Beuckelaer. De 'Bildtdijk' kwam nog in hetzelfde jaar gereed. Martena bezat nu tweemaal zoveel Bildtland: 80 hectare, nog altijd half erfleen en half eigendom. In 1515 had Martena er twee verpachte 'schone hoeven' met samen 145 stuks vee. Er werd ook tarwe, rogge, gerst en haver verbouwd. Het waren voor die tijd grote, gemengde bedrijven.

Uit een belastingkohier uit 1511 kennen we Hessel Martena als de rijkste man van Friesland. In die tijd was hij ook een van de machtigste Friezen. Nadat de hertog Friesland in 1515 had verkocht aan Karel V, slonk zijn invloed. In 1517 maakte hij zijn testament en reisde hij naar het Heilige Land. Op de terugweg werd hij ziek. Hessel Martena overleed op het Turkse eiland Rhodos.

Martena's Bildtse kasteeltje bestaat niet meer, maar zijn huis in Franeker is nu een museum. Zijn oomzegger, de jurist dr. Keimpe van Martena († 8-5-1538), stelde voor Karel V een verzameling rechtskundige documenten over Friesland samen. In dit *Annael* staat ook veel over 't Bildt.

Literatuur: Sannes; *HvdR*; JCBG (2003); Kuiken (2013).

Afbeelding: het Saksische wapen op het Franeker Martenahuis (foto © Dick van der Heijde).

67. Dominee Johannes van der Mey mocht met Van Haren naar Zweden

MEY, Johannes van der (gedoopt Leeuwarden 22-12-1637, † Oenkerk 13-6-1689), predikant. Zoon van Jakob. Johannes van der Mey trouwde 1^e (Vrouwenparochie 21-11-1663) met **Baukje Johannes Waalwijk** (1638-1666) en 2^e (Vrouwenparochie 19-2-1671) met **Antje Arjens Gelder** (1644-1716). In totaal kreeg hij 4 kinderen.

Dat de vader van ds. Johannes van der Mey Jakob heette, weten we uit zijn optreden in 1686 voor de weeskinderen van zijn zwager Tiberius Hobbema. Tiberius was in 1667 getrouwd met Rixtje Jakobs van der Mey en Johannes was in 1637 gedoopt in Leeuwarden, als zoon van een niet nader genoemde Jakob. Of zij uit de oude Bildtse familie Van der Mey stamden, is onbekend.

Na de Latijnse school in Leeuwarden ging *Johannes de May Leovardiensis* in 1655 studeren in Franeker. Hij was lid van het Leeuwarder studentengenootschap, tegelijk met invloedrijke mannen zoals Gijsbert van Viersen. Nadat Van der Mey in Groningen was afgestudeerd en in Franeker predikantsexamen had gedaan, werd hij in 1662 beroepen in Vrouwenparochie. De Bildtse grietman Willem van *Haren, een neef van Van Viersen, maakte daar de dienst uit.

Van der Mey trouwde in 1663 met Baukje Waalwijk uit Dokkum, die in 1666 in het kraambed overleed. Nadat grietman Van Haren in 1669 geld van de Friese Staten had gekregen voor de herbouw van de vervallen kerk van Vrouwenparochie, mocht Van der Meys vijfjarige zoontje Klaas (voluit 'Nicolaus Joannis Walewyck van der Mey') daarvoor in 1670 de eerste steen leggen. In de nieuwe kerk kreeg Van Haren een ereplaats: een deftige herenbank met zijn wapen.

Dat ds. Van der Mey in feite bij Van Harens hofhouding hoorde, blijkt uit Van Harens besluit om hem in 1671 mee te nemen op een diplomatieke missie naar Zweden. De gereformeerde classis in Leeuwarden wilde eerst geen waarnemer betalen, maar krabbelde terug op bevel van de Staten. Zweden was een bondgenoot van Frankrijk, dat Nederland bedreigde en in 1672 aanviel. Zweden bleef hierbij afzijdig, misschien mede dankzij Van Haren. In 1673 keerden hij en Van der Mey terug. Van der Mey was vóór zijn vertrek hertrouwd en werd in 1674 vader van een zoontje.

Van der Mey raakte ietwat buiten beeld toen Van Haren zich toegede op de bouw van een nieuwe kerk in Sint Annaparochie, die in 1682 begon. De daar pas benoemde predikant Johannes Lolckama, ook een Leeuwarder oud-gymnasiast, was de nieuwe gunsteling van de grietman. Zijn dochter of nicht Sofie Lolckama mocht in 1683 mee op Van Harens volgende Zweedse missie.

Van der Meys oudste zoon overleed in 1688 als kandidaat-predikant in Franeker. Een jaar later overleed Van der Mey zelf in Oentsjerk in het huis van Aaltje Waalwijk, een zuster van zijn eerste vrouw. Vijf weken na zijn begrafenis beviel zijn tweede vrouw van een dochtertje Martjen. Zijn tweede zoon Jakob van der Mey (1674-1717) was onder meer burgemeester van Franeker.

Literatuur: Sannes; Visser; De Walle; *GJ* (2009); Kuiken (2013).

Afbeelding: wapens Van der Mey-Waalwijk in Vrouwenparochie (foto De Walle).

68. Abt Paulus van Mariëngaarde sloot een akkoord over het 'Monnikenbildt'

Paulus († Hallum 15-12-1533), abt van de norbertijner abdij Mariëngaarde bij Hallum.

De afkomst van abt Paulus van Mariëngaarde, het premonstratenzerklooster dat van 1189 tot 1578 ten westen van Hallum bloeide, staat niet vast. Een anonieme zestiende-eeuwse kroniek, de *Brevis historia*, verhaalt dat hij eerst prior was en veel heeft bijgedragen aan de kloosterbibliotheek. Een zekere Paulus Gisberti uit het Vlaamse Sint Winoksbergen was omstreeks 1500 onderprior en bibliothecaris van Mariëngaarde. De handschriften van deze Paulus en zijn naamgenoot, de abt, zijn echter zo verschillend dat we hier aan twee Paulussen moeten denken. De *Brevis historia* geeft abt Paulus geen familienaam. Volgens een andere abtenkroniek heette hij Paulus Boeckholt.

In 1512 werd Paulus door zijn Mariëngaardse medekanunniken gekozen als opvolger van de in augustus aan de pest gestorven abt Teeke Aebinga. Van zijn voorganger erfde hij een geschil met de Friese overheid. Het ging over een claim op een deel van het in 1505 bedijkte Bildt. In 1506 kocht de overheid de rechten af van instellingen en particulieren die de Bildtkwelders tot dan toe hadden gebruikt, bijvoorbeeld om vee te weiden. De overheid wilde de vrije hand om de polder zelf in pacht uit te geven. Bijna alle gebruikers deden mee, behalve de abt. Hij wilde vergoeding voor 500 hectare, 10% van het bedijkte land. De overheid rekende hem slechts 80 hectare toe.

In 1515 kreeg Friesland een nieuwe landsheer en een nieuw bestuur. In 1518 onderhandelde abt Paulus met de nieuwe Friese stadhouder, de Oostenrijkse baron Wilhelm von Roggendorf. Het volgende jaar bekrachtigde landsheer Karel V hun overeenkomst. Mariëngaarde kreeg een 'blok' Bildtland tussen Oudebildtzijl en de huidige Vijfhuisterdijk in eigendom en moest de Bildtdijk ten noorden van deze 116 morgen (80 hectare) zelf onderhouden. Elke oudejaarsavond moest in het klooster bovendien een mis worden opgedragen voor het zielenheil van Karels voorouders. Abt Paulus overleed acht jaar nadat hij de status van het 'Monnikenbildt' op deze wijze had geregeld.

Van abt Paulus is vermoedelijk een stuk handschrift bewaard in een verzameling abtenlevens van Mariëngaarde (Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel). Van zijn verdere werk is niets over. Volgens de abtenkronieken heeft hij de gebouwen van Mariëngaarde verfraaid en uitgebreid, maar het hele klooster is in 1578 afgebroken. Daarna kwam het Monnikenbildt aan de Friese Staten. Uit de pachtinkomsten zijn jarenlang de predikanten in de drie Bildtdorpen betaald.

Collecties/werk: Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel (zie *Vitae abbatum*, 4-7).

Literatuur: Sannes; *Boarnen*; JCBG (2003); *Vitae abbatum*; *Sibrandus Leo*; Kuiken (2013).

Afbeelding: Mariëngaarde en 't Bildt op een kerkenkaart uit 1524 (foto UB Leiden).

69. Hoite Peizel begon acht jaar te vroeg met zijn revolutie

PEIZEL, Hoite (gedoopt Sint Annaparochie 22-4-1744, † Leeuwarden 12-1788), jachtmeester en patriot. Zoon van Coenraad Peizel (1702-1772), jachtmeester, en Janke van Buren. Hoite Peizel trouwde 1^e (Sint Annaparochie 15-3-1767) met **Trijntje Riemers** († vóór 13-9-1778), en 2^e (Sint Annaparochie 13-9-1778) met **Maartje Bentes** (1734-1801), weduwe van Klaas Wassenaar. Hoite had uit zijn 1^e huwelijk 4 kinderen.

Hoite Peizel werd geboren op het jachthuis in Sint Annaparochie, waar zijn grootvader en vader sinds 1711 woonden als jachtmeesters van de Friese stadhouders. De 'lange jacht' op 't Bildt was een stadhoudelijk voorrecht en de jachtpartijen begonnen en eindigden bij de Peizels. Hoite schreef in 1767 een feestgedicht bij de promotie in de rechten van Cornelius *Wassenaar en trad vanaf 1771 zelf op als jachtmeester. In 1778 werd hij wegens wangedrag ontslagen. Uit wrok tegen de stadhouder sloot hij zich aan bij de 'patriotten' die het 'oude bewind' wilden afschaffen.

In 1784 richtten de patriotten een officieel 'vrijkorps' in Sint Annaparochie op, met Peizel als een van de leiders. In 1785 wijdde hij met een ronkende redevoering het vaandel van het korps in. Toen hij in 1786 eigenmachtig het korpsreglement naar zijn hand zette, werd hij afgezet. Peizel richtte nu een eigen korps op, dat in 1787 deelnam aan een opstand tegen de stadhouder en zijn consorten, onder wie de Bildtse grietman Van Aylva en diens rentmeester Cornelius Wassenaar.

Een poging om Wassenaar te ontvoeren naar Franeker, het centrum van de opstand, mislukte. Wassenaars moeder hield Peizel aan de praat terwijl hijzelf met behulp van zijn polsstok door de weilanden naar Leeuwarden vluchtte. Daar deed hij aangifte bij de procureur-generaal. Toen de stadhouder bij het neerslaan van de opstand hulp kreeg van Pruisische troepen, vluchtte Peizel zelf. Hij werd bij Leeuwarden aangehouden, aangeklaagd en veroordeeld tot geseling, tuchthuis en verbanning. Hoite Peizel overleed, 43 jaar oud, in 1788 in gevangenschap in het Leeuwarder Blokhuis. Zijn medepatriotten Teunis *Krap en Dirk *Kuiken werden voogd over zijn kinderen.

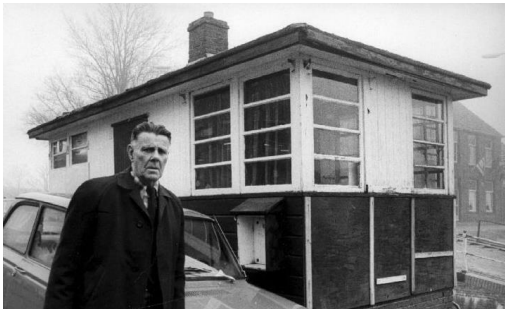
De avonturen van Hoite Peizel, die in 1936 zijn uitgezocht door Sjouke Hoogland (1866-1945) en in 1955 voor toneel bewerkt door Afke Brouwer-de *Beer, vormen niet alleen een roerig stukje Friese geschiedenis maar ook een klein familiedrama. Peizel en Wassenaar waren zwagers. Peizels tweede vrouw was een zuster van mevrouw Wassenaar, maar Wassenaar weigerde in 1778 als advocaat in beroep te gaan tegen Peizels ontslag. Peizel bedreigde zijn zwager, die aangifte deed. Peizel kreeg er een boete voor. Als revolutionair is hij in zekere zin tragisch omdat hij te vroeg victorie kraaide. Zeven jaar na zijn dood, in december 1794, bereikte de revolutie Nederland.

Werk: gedicht in C. Wassenaar, *Dissertatio de his quae in fraudem leges fiunt* (Franeker 1767).

Literatuur: Hoogland; Sannes; *VF* (2006).

Afbeeldingen: het Leeuwarder Blokhuis (gravure K.F. Bendorp naar tekening J. Bulthuis).

70. Thijs Polstra schreef Fries maar voelde zich *Bilkert* in hart en nieren

POLSTRA, Thijs (* Hallum 27-2-1905, † Leeuwarden 17-8-1993), alias **Jaap Byl fan Ouwesyl**, gardenier, later kioskhouders en toneelschrijver. Zoon van Thijs Polstra (1853-1938), gardenier, en Maaïke van Dijk (1865-1964). Thijs Polstra trouwde (‘t Bildt 8-11-1928) met **Klaaske Wassenaar** (1905-1999). Ze kregen 5 kinderen.

Thijs Polstra was een achterkleinzoon van de Tjeerd Thijssen naar wie in 1963 een straat in Oudebildtzijl is vernoemd. Tjeerd, boer op de Bildtpollen, nam in 1811 in Hallum de naam ‘Polstra’ aan. In 1928 trouwde Thijs Polstra met de gardeniersdochter Klaaske Wassenaar. Ze zetten het gardeniersbedrijf van Polstra’s vader voort totdat Polstra na een ziekte invalide werd. In 1937 mocht hij van de gemeente bij de brug in Oudebildtzijl een kiosk bouwen. Daar verkocht hij tabakswaaren. In de eerste jaren verdiende hij bij als boekhouder en later als verzekeringsagent.

Polstra was orthodox protestants opgevoed. Vóór de oorlog was toneel in die kring nog taboe. Na 1945 veranderde dit en Polstra bleek een vruchtbaar toneelschrijver. Hij bewerkte Ulbe van *Houtens tweetalige roman *De sînde fan Haitze Holwerda* voor het toneel en schreef onder veel meer een Friestalig stuk over de schoolstrijd, dat door zijn toneelgroep De Bildtfriezen duizend keer is opgevoerd. Zijn tweetalige *It skaai fan âlde Durk* (1951) ging over de arbeidersbeweging. In De Westereen werd een toeschouwer zo boos op de onderdanige boerenknecht die in het stuk voorkwam, dat hij het toneel opstormde met de woorden *Slach him foar syn barses, âld sûch!* In 1981 ging een geheel Bildtstalige versie (*Ouwe Dirk*) in première op het dorpsfeest van Oudebildtzijl.

In 1979 stelde de 74-jarige Polstra, die nog altijd in zijn kiosk werkte, de gemeente voor om een standbeeld op te richten voor de *slikwerkers die in de crisisjaren 1930 waren tewerkgesteld langs de Poldijk. Hij zag in hen de opvolgers van de eerste bedijkers van ’t Bildt in 1505. De gemeente vond dit goed, maar wilde het beeld in Oudebildtzijl plaatsen. Polstra’s kiosk zou daarvoor moeten wijken. Polstra verzette zich met succes en het beeld kwam bij Zwarte Haan.

Thijs Polstra schreef overwegend Fries en daarnaast Bildts, maar hij noemde zich in een Bildts gedicht uit 1953 een *Bilkert* in hart en nieren. Zijn vriend Hotze *Buwalda, die dit vers opnam in zijn schoolboekje *Fan de Bildtse grônd*, vertaalde enkele van zijn stukken in zuiver Bildts. Samen met Buwalda en Afke Brouwer-de *Beer schreef Polstra in 1955 de jubileumrevue *Aren út skelpen*. Als *Jaap Byl fan Ouwesyl* schreef hij regelmatig ongezouten ingezonden stukken in de *Bildtse Post*.

Thijs Polstra kreeg in 1989 voor zijn hele oeuvre de gemeentelijke cultuurprijs. In 1993 overleed hij in zijn bungalow in Oudebildtzijl. Vanuit de Vrij-Evangelische kerk in zijn dorp is hij begraven in Vrouwenparochie. Zijn kleinkinderen herdachten hem met zijn Bildtstalige gedicht *Ferrisenis*.

Bildtstalig werk: lijst in Koldijk.

Literatuur: *LC* (24-1-1981); *LC* (19-8-1993); *LC* (20-8-1993); *Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Thijs Polstra voor zijn kiosk (1981, foto Tresoar).

71. Dokter Christiaan de Pool veroorzaakte ongewild een opstand op 't Bildt

POOL, Christiaan de (gedoopt Leeuwarden 8-6-1703), medicus. Zoon van Christiaan Pool, scheermesmaker uit Amsterdam, en Lijsbet Hendriks uit Wommels. Dokter Christiaan (de) Pool trouwde 1^e (ondertrouw Amsterdam 2-5-1749) met **Maria Smit** en 2^e (ondertrouw Amsterdam 26-2-1751) met **Cecilia Rassels**. Kinderen zijn niet bekend.

Op 't Bildt werkte omstreeks 1740 een handvol chirurgijns ('medici' met een doorgaans vage opleiding, sommigen waren ook barbier of matroos). Tussen 1744 en 1747 kwam in Sint Annaparochie een 'echte' dokter wonen: Christiaan de Pool uit Balk. Zijn vader was in 1683 vanuit Amsterdam naar Leeuwarden verhuisd. Daar was hij in 1694 hertrouwd met een Friezin. Of zijn familie echt uit Polen kwam, zoals *Sannes aanneemt, kon niet worden vastgesteld.

De Pool kwam naar 't Bildt in een roerige tijd. De belastingdruk was hoog en de grietman meestal afwezig. De belastingontvanger Paulus Eckringa en zijn zoon Harmanus, sinds 1742 Bildts grietenijsecretaris, maakten de dienst uit en werden schatrijk, wat veel scheve ogen gaf. Toen dokter De Pool weigerde naar hun pijpen te dansen, kreeg hij in 1747 een beroepsverbod. Hij ging in appel bij het Hof van Friesland, maar verloor op 28 mei 1748. De Eckringa's hadden hiermee hun hand overspeeld, want De Pool was erg geliefd bij de geplaagde Bildtbewoners. In de nacht van 1 op 2 juni 1748 werd het dure huis van Paulus Eckringa geplunderd en verwoest.

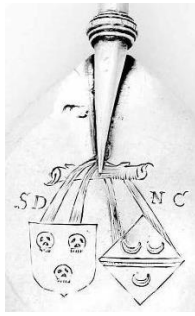
Zowel de Eckringa's als De Pool verlieten 't Bildt na dit volksgericht. Paulus Eckringa kreeg een baantje in Noord-Brabant, maar had nog geld te goed van De Pool. Daarom vroeg hij diens faillissement aan. In augustus 1748 bleek De Pool ook schulden te hebben bij een Amsterdamse stoffeerder en bij twee kooplieden, een zadelmaker en een hoedenmaker in Leeuwarden. De Pool liet zich hierdoor niet afschrikken. In mei 1749 trouwde hij in Amsterdam en een maand later kocht hij als 'medisch doctor' een huis in Sint Annaparochie: het oude huis van de Eckringa's. In hetzelfde jaar stond hij in de top-30 van de Bildtse aangeslagenen in de vermogensbelasting. Dit is het laatste Friese bericht over dokter De Pool. In 1751 trouwde hij nogmaals in Amsterdam.

Sannes (1953) beschrijft het Bildtse oproer van juni 1748 als deel van een brede beweging tegen de misstanden in de belastinginning, die tot dan toe werd verpacht aan inhalige ondernemers. De vlam sloeg hier in de pan toen de Eckringa's dokter De Pool probeerden uit te schakelen. Had De Pool soms verzuimd smeergeld te betalen? Het 'pachtersoproer' van 1748 zorgde wel dat de belastingheffing werd hervormd. Er kwamen nieuwe belastingregisters (de 'quotisatiekohieren'). Op 't Bildt droeg dokter Christiaan de Pool ongewild bij aan het einde van het oude systeem.

Literatuur: Sannes; Kuiken (2013).

Afbeelding: Wapenglas – uit het verwoeste huis van Paulus Eckringa? (foto Fries Museum).

72. De ene Proost is de andere niet: Bente Walings en zijn familie

PROOST, Bente Walings (* Sint Annaparochie 27-3-1707, † Sint Annaparochie 5-10-1777), boer. Zoon van Waling Daams Proost (1688-1758), boer, en Iettje Bentes (getrouwd Sint Annaparochie 14-11-1706). Bente Walings trouwde (Sint Annaparochie 17-2-1732) met **Lijsbet Johannes** (1707-1779). Ze kregen 5 kinderen.

Bij de naam Proost denkt u misschien aan een Bildts *slokey* of, als u drukker bent, aan de oude papiergroothandel Proost & Brandt. In de Bildtse stemkohieren komt in 1698 en 1728 een Waling Proost voor en in 1728 een Daam Walings Proost. Vader en zoon, zou je zeggen, maar nee. Waling Proost was een 'buiteneigenaar'. Hij woonde in Enkhuizen en was daar bierbrouwer en burgemeester. Zijn (verpachte) Bildtland diende als appeltje voor de dorst. Zijn familiewapen vertoonde drie jacht- of bakkershoorns (zijn Amsterdamse stamvader heette 'Coeckebacker').

De familie van Daam Walings Proost had als familiewapen drie doodshoofden. Het staat op een zilveren brandewijnskom van Maartje Bentes Proost, de (tweede) vrouw van Hoite *Peizel. Ze was een achterkleindochter van de Daam Walings uit 1728 en een dochter van Bente Walings. Voorvader Waling Walingsz hield ook van een *slokey* (taalhistorisch gezien staat dat geheel los van de naam 'Proost'). *Dirk Jansz vertelt hoe Waling in 1605 na een doopsgezinde kerkdienst 'aan de dijk' de kroeg indook en op de terugweg onwel werd. Hij overleed bij zijn dochter thuis. Zolang de familie doopsgezind was, mocht ze geen openbare ambten bekleden. Misschien om die reden ging omstreeks 1700 de ene na de andere tak over naar de 'publieke' (gereformeerde) kerk. Zo was Daam Walings vanaf 1701 rechter in het grietenijgerecht en zijn kleinzoon Bente Walings in 1767, toen de kerk in Sint Annaparochie een nieuwe klok kreeg, gereformeerd kerkvoogd.

Met zijn belastingaanslag van *f* 110 was Bente Walings in 1749 een van de vijf rijkste mannen van 't Bildt. Hij had geen stamhouder (zijn zoon Johannes Bentes was al jong overleden), maar voor zijn vier dochters werden draagkrachtige partners gevonden. Zo trouwde Maartje (1734) eerst met boer Klaas Wassenaar (aanslag in 1749: *f* 60) en daarna met Hoite *Peizel (aanslag van zijn vader: *f* 36). Grietje (1747) trouwde met notaris Cornelius *Wassenaar (aanslag vader: *f* 85). In de patriottentijd kwam Peizel in opstand tegen het oude bewind, terwijl notaris Wassenaar daarvan een trouw aanhanger was. De familie Proost werd toen dus in politieke zin gespleten.

Bij de restauratie van de Groate Kerk in Sint Jacobiparochie (2011) en de Van Harenskerk in Sint Annaparochie (2016) zijn de graven ontdekt van Bente Walings Proost, zijn vrouw en zijn ouders. Bentes ouders bleken begraven bij *Sem Ijsbrands in de Groate Kerk en Bente Walings en zijn vrouw in de Van Harenskerk. Het graf van Steven Walings Proost († 1772), een halfbroer van Bente, was al bekend. Ze waren geen familie van de Leeuwarder papierkoopman Pieter Proost, die in 1822 trouwde met de Amsterdamse Immetje Brandt: het begin van Proost & Brandt.

Literatuur: Vleer; *NL* (1971); De Walle; *GJ* (2009); Kuiken (2013).

Afbeelding: zilveren trouwlepel van Sjoerd Daams Proost (1634, foto Jan Schipper).

73. Hartman Sannes schreef de eerste wetenschappelijke Bildtse geschiedenis

SANNES, Hartman (* Sint Annaparochie 24-6-1890, † Leeuwarden, 5-1-1956), onderwijzer en streekhistoricus. Zoon van Sijtse Sannes (1863-1909), huisschilder, en Yke Bouma (1862-1950). Hartman Sannes bleef ongehuwd.

Hartman Sannes werd als oudste van twee kinderen geboren aan het Zuideinde (nu Warmoesstraat) in Sint Annaparochie. Hij haalde in 1909 zijn onderwijzersakte aan de rijkskweekschool in Groningen en gaf les in Beetsterzwaag, Ureterp, Pingjum, Sint Annaparochie en Berlikum. In 1913 schreef hij zijn eerste streekhistorische opstel in de *Bildtsche Courant* van Johannes *Kuiken: 'Historische bijzonderheden van het Bildt'. In 1918 werd hij hoofd van de openbare lagere school in Kooten. Zijn moeder trok bij hem in. Ze stond ingeschreven als zijn dienstbode.

In 1927 nam Sannes de vaste historische rubriek in de *Bildtsche Courant* over van ds. Gideon *Boekenoogen. Zijn 'Bildtkroniek', onderbroken in 1942-1946 en daarna voortgezet tot 1956, was een bloemlezing uit oude krantenberichten. In 1928 brak hij door als serieus historicus in *De Vrije Fries*, het wetenschappelijke tijdschrift van het deftige Fries Genootschap. In 1929 nam hij samen met de genealoog Sjouke Hoogland de grafstenen in Sint Jacobiparochie op. Toen hij in 1934 met vervroegd pensioen ging, kon hij zich geheel aan zijn onderzoek wijden. Hij schreef onder meer een reeks boeken met groepsportretten van onderwijzers in Friesland vanaf 1600.

Sannes' onbetwiste meesterwerk is zijn *Geschiedenis van het Bildt*. Het eerste deel verscheen in 1951 bij de Fryske Akademy. Het was geen ouderwetse historische aardrijkskunde ('*geakunde*') maar een moderne, goed gedocumenteerde studie, waarbij de nadruk op de bestuurlijke instellingen lag. Het boek werd in 1952 bekroond met de provinciale Dr. Joast Halbertsmapriis. In hetzelfde jaar publiceerde Sannes een inventaris van alle bekende Bildtse grafschriften tot 1813 en in 1953 het tweede deel van de *Geschiedenis*. Bij het persklaar maken van deel III werd Sannes, die toen in Giekerk woonde, ernstig ziek. Hij overleed in januari 1956 in het Leeuwarder Diaconessenhuis en is in een sneeuwstorm begraven vanuit de doopsgezinde kerk in Sint Annaparochie. De uitgave van deel III van de *Geschiedenis* (in twee banden) werd uiteindelijk bezorgd door Hotze *Buwalda.

Als historisch standaardwerk is Sannes' *Geschiedenis* na een halve eeuw gedeeltelijk verouderd. Regionale geschiedschrijving gaat tegenwoordig minder over bestuur en meer over samenleving en bedrijvigheid, beelden en zelfbeelden. Als naslagwerk blijft de *Geschiedenis* onmisbaar. Ook Sannes' methode om streekgeschiedenis in bovenregionaal verband te schrijven, is nog actueel. In 1963 is in zijn geboortedorp Sint Annaparochie een straat naar hem genoemd.

Collecties: GAW: collectie Sannes; Tresoar: collectie Sannes.

Werk: alle bovengenoemde en andere publicaties van Sannes zijn te vinden op www.tresoar.nl.

Literatuur: Kuiken (2013); Kuiken (2014); BP (5-12-2013, 15-10-2014, 28-1-2015).

Afbeelding: Hartman Sannes aan het werk in Giekerk (foto Tresoar).

74. Klaas Schuiling schreef vanaf 1898 als Bildtse migrant in Amerika

SCHUILING, Klaas (* Oudebildtzijl 29-11-1869, † Ripon (Verenigde Staten) 13-10-1931), bakker, later boer. Zoon van Thijs Schuiling (1826-1915), bakker, en Ytje Hoekstra (1829-1894). Klaas Schuiling trouwde 1^e ('t Bildt 6-5-1897) met **Geertje de Jong** (1872-1911) en 2^e (Manhattan 19-11-1911) met **Baukje Dijkstra** (1868-1950). Klaas en Geertje kregen 6 kinderen.

Kort voor zijn huwelijk nam Klaas Schuiling de bakkerij van zijn vader (een zoon van de doopsgezinde predikant Roelf *Schuiling) in Oudebildtzijl over. Op advies van de Bildtse boerenzoon Willem Koning (1854-1915), die in de Amerikaanse staat Montana boerde, en met geld van de familie vertrok Klaas met Geertje en zoontje Thijs in 1898 naar Montana. Ze kochten daar een boerderij bij het stadje Manhattan en verbouwden gerst voor plaatselijke brouwerijen.

In brieven aan Geertjes zuster Klaaske en haar man Sjouke Hoogland (1866-1945) vertelden Klaas en Geertje Schuiling-de Jong over hun taalproblemen en de steun van hun 'bruggenhoofd' in de Nieuwe Wereld, Willem en Sophie Koning-Hamstra. Zakelijk ging het hen goed – in 1905 konden ze er een tweede boerderij bijkopen – maar Geertje droomde veel van Friesland. Als 'menisten' waren ze een buitenbeentje in de overwegend gereformeerde Nederlandse kolonie. Gesprekken met zijn burens brachten Schuiling aan het twijfelen en in 1910 vroeg hij Sjouke Hoogland om hen als lid van de doopsgezinde gemeente in Oudebildtzijl uit te schrijven.

Kort na de geboorte van hun zesde kind overleed Geertje. Het dochttertje werd naar haar vernoemd. Via zijn zwager kwam Klaas in contact met de 43-jarige ongehuwde Baukje Dijkstra uit Oudebildtzijl. In de zomer van 1911 kwam ze over en in november trouwde hij met haar. In 1914 verhuisden ze naar Ripon bij San Francisco en in 1921 namen ze een sinaasappelplantage over in de buurt van Los Angeles. Zijn getrouwde kinderen bleven in Ripon wonen. In 1924 schreef hij de Hooglands: 'We zullen elkaar hier op aarde wel niet weder zien'. In oktober 1931 overleed Klaas Schuiling, 70 jaar oud, onderweg naar een dochter in Ripon. Daar is hij begraven.

De brieven van Klaas, Geertje en Baukje Schuiling zijn niet alleen persoonlijke egodocumenten, maar geven ook een beeld van wat tegenwoordig een 'migratieketen' heet, waarbij de ene migrant de andere aantrekt en waarbij migranten nog lange tijd in twee werelden blijven leven. Niet alleen emotionele maar ook financiële banden hielden deze overzeese contacten gedurende een of meer generaties in stand. Sinds enige jaren is bekend dat de eerste generaties Hollandse kolonisten op 't Bildt soortgelijke netwerken met 'Holland' onderhielden. De brieven van de Schuilings uit Amerika zijn boeiend vergelijkingsmateriaal voor wie die vroege geschiedenis wil leren kennen.

Collecties: Tresoar: familiearchief Hoogland.

Werk: bloemlezing uit zijn brieven in Rodenhuis.

Literatuur: *Schuilingboek*; Rodenhuis; Kuiken (2013).

Afbeelding: Manhattan (Montana), station (ansichtkaart ca. 1900, collectie auteur).

75. Dominee Schuiling woonde met vrouw en 9 kinderen in een eenkamerwoning

SCHUILING, ds. Roel(o)f (* Hoogezand 28-4-1783, † Vrouwenparochie 12-7-1871), doopsgezind predikant. Zoon van Roel(o)f Schuiling (1753-1828), boer, en Elisabeth Meihuizen (1746-1829), boerin. Roelof Schuiling trouwde (Vrouwenparochie 22-3-1814) met **Klaaske Rienks** (1795-1842). Ze kregen 12 kinderen, van wie 3 jong zijn gestorven.

De familie Schuiling kwam uit Drenthe. De vader van Roelf Schuiling was eerst kofschipper, maar vestigde zich later als boer in Kalkwijk onder Hoogezand. Roelfs moeder stamde af van Zwitserse doopsgezinde vluchtelingen. Hijzelf is hervormd gedoopt, maar werd later lid van de doopsgezinde gemeente in Sappemeer. Daar leidde ds. Foeke Gorter hem vanaf 1806 op tot prediker. Vanaf 1807 leerde Schuiling Latijn bij de hervormde ds. Hemmes in Slochteren. Hij is in 1812 beroepen in Oudebildtzijl, in 1817 in Hindeloopen en in 1818 weer in Oudebildtzijl.

Ds. Roelof Schuiling trouwde in 1814 op 'Zeldenrust', de boerderij van zijn schoonvader in Oudebildtzijl, met de doopsgezinde boerendochter Klaaske Rienks. In 1828 kwam hij bij het plaatselijke leesgezelschap 'Ledige uren nuttig besteed', waarvan ook zijn zwagers lid waren. Het werd geleid door onderwijzer Bruno van *Albada. Erg ruim was het predikantenbestaan in Oudebildtzijl niet. De kleine doopsgezinde gemeente kon eigenlijk geen eigen predikant betalen. Tot 1812 en in 1817-1818 nam de predikant uit Hallum hier waar. Schuiling kon in 1817 een beter betaalde aanstelling krijgen, maar keerde in 1818 terug toen de Hallumer predikant met emeritaat ging. Schuiling stond nu in Hallum en Oudebildtzijl. Hij woonde in het laatste dorp, in een eenkamerwoning onder één dak met het kerkje. Schuiling's oude leermeester Foeke Gorter schreef in 1831 in zijn dagboek 'dat zij nu 4 zoons en 3 dochters hebben en dat met vermeerdering des huisgezins ook zorg en bezigheid klommen, schoon zij door spaarzaamheid en goed overleg, naar hij meende, nooit broodgebrek hadden'. In 1857 ging hij zelf met emeritaat. Zijn afscheidspreek ging over I Korintiërs 2:11-13.

Ds. Roelof Schuiling is in 1871 op 88-jarige leeftijd overleden in Oudebildtzijl en begraven in Vrouwenparochie. In 1963 is in Oudebildtzijl een straat naar hem genoemd. In 1972 hielden zijn nazaten daar een reünie om de renovatie van zijn graf te vieren. Zijn portret hangt nu in zijn voormalige kerkje, dat onderdeel is van het plaatselijke cultuurhistorisch centrum 'Aerden Plaets'.

Collecties: een dagboek van ds. Roelof Schuiling is in het bezit van de familie.

Literatuur: Sannes; *Schuilingboek*; Norder; *Straatnameboek*; *Gorter*.

Afbeelding: Silhouet van 'R. Schuiling' (Zwolle 1853). Particuliere collectie.

76. Van school naar dorp, van 't Wechy naar (Johannes) Schuringaweg

SCHURINGA, Johannes (* Ee 13-10-1867, † Sint Annaparochie (nu: Nij Altoenae) 28-3-1924), onderwijzer. Zoon van Pieter Schuringa (1821-1906), koopman, en Hylkje Schreiber (1830-1904), naaister. Johannes Schuringa trouwde ('t Bildt 28-5-1896) met **Trijntje de Groot** (1869-1942). Ze kregen 7 kinderen.

Johannes Schuringa werd in 1890 hulponderwijzer aan de Slotschool, de lagere school met de Bijbel die in 1867 was gebouwd op het terrein van de afgebroken villa van oud-grietman De *Kempenaer in Sint Annaparochie. In 1896 trouwde hij in de tweede gereformeerde kerk in dat dorp (de Noorderkerk of B-kerk) met de gardeniersdochter Trijntje de Groot uit Marrum.

Veel leden van deze kerk kwamen uit buurtschap 't Wechy ten noorden van Sint Annaparochie. Op initiatief van bakker Jaap Lont (1861-1934) kreeg de Slotschool hier in 1902 een dependance voor 47 leerlingen. Van deze tweemansschool werd Schuringa in januari 1903 hoofdonderwijzer. In juni had de school al 80 leerlingen. Na school vergaderden plaatselijke christelijke verenigingen er: de zangvereniging, de jongerenverenigingen, de kiesvereniging en de landarbeidersvakbond.

Zo werd de school van Schuringa het kristallisatiepunt voor een bloeiende gemeenschap, zoals bijvoorbeeld ook de openbare school in de Westhoek van Sint Jacobiparochie dat was. Schuringa nam in 1908 de avondcursussen voor de Friese Maatschappij van Landbouw over van zijn collega van de openbare school in het 'dorp'. De school bleef groeien en de verenigingen kregen daarom een eigen vergaderlokaal, waar nu ook kerkdiensten werden gehouden. In 1920 werd de school zelfstandig. Schuringa bleef hoofd en Lont voorzitter van het bestuur. 't Wechy kreeg in hetzelfde jaar een eigen gereformeerde predikant: ds. Klaas Veen (1877-1938), bijgenaamd 'Klaas Turf'.

Veen was niet de enige notabele met wie de draak werd gestoken. Zo liet Schuringa zijn klas ieder jaar de eilanden in Nederlands-Indië opzeggen. Na de les zong een handvol belhamels op het schoolplein: *Bali, Lombok, Soemba, Soembawa, meester Jehannes Skuringa, skeet in de hând en rook d'r na!* Schuringa was overigens naast zijn werk bestuurder van de provinciale 'jongelingsvereniging'.

In juni 1923 ging Schuringa een half jaar met ziekteverlof. Toen hij ziek bleef, wilden de meeste bestuursleden (uitgezonderd Lont) hem ontslaan. Op aandringen van ds. Veen mocht hij met vervroegd pensioen. Een week na de ledenvergadering waarop dit werd goedgekeurd, overleed Schuringa, 56 jaar oud. Hij is vanuit 't Wechy begraven in Sint Annaparochie. In 1963 kreeg de weg waaraan zijn school staat de naam Schuringaweg. De woonkern 't Wechy heet sinds 1951 Nij Altoenae en is sinds 2006 een officiële woonplaats, maar de 'kiemcel' van deze levendige – en nog altijd overwegend gereformeerde – kleine dorpsgemeenschap was de school van Schuringa.

Literatuur: Sannes; Lont; *Skoal; Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Johannes Schuringa met leerlingen in 1904 (foto BA).

77. De oudste gedateerde grafsteen in de drie 'parochies' was van Sem Ijsbrands

Sem Ijsbrands († 1541, begraven Sint Jacobiparochie), Franeker bestuurder en Bildtpachter. Zoon van Ijsbrand Sems, schepen van Franeker tot 1506. Sem Ijsbrands was getrouwd met **Vincentia Sjoerds** (vermeld Franeker 14-4-1530). Van hen zijn 1 zoon en 1 dochter bekend.

De familie van Sem Ijsbrands behoorde omstreeks 1500 tot wat je het Franeker patriciaat zou kunnen noemen. In 1506 volgde Sem zijn vader Ijsbrand Sems op als schepen. Tot 1530 was hij met zijn vrouw Vincentia ('Sente') Sjoerds eigenaar van een stadshuis. Het stond op de plaats van wat nu het doktershuis Voorstraat 43 is. Op 14 maart verkochten Sem en Cent dit huis aan het stadsbestuur van Franeker, dat het van 1530 tot 1591 gebruikte als raadhuis.

Vanaf 1515 komt Sems vader voor als verpachter van land in het in 1505 bedijkte Bildt. De stad Franeker had (en heeft) daar ook eigen landerijen, maar Ijsbrand Sems was zelf samen met de Amsterdamse burgemeester Siemen Klases van Hoorn pachter van een stuk Bildts domeinland. Ze verhuurden het onder aan Lieuwe Juckema, die op een kasteeltje ('stins') bij Stiens woonde. Vermoedelijk zijn Sem en Sente na 1530 zelf op dit Bildtse land gaan wonen. Op een kaart uit 1545 staat aan de Westhoek van de (toen nog enige) Bildtdijk een kapitale boerderij met een hoog voorhuis. In 1570 werd die bewoond door Jakob Sixma, een stiefschoonzoon van Sem en Cent.

Van 1527 tot 1574 zijn er lijsten ('Bildtrekeningen') met alle pachters van Bildts domeinland. Op de eerste lijst uit 1527 staat Sem Ijsbrands als enige pachter van ruim 160 hectare in de Westhoek. In de volgende rekeningen zien we dit grondgebruik geleidelijk versnipperen. In 1537 hadden 'Sem Ijsbrands erven' nog maar 80 hectare. Sem moet toen nog wel hebben geleefd, want hij is pas in 1541 gestorven en begraven in de kerk van Sint Jacobiparochie. Zijn wapenzerk, in 2011 herontdekt en daarna weer toegedekt, is de oudste gedateerde grafsteen in de drie 'parochies'. In 1551 is Sems zoon Ijsbrand onder deze zerk bijgezet. Hij was onder meer schout van Vlieland.

De in 1551 overleden Ijsbrand Sems was de grootvader van de kaarttekenaar Jan Sems (1575-1635), die in Friesland vooral bekend is om zijn prachtige vogelvluchtkaart van Leeuwarden (1603). Ijsbrands zuster Liesbeth trouwde met de Delftse patriciër Siemen van der Does, die Ijsbrand opvolgde als schout van Vlieland. De in 1815 geadelde familie Van der Does stamt van hen af.

Literatuur: Sannes; Obreen; *NA* (1992); *AFT* (10); Kuiken (2013).

Afbeelding: Voorstraat, Franeker. Het huis rechts was van Sem en Sente (foto Jac. Feenstra).

78. Landhervormer Arjen Sevenster zette boer Koekoek op zijn nummer

SEVENSTER, Arjen (* Stiens 19-2-1881, Sint Annaparochie † 25-7-1973), boer, schrijver en landhervormer. Zoon van Sybe Sevenster (1840-1886), boer, en Petronella Maria Hommema (1845-1916). Arjen Sevenster trouwde († Bildt 19-5-1904) met **Dieuwke Hoitsma** (1878-1961). Ze kregen 3 zoons.

Arjen Sevenster, een achterkleinzoon van de werktuigkundige Roelof *Hommema, groeide op in Sint Annaparochie, waar hij door Johannes *Kuiken in contact kwam met vooruitstrevende ideeën over drankbestrijding en landhervorming. Hij geloofde dat privé-eigendom van grond niet alleen onrechtvaardig was maar ook inefficiënt. Vanaf 1920 bracht hij zijn idealen, ontleend aan de socioloog Henry George (1839-1897), in praktijk op zijn boerderij De Maatschap in Wier. Hij was hier zelf in loondienst en verdiende evenveel als zijn medewerkers. In 1925 was hij landelijk lijsttrekker van de ‘Grondpartij’. Hij haalde geen Kamerzetel. De partij hief zich in 1926 op.

Toen de Groninger landhervormingspartij Recht en Vrijheid (R&V) in 1934 een Friese afdeling kreeg, werd Arjen Sevenster voorzitter. Van 1938 tot 1941 leidde hij het scholingsinstituut van deze partij (de ‘Henry Georgeschool’) in Sint Annaparochie. R&V werd in 1941 op last van de Duitse bezetter ontbonden. Sevenster nam in 1944 een onderduiker op: de Leidse student Fred Bruijn, die eerder bij een medewerker van De Maatschap in huis was. Onder de indruk van het werk van Sevensters overgrootvader begon Bruijn aan de bouw van een astronomisch uurwerk, dat hij na de Bevrijding voltooide. In augustus 1946 schonk hij het aan de kerk van Wier.

Arjen Sevenster, had een vlotte pen, zowel in het Nederlands als in het Fries. In 1946, het jaar waarin De Maatschap werd ontbonden, schreef hij het sociaaleconomische hoofdstuk in *Woun op 'e weagen* van Hotze *Buwalda. In een onbekend jaar hing hij aan de gevel van zijn huis een portret van de socialist Ferdinand Domela Nieuwenhuis op, gemaakt door Johannes *Blanksma en met Domela's motto: ‘Drinkende arbeiders denken niet, denkende arbeiders drinken niet’.

Sevenster was al 82 toen hij het in december 1963 opnam tegen de Drentse volksman Hendrik Koekoek (1912-1987). Koekoeks Boerenpartij had in mei bij de Tweede Kamerverkiezingen zoveel Bildtse stemmen getrokken dat hij in Sint Annaparochie zelf een toespraak kwam houden. Hij hekelde de ‘structuurpolitiek’ van de regering en stelde voor de grondbelasting af te schaffen.

Na de pauze maakte Sevenster gehakt van Koekoeks betoog. Hij wilde juist de grondbelasting verhogen, zodat de grondprijzen zakten en kleine boeren weer grond konden kopen. Koekoek werd woedend en maakte Sevenster uit voor communist. Sevenster nam dit ‘compliment’ met een glimlach aan. In 1971 overleed Arjen Sevenster in rusthuis *Beuckelaer. De familie noemde hem in een rouwadvertentie een ‘strijder voor vrede en gerechtigheid’. Hij is gecremeerd in Goutum.

Werk: lijst en bloemlezing in Pot.

Literatuur: LC (6-5-1974); Pot; *Net ferjitte*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Sevenster (rechts) met Jakkie Weidema (1876-1961) in 1950 (Foto BA).

79. Elske Siderius ‘praatte’ met de doden en leeft voort in een cultuurstichting

SIDERIUS, Elske (* Sint Jacobiparochie 23-3-1895, † Leeuwarden 22-10-1967), buiteneigenares van Bildtland. Dochter van Andries Siderius (1868-1939), boer, en Adriaantje Kramer (1870-1935). Elske Siderius trouwde (Leeuwarden 11-2-1943) met **Ane Jukema** (1886-1971), notaris en stichter van een cultuurfonds. Ze kregen geen kinderen.

Elske Siderius kwam uit een boerenfamilie die al in 1640 in het Bildtse stemkohier stond. Haar achternaam betekent ‘ijzerkoopman’ – het beroep van een vroege voorvader. Elske werd geboren op de laatste boerderij aan het Westeinde van Sint Jacobiparochie, op land dat haar grootvader Meindert Siderius in 1871 had gekocht. Meindert, zijn zoon Andries en zijn kleindochter Elske waren enig kind en hun grondbezit groeide met iedere generatie. Elske was, zoals Sytse Buwalda in 2016 meldde, in Sint Jacobiparochie lid van de muziekvereniging Apollo. Ze woonde nog thuis toen haar ouders in 1927 gingen rentenieren aan de huidige Mr. P.J. Troelstraweg in Leeuwarden. Haar beide ouders waren al overleden toen Elske tijdens een reisje in de oorlogsjaren verliefd werd op de vrijgezelle en welbespraakte Workumer notaris Ane Jukema. De 57-jarige Jukema, een boerenzoon uit Midlum die ervaring had met grondbeheer, vroeg haar ten huwelijk. In 1943 verhuisde ze naar zijn statige notarishuis. Volgens de overlevering spookte het daar, maar dat deerde Elske allerminst. Net als haar man geloofde ze dat de doden contact konden maken met de levenden. Tijdens spiritistische proeven probeerde ze met haar overleden ouders te ‘praten’.

De jaren in Workum waren ongemakkelijk. Jukema was in 1941 berispt voor professionele en onprofessionele misdragingen en zijn kantoor stond onder toezicht. In 1944 kreeg hij ontslag. Zodra het verhuurde huis aan de Troelstraweg vrijkwam, verhuisde het paar naar Leeuwarden. Elske had in de stad een hechte kring vriendinnen. De meesten kwamen uit haar eigen dorp.

Elske Jukema-Siderius overleed in 1967 op 72-jarige leeftijd in een Leeuwarder ziekenhuis. Ze werd bijgezet in het graf van haar mans moeder in Sexbierum. Het jaar daarop bepaalde oud-notaris Jukema – die zijn naam inmiddels schreef als ‘Juckema’ – dat haar en zijn vermogen na zijn dood in een fonds moest komen dat het ‘algemeen maatschappelijk belang in Friesland’ behartigde. In 1971 overleed Ane Jukema na een val in een rusthuis in Berltsum. Hij is naast zijn vrouw begraven. Het ‘Juckema-Sideriusfonds’ waarin zijn naam met die van Elske voortleeft, heeft sindsdien meebetaald aan maatschappelijke en culturele projecten in heel Friesland, ook op ’t Bildt. Zo verscheen het boek over Johannes *Blanksma in 2015 met steun van het fonds. Het geld voor deze subsidies komt sinds 1975 uit de verpachting van landerijen bij Zwarte Haan. Dit land, een deel van de Bildtpollen, was eerder (van 1772 tot 1830) eigendom van de familie Siderius. De boerderij die erop staat, is het geboortehuis van de architecte Nynke-Rixt Jukema.

Collecties: Tresoar, archief Juckema-Sideriusfonds.

Literatuur: *Brijbekken*; Woudstra; Kuiken (2016).

Afbeelding: trouwfoto van Elske Siderius in 1943 (archief Juckema-Sideriusfonds).

80. Smalschipper Siebren Siedses verbond in 1558 't Bildt met de buitenwereld

Siebren Siedses (vermeld Vrouwenparochie 1537-1562), Bildtpachter en partenreder. Siebren was mogelijk getrouwd met een dochter van Douwe Douwes, Bildtpachter.

'Sybrant Sydts' (zijn vadersnaam klinkt Fries) werd in 1537 pachter van 2/3 van 16 morgen Bildtland bij Vrouwenparochie dat Douwe Douwes (misschien zijn schoonvader) in 1527 in pacht had. Douwe (in 1547: 'Douwe Grande') hield in 1537 de rest van dit land voor zichzelf. In 1547 pachtte Siebren nog 8 morgen in een andere kavel, met alweer Douwe Douwes als buur. Na 1562 verdwijnen hun namen uit deze Bildtse pachtrekeningen, die nog tot 1574 doorlopen.

Dat Siebren behalve (gepacht) Bildtland een half schip bezat, weten we uit het enige archief dat van een zestiende-eeuwse Friese notaris bewaard is. Op 24-7-1558 verscheen 'Sybrant Sydtszn' uit Vrouwenparochie voor notaris Cleuting in Leeuwarden. Zijn zwager Klaas Tode was overleden. Ze hadden een 'smal karveelschip' gekocht van de Harlinger Jurjen Adams. Tot zijn dood had Klaas op het schip gevaren. De voogd van de weeskinderen van Klaas wilde dat Siebren het schip verkocht, zodat de kinderen van de opbrengst konden worden grootgebracht.

Een 'smalschip' (de technische term 'karveelschip' slaat op de opbouw van de scheepswanden) was een zeewaardig zeilschip dat smal genoeg was om ook binnenwateren te bevaren. Het moest bijvoorbeeld door de sluis in Gouda kunnen, een belangrijk verkeersknooppunt in die tijd. Met zo'n schip kon Siebren zijn graan naar Franeker varen, maar desnoods ook 'over zee en zand' naar Groningen – om het te laten mouten – of naar de voorname stapelmarkt van Amsterdam.

Hans Snitker, de koper van het schip, was een bekende van de notaris. Hij kwam uit Bremen en had in 1554 bij Cleuting een platbodemschuit verkocht. Daarin werd vooral veel bier verscheept. In 1555 verkocht Snitker vijf ton Hamburgs bier aan het Leeuwarden Zoete Naam Jezusgilde, het latere Ritske Boelema Gasthuis. Snitker woonde in 1554 in Leeuwarden bij de Huizumerpijp.

Had het smalschip van Siebren en Klaas dan Bildts graan vervoerd of Duits bier? Wellicht beide, want in Oudebildtzijl werd in hun tijd nog accijns op buitenlands bier geheven en Hamburgs en Bremer bier was te koop in Franeker. Graan heen, bier terug: zo is het misschien gegaan. Met zijn smalschip lag hoe dan ook voor Siebren Siedses de wijde wereld van de overzeese handel open.

Van de families van Siebren en Klaas weten we verder niets. De naam Thode was bekend in Sleeswijk-Holstein en in 1369 woonde een 'Claes Toude' in de buurt van Delft. Er zijn maar een paar herinneringen bewaard aan de zestiende-eeuwse zeevaart rondom 't Bildt. Op de kaart van *Jan Jansz uit 1570 zeilt een smalschip op het Wad bij Sint Annaparochie. Van het 'zijlhuis' in Oudebildtzijl resteert een hardsteen uit 1561. Hans Snitker heeft die ook vast wel eens gezien.

Collecties: Historisch Centrum Leeuwarden, 'grote gemengde klapper' (K25).

Literatuur: Sannes; *OV* (1990); *LHR* (1995); *LHR* (2002); Kuiken (2013).

Afbeelding: de Donkere Sluis in Gouda, de maat voor 'smalschepen' (foto Wikimedia).

81. De slikwerker, symbool voor 1500 onbekende mannen

Ongeveer 1500 trekarbeiders, waarschijnlijk in groepen ('homanschappen') van honderd geworven uit de omgeving van Amsterdam en Dordrecht, misschien ook in Friesland. Werkten van 1505 tot 1508 op 't Bildt.

De 1500 'gravers, ofsetters en berriedragers' die in 1505 voor Tomas *Beuckelaer en zijn mede-investeerders de Oude Bildtdijk aanlegden, spreken nog altijd tot de verbeelding. *Se skrepten deur/ tot de dyk / op hoogte waar*, dichtte Simy Sevenster in 2007, en: *De meesten // bleven hier fissen en boerken. / Thús waar't ok gyn fetpot. Wie sou niet groats weze / om der fan ôf te stammen. / Ik in elk gefal wel.*

Die trotse afstamming van noeste dijkgravers is een dichterlijke fantasie. Niemand die nu op 't Bildt woont, kan zijn stamboom terugvoeren tot een van de 1500 gastarbeiders die in 1505 de Bildtdijk opwierpen en tot 1508 bezig waren met de afwerking, inclusief vaarten en sluizen.

In 1992 ontdekte Petra van Dam hoe zo'n reuzenklus in die tijd werd georganiseerd. Ze vond de rekeningen voor het herstel van een dijkdoorbraak (het 'Grote Gat') bij Spaarndam in 1510. Werkloze boerenknechten uit de omgeving van Amsterdam lieten zich in groepjes van tien inhuren door koppelbazen ('homans'), die hen met honderd tegelijk aan het werk zetten. Daarna gingen ze naar hun volgende karwei: de eerste professionele uitzendkrachten van Nederland.

Ook de trekarbeiders die de Bildtdijk aanlegden, waren waarschijnlijk geen blijvers. Een deel is in 1508 door Beuckelaer ingehuurd voor de verzwaring van de zeedijk bij Harlingen. Misschien werkten ze in 1510 alweer bij Spaarndam. Van Dam vond daar twee Friese arbeiders en één uit 'De Leye' (Oudebildtzijl?). Er is geen enkele aanwijzing dat deze dijkarbeiders op 't Bildt gezinnen hebben gesticht en nakomelingen hebben achtergelaten. Hun namen zijn ook niet bewaard. De vroegste bewezen namen van Bildtbewoners dateren uit 1518. De meesten waren onderpachters van heer Tjeerd *Burmania. Bijna de helft had een herkenbaar Friese naam.

De bouwhistoricus Aldert Cuperus liet in 1998 nog een ander dichterlijk beeld van de bedijking sneuvelen. Albert *Tilma had in 1978 bezongen hoe 't Bildt *met skop en pipegaal* (kruiwagen) was veroverd. Cuperus vond dit beeld – ontleend aan een schoolboekje van Hotze *Buwalda – niet kloppen. In 1505 waren er nog geen kruiwagens, maar wel 'berries' (draagbaren). En jawel: ook bij Spaarndam werkten in 1510 berriedragers – zoals nu nog op de kaasmarkt van Alkmaar.

Op voorstel van de toneelschrijver Thijs *Polstra kwam er in 1983 een monument voor de 1500 gravers die de Bildtdijk hadden aangelegd. *De slikwerker* van Frans Ram staat nu bij Zwarte Haan: geen voorvader van de *Bilkerts*, maar wel een eerbewijs aan de 1500 uitzendkrachten uit 1505.

Werk: 14 kilometer (Oude) Bildtdijk, sinds 2015 beschermd dorpsgezicht.

Literatuur: Sannes; *LC* (25-2-1978); *TSG* (1992); *Raizen*; *Dichterlijk*; Kuiken (2013).

Afbeelding: Frans Ram, *De slikwerker* bij Zwarte Haan (foto Theo Kuipers).

82. Piebe Smit schreef het eerste proefschrift over een Bildts onderwerp

SMIT, Piebe (gedoopt Franeker 24-9-1726, † vóór 13-8-1752), jurist. Zoon van dr. Mattheus Smit (?-1790), koopman, en Catharina Pijbinga (1708-1731?). Piebe Smit trouwde (Franeker 15-9-1749) met **Tietje Terpstra**. Ze kregen geen kinderen.

De Groninger vader van Piebe Smit promoveerde in 1723 in Franeker in de rechten. Hij stond in 1749, toen Piebe promoveerde, te boek als houtkoopman in die stad. Piebes moeder, een officiersdochter, overleed toen hij nog klein was, misschien bij de geboorte van zijn broertje Hendrik (1731). Toen Piebe acht jaar was, hertrouwde zijn vader met de rijke Harlingse Aaltje Menalda, die twee boerderijen bij Sint Annaparochie bezat. Vanaf 1743 zat Piebes vader in het dorpsbestuur namens wat nu Nij Altoenae heet. In 1969 is daar een straat naar hem vernoemd.

De boerderijen waren geen eigendom van de Menalda's maar gepacht van de Friese Staten. Ze werden onderverhuurd aan Bildtse boeren. Er waren wel plannen om deze 'Statenbildtlanden' te privatiseren. De eerste die in verzet kwam, was Piebe Smit. Hij studeerde sinds 1742 aan de Franeker hogeschool. Piebe was niet van onbesproken gedrag. In 1747 was hij veroordeeld voor mishandeling van een medestudent, maar in 1748 werd hij kandidaat in de rechten en in 1749 liet hij zijn proefschrift over 't Bildt (in het Latijn: *de agro Biltano*) drukken. Het leidde tot een rel.

In 1748 wilden de Staten hun Bildtlanden verkopen aan de zittende pachters, maar die lieten de Staten in juli weten dat ze dan liever een erfpachtcontract wilden. De Staten hadden dat altijd geweigerd. Het proefschrift van Piebe Smit leverde een originele bijdrage aan dit debat. Hij betoogde dat de Staten juridisch nooit eigenaar van 't Bildt waren geweest en dus geen Bildtland mochten verkopen. De *status quo* (pacht, of liefst erfpacht) moest daarom blijven.

Het universiteitsbestuur, dat onder toezicht van de Staten stond, reageerde geschokt. Het gaf opdracht alle exemplaren van het proefschrift te laten verbranden. De Staten vergoedden wel de drukkosten. Ook de promovendus werd tegemoetgekomen. Piebe mocht promoveren zonder zijn proefschrift te verdedigen (*remissa disputatione*). 'Dr. P. Smit', in 1749 vermeld als 'vermogend', trouwde kort daarna. Hij moet vóór 1752 zijn gestorven, want toen hertrouwde zijn weduwe.

Tussen 1752 en 1757 zijn de Statenbildtlanden volgens plan verkocht. De familie Smit staat echter niet op de koperslijst. Hun onderhuurders werden eigenaar van de twee boerderijen. Was het proefschrift van Piebe soms bedoeld om dit te voorkomen? Zijn promotor, de hoogleraar publiekrecht Christiaan Trotz (1701-1773), vond het werkstuk hoe dan ook verdedigbaar.

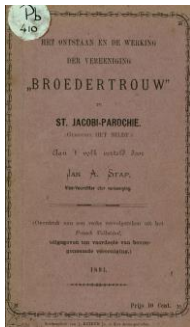
Tegenwoordig wordt daar anders over gedacht. Uit het enige bewaarde exemplaar van *De agro Biltano* blijkt dat Piebe ongelijk had. De Staten hadden het volste recht om hun eigen Bildtland te verkopen. Dat 'buitenpachters' zoals de Smits buitenspel kwamen te staan, hoorde er gewoon bij.

Werk: *Dissertatio juris publici Frisici inauguralis de agro Biltano* (Franeker 1749).

Literatuur: Sannes; Kuiken (2013).

Afbeelding: titelblad van het proefschrift van Piebe ('Pibo') Smit (foto Tresoar).

83. Jan Stap schreef in 1891 de geschiedenis van zijn landarbeidersvakbond

STAP, Jan (* Hallum 4-9-1859, † Paterson (NJ) 15-12-1908), vakbondsman. Zoon van Abraham Stap (1830-1911), arbeider, en Alida van Velden (1830-1912). Jan Stap trouwde († Bildt 8-9-1881) met **Hiltje Beilanus** (1861-?). Ze kregen 4 dochters en 4 zoons.

Jan Stap was de tweede van zeven kinderen in een Bildts landarbeidersgezin. Hij werd geboren in het huis van de ouders van zijn moeder in Hallum (zijn grootvader was daar huisonderwijzer). Jan werkte als boerenknecht in Hallum toen hij in 1881 trouwde met de werkmansdochter Hiltje Beilanus uit Sint Jacobiparochie. Daar kregen ze zes kinderen. Stap heette nu ook zelf werkman.

Na een reeks opeenvolgende crises in de landbouw leefden veel landarbeiders in bittere armoede. Op 27-10-1889 richtten Gerben van *Tuinen, Jan Stap en 90 anderen in café De Zalm aan de Oude Bildtdijk de eerste werkliedenvereniging tegen lage lonen, koppelaarheid, vrouwen- en kinderarbeid, gedwongen winkelnering en drankmisbruik op onder de naam Broedertrouw. Stap werd vicevoorzitter. Al snel had Broedertrouw 19 afdelingen op de Friese klei. In 1890 hield de vereniging een algemene staking. Van Tuinen en Stap werden beschuldigd van het bedreigen van werkwilligen. Hun advocaat mr. Pieter 'Jelles' Troelstra (1860-1930) wist hen vrij te pleiten.

Na het eerste succes van de staking (door J.P. Wiersma (1948) geromantiseerd in *Aldfaers groun*) organiseerden de werkgevers zich onder leiding van notaris Johannes van *Loon uit Dronryp. Op 't Bildt werden militairen gelegerd. De staking verliep tijdens de strenge winter van 1890-1891. Op 3-5-1892 sprak Stap nog op een fondsenwervingsbijeenkomst bij Leeuwarden, maar het pleit was toen al verloren. Broedertrouw ging kort daarna op in de Friese Sociaaldemocratische Bond.

Jan Stap was nu uit de gunst bij de Bildtse boeren – en bij de harde kern van de stakers, want hij had altijd strikte geweldloosheid bepleit. Al snel werd geroddeld dat Stap de stakingskas van Broedertrouw zou hebben verduisterd. Hij mocht niettemin beheerder worden van het lokaal van de Friese Volkspartij in Sint Jacobiparochie. Inmiddels hadden veel arbeiders, onder wie Staps zwager Wybe Beilanus (1854-1934), goedbetaald werk gevonden in de zijdefabrieken in Paterson in de Amerikaanse staat New Jersey. Op zijn kosten vertrok het gezin Stap in 1896 naar Amerika. Jan Stap is daar niet meer politiek actief geweest. Hij overleed eind 1908 in Paterson, 49 jaar oud.

Uit het oog, uit het hart: naar Broedertrouw en naar Gerben van Tuinen zijn in 1970 straatnamen in Sint Jacobiparochie genoemd, maar niet naar Jan Stap. Toch ziet het *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging (BWSA)* Stap als de echte gangmaker van Broedertrouw. Dat is misschien omdat Stap een geschiedenis van Broedertrouw heeft geschreven en Van Tuinen niet.

Werk: *Het ontstaan en de werking der vereeniging 'Broedertrouw'* (Sint Annaparochie 1891).

Literatuur: *BWSA*; Sannes; *Straatnameboek*; Kuiken (2013); Kuiken (2014).

Afbeelding: titelblad van Jan Staps geschiedenis van 'Broedertrouw' (foto Tresoar).

84. Bildtboer Steven Dirks zat als 'edelman' in de Friese Staten

Steven Dirks († 21-11-1661), boer en bestuurder. Zoon van Dirk Willems († 27-3-1626) en Dirkje Jelles († 18-8-1616). Steven Dirks trouwde (Sint Annaparochie) 24-4-1625 met **Trijntje Aarts**. Van hun 14 gedoopte kinderen zijn minstens 8 jong gestorven.

In 1637 traden Steven Dirks en Arjen Kornelis Leenderts uit 't Bildt op als afgevaardigden op de 'landdag', de vergadering van de Friese Staten in Leeuwarden: Steven op de voet van edelman, Arjen als 'eigenerfde' boer. 'Steven Dirk Willems', zoals hij in de pachtrekening over 1632 voluit heette, was in werkelijkheid pachtboer van de Staten, maar hij gaf voor van oude adel te zijn.

Er zat een kleine kern van waarheid in zijn verhaal. De familie van zijn grootmoeder Amerens Gerrits van Koudekerk stamde door bastaardij uit de adellijke familie Van Poelgeest en voerde hun wapen. In 1566 was Stevens grootvader met twee neven (onder wie *Claes Barthouts) naar hun stamdorp Sassenheim bij Leiden gereisd om daar hun eigen 'adellijke' wapen vast te leggen.

Onder dit wapen is Stevens vader Dirk Willems in 1626 midden in de dorpskerk van Sint Annaparochie begraven, naast Stevens in 1616 overleden moeder. Haar wapen (met de 'Friese adelaar') wijst op een Friese afkomst. Ze was een dochter van de Bildtpachter Jelle Tjeerds. In 1661 is Steven zelf in dit familiegraf bijgezet. Maar toen was op 't Bildt al veel veranderd.

Vanaf het begin van de zeventiende eeuw rommelde het tussen de Staten en hun Bildtpachters. De Staten wilden steeds meer geld zien en de pachters wilden daarvoor meer rechten dan hen volgens de Staten toekwam. In de strijd die daarop volgde, werden sommige pachters van hun land gezet. In 1640 werd het Bildtse stemrecht voor de Staten beperkt tot eigenaars van Bildtland.

Een door de pachters ingeleverd stemkohier, waarop ook pachters zoals Steven Dirks stonden, werd door de Staten afgekeurd. In 1655 stelde grietman Willem van *Haren een nieuw kohier op met alleen landeigenaars, die bovendien gereformeerd moesten zijn. Daarmee werd voorkomen dat Bildtpachters in de Staten kwamen. Vanaf 1641 werd 't Bildt vertegenwoordigd door de adellijke grietman en zijn secretaris – en alleen als die niet kon, een enkele maal een 'Bildtboer'.

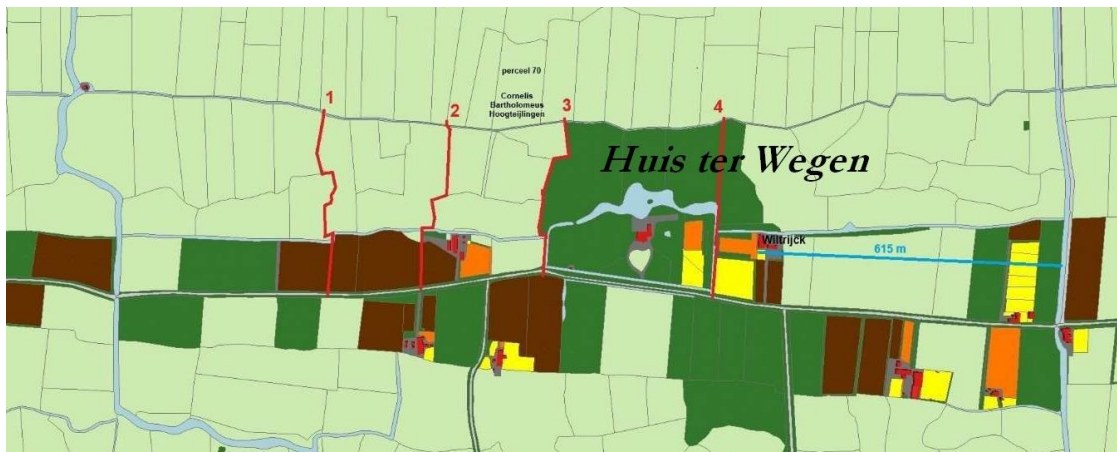
Het optreden van boer Steven Dirks op de landdag zou lange tijd een uitzondering blijven. Pas vanaf 1795 werd het kiesrecht stap voor stap verruimd. Zo kregen achtereenvolgens de Bildtse boeren Dirk *Kuiken (1795-1796), Klaas (1814-1833) en Gerrit (1835-1854) *Wassenaar en Jan *Hoogland (1939-1966) zitting in het provinciaal bestuur. Hoogland was tevens gedeputeerde.

Collecties: Tresoar, register procuratie landdag 1637 (in archief bestuursinstellingen 1580-1795).

Literatuur: Sannes; Vleer; Kuiken (2013).

Afbeelding: familiegraf van Steven Dirks en zijn ouders, Sint Annaparochie (foto uit Vleer).

85. Stamvader Steven heette eigenlijk Steven Reyersz

Steven Rey(n)ersz, kloosterpachter van Egmond, vermeld Sassenheim 1463-1471. Van Steven is een zoon Willem bekend, vermoedelijk bij **Katerine Willem van Slotensdr** (leefde Voorhout 1457). Willem was geëoed op de grens tusen Sassenheim en Voorhout.

Hierboven is de ‘adellijke’ Bildtboer *Steven Dirks beschreven. Volgens de overlevering was Ste(e)ven Huygen(s) uit Sassenheim zijn stamvader. In Sint Annaparochie is een straat naar hem genoemd. Steven Huygen is een wat ongemakkelijke stamvader, want in Sassenheimer bronnen is hij niet terug te vinden: wel zijn zoon Willem, die in 1479 in het Zuideinde van het dorp woonde, en een stuk of wat gehuwde kleindochters. Vier zoons van Willem Stevensz boerden vanaf 1527 op 't Bildt. Hun kinderen lieten in 1566 in Sassenheim de naam van stamvader Steven vastleggen.

Die ‘akte van bekendheid’, zoals zoiets tegenwoordig heet, is zelf niet bewaard. We moeten het doen met een afschrift uit 1775 van de hand van notaris Cornelius *Wassenaar. Zijn bron was ook niet de oorspronkelijke akte maar een afschrift van een afschrift uit 1687. Een foutje is dan gauw gemaakt – en inderdaad blijkt de naam ‘Steven Huygen’ een verschrijving. In 2024 vond de Noordwijker genealoog Frans Angevaare een vermelding van Willem Stevensz als pachter van de abdij Egmond, een grote grondbezitter in Sassenheim. In 1480/1481 pachtte Willem daar 1½ morgen land zoals eerder zijn vader (*plach te voren zijn vader te bruken*). In 1470/1471 pachtte een Steven Reyersz dit zelfde land van de abdij. Geen twijfel mogelijk: Stevens vader heette Reyer – of anders Reyner, want Steven komt in 1465 als ‘belender’ in Sassenheim voor als ‘Steven Reyersz’. Dat is zijn op één na vroegste vermelding. In 1463 heette Steven als belender ‘Steven Reyersz’.

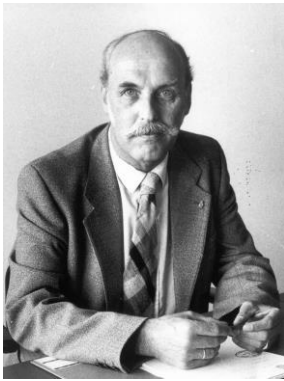
Moeten we de Steven Huygenstraat nu omdopen tot ‘Steven Reyerszstraat’? De inwoners (de straat telt 77 huisnummers) zouden ons zien aankomen. Maar los van de historische Steven Reyersz, zoals hij nu dus blijkt te heten, is ‘Steven Huygen’ sinds de negentiende eeuw een romantisch symbool van het ‘Bildtgevoel’ (zie nummer 92 hierna). Die reputatie is toch alleen al een straatnaam waard?

Hierboven is een stukje bewerking van de oudste kadastrale kaart van Sassenheim (1832) te zien. Het park met de vijver middenin hoort bij het Huis ter Wegen, een buitenhuis dat omstreeks 1900 is afgebroken. Frans Angevaare heeft uitgezocht dat hier in 1544 (het was toen nog een gewone boerderij) de weduwe van een zeker Steven Jansz woonde. Steven was een kleinzoon van Willem Stevensz. Als we ons niet vergissen, woonde Willem hier in 1479 – en misschien zijn vader ook al.

Literatuur: NL (2001); Kuiken (2013); NL (2016); NL (2024); Kuiken (2025).

Afbeelding: Huis ter Wegen in Sassenheim in 1832 (kaart: Laurens Hoogteijlingen naar hisgis.nl).

86. Albert Tilma scheef een *Camera obscura* van het Bildtse dorpsleven

TILMA, Albert (* Sint Annaparochie 27-3-1927, † Leeuwarden 4-12-1990), alias **A. de Tollenaar**, alias **Davelaar**, rijksambtenaar en schrijver. Zoon van Jan Tilma (1900-1964), rijksambtenaar, en Froukje de Boer (1899-1979). Albert Tilma trouwde (†t Bildt 8-7-1954) met **Baukje van Dijk** (1930-2010), provincieambtenaar. Ze kregen 1 dochter.

Albert Tilma werd in Sint Annaparochie geboren uit een Friestalige vader, zelf afkomstig uit Wergea, en een Nederlandstalige moeder die was geboren in Overijssel. Na zijn schooltijd ging Tilma net zoals zijn vader, die in 1927 belastingcommies was, werken bij de Rijksbelastingdienst. Na zijn huwelijk met zijn dorpsgenote Baukje van Dijk, die net zoals hijzelf in Leeuwarden werkte, maar dan op de Provinciale Griffie, kreeg Tilma een bevordering en verhuisde het jonge echtpaar naar Amsterdam. Vanaf 1963 woonden ze met hun dochttertje in Leeuwarden.

Baukje Tilma-van Dijk speelde graag en goed piano en haar man bleek dichtersbloed te hebben. In 1974 werd hij als ‘A. de Tollenaar’ tweede in een poëziewedstrijd van de *Leeuwarder Courant (LC)*. Zijn zesregelige ‘Miedum’ (1975) toont de kracht en lenigheid van zijn Nederlands. Het niet geheel originele protestlied ‘Waddenséballade’ (1976) was zijn eerste gepubliceerde gedicht in het Bildts. ‘Sunnegoffen’ (1977) en ‘Aren út skelpen’ (1978) wonnen beide een eerste prijs in de *LC*. Kort daarna werd Tilma bestuurslid van de kersverse culturele Stichting Ons Bildt (SOB). In 1981 bundelde SOB Tilma’s Bildtse gedichten onder zijn eigen naam in *Met skop en pipegaal*.

Vanaf 1982 scheef Albert Tilma onder de naam ‘Davelaar’ Bildtse korte verhalen in de *LC*. Deze knap opgebouwde en hoogst vermakelijke schetsen vormen samen een soort *Camera obscura* van het Bildtse dorps- en verenigingsleven. Ze zijn door SOB in 1987 gebundeld in *Bêste Bildtstar*. Inmiddels had het echtpaar Tilma-van Dijk samen de revue *Het hart van de stad* geschreven. De rederijderskamer Ten Kate voerde deze in 1985 uit bij het 700-jarig bestaan van Leeuwarden. Toen SOB in 1990 jubileerde, schreef het duo met Timen Dijkstra de revue *’n Amerikaan op ’t Bildt*. Vooral het nostalgische lied ‘Ouwe-dyk wat bist ferândert’ heeft repertoire gehouden.

Toen Albert Tilma in het najaar van 1990 voor zijn ‘oorspronkelijke en bijzondere bijdrage aan de Bildtse cultuur’ de gemeentelijke cultuurprijs kreeg, was hij al ernstig ziek. Hij overleed in december in Leeuwarden. Zijn weduwe nam de prijs in ontvangst. Ze bestemde het prijsgeld voor een herdruk van *Met skop en pipegaal*, die in 1991 uitkwam. Tilma’s Bildtse poëzie mist soms de scherpte van zijn eerste Nederlandse verzen, maar zijn proza is het beste Bildtse proza ooit.

Werk: lijst op tresoar.worldcat.org (20 treffers).

Literatuur: Hibma; dankert.nl; Kuiken (2014).

Afbeelding: Albert Tilma (foto Tresoar).

87. Jaap Tjepkema was vrijdenker en de laatste wadvisser van de Westhoek

TJEPKEMA, Jacob (* Sint Jacobiparochie 15-11-1894 – Sint Annaparochie 20-7-1992), visser. Zoon van Rein Tjepkema (1852-1928), visser, en Neeltje Koning (1859-1924). Jaap Tjepkema trouwde (‘t Bildt 29-3-1945) met **Grietje Bouma** (1896-1984), dienstbode. Ze kregen geen kinderen.

Jaap Tjepkema werd geboren als zesde van acht kinderen in een wadvissersgezin aan de zeedijk in de Westhoek van Sint Jacobiparochie. Vader Rein Tjepkema deelde van 1882 tot 1887 de boot HB 28 (‘De Jonge Johannes’) met Gerben van *Tuinen. Jaap en zijn twee jaar oudere broer Rinze leerden het beroep van hun vader, die in 1912 de boot HB7 (‘De Vlieger’) overnam. In het oogstseizoen werkten ze bij loonbedrijven zoals de stoomdorserij van Hendrik Kuiken. Vanaf 1923 waren ze samen eigenaar van de boot. Ze bleven bij hun ouders aan de Westhoek wonen.

Toen de wadvisserij na de sluiting van de Afsluitdijk in 1932 snel achteruitging, zochten de Tjepkema’s en hun burens andere bronnen van inkomsten. Ze verhuurden hun bootjes aan sportvissers (‘peurders’) uit de stad. Op 25-9-1935 ging dit mis toen drie bootjes met peurders door noodweer werden overvallen. Terwijl Rinze Tjepkema probeerde een naburige boer te bewegen de reddingboot in Harlingen te waarschuwen, bracht Jaap met vijf man zelf een boot in zee. Zo konden ze zes sportvissers redden. De redders kregen geen lintje, de boer later wel.

In de oorlogsjaren kwam Jaap Tjepkema geregeld bij zijn nicht Etje, die getrouwd was met de sluiswachter (en voormalige wadvisser) Johannes Kuiken op Roptazijl bij Pietersbierum. Etje koppelde hem aan haar huishoudster Griet Bouma. Ze trouwden in 1945 en Griet trok bij de broers in het dijkhuisje, waar ze de verzamelde werken van Multatuli in de woonkamer aantrof. Jaap en Rinze Tjepkema waren net als Multatuli overtuigde vrijdenkers. Toen Rinze bij een volkstelling eens werd gevraagd naar zijn godsdienstige overtuiging, liet hij ‘anti’ noteren.

Jaap, Griet en Rinze bleven tot omstreeks 1980 wonen aan de Westhoek. Hun huisje werd als een van de weinige gespaard bij de ophoging van de Waddenzeedijk in het kader van het Deltaplan. Af en toe gingen ze nog het wad op. Zo konden ze bezoekers van verre trakteren op een vers gerookt *aaltsy* (verder waren ze fel tegen iedere vorm van roken). Kort na elkaar verhuisden Griet en Rinze naar een verpleeghuis in Harlingen, waar Rinze in 1983 overleed en Griet in 1984. Jaap Tjepkema kwam in 1987 in het zorgcentrum Beuckelaer in Sint Annaparochie. In 1992 werd hij daar ziek. Hij weigerde een bloedtransfusie (‘ik wil gyn bloed van een freemden in ’e bealig hewwe’) en overleed op 20 juli. De laatste wadvisser van de Westhoek is 98 jaar geworden.

Collecties: Noordelijk Scheepvaartmuseum, Groningen: boot en vistuig Tjepkema’s.

Literatuur: LC (15-8-1970); *Waddenvisserij*; *Uythoek*; *Westhoek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Jaap (rechts) en Rinze Tjepkema (1970, foto LC).

88. Gerben van Tuinen, visser, vakbondspionier en kroegbaas

TUINEN, Gerben van (* Sint Jacobiparochie 25-12-1849, † Sint Jacobiparochie 18-3-1937), werkman, wadvisser, vakbondsmen en caféhouder. Zoon van Dirk van Tuinen (1815-1855), werkman, en Janke Stonebrink (1811-1880). Gerben van Tuinen trouwde († Bildt 13-5-1872) met **Trijntje Reitsma** (1852-1908). Ze kregen 8 kinderen.

Gerben van Tuinen groeide op als jongste van twee zoons in een arbeidersgezin aan de Westhoek van de Oude Bildtdijk, in de tijd dat de Bildtse landbouw door een reeks crises werd getroffen. De arbeiders betaalden het gelag. Ze verdienden bij met visvangst en klussen bij loonbedrijven. Van Tuinen viste in 1882-1887 met Rein *Tjepkema in hun boot 'De jonge Johannes' (HB27).

Toen Jan *Stap in 1889 het voortouw nam om een landarbeidersvakbond op te richten, liet Gerben van Tuinen zich tot voorzitter kiezen. In 1890 organiseerde de bond ('Broedertrouw') een staking. Van Tuinen en Stap werden beschuldigd van het bedreigen van werkwilligen, maar vrijgesproken. Nadat Broedertrouw in 1892 was opgegaan in een provinciale politieke partij (de Sociaaldemocratische Bond) en Stap in 1896 was geëmigreerd naar de Verenigde Staten, was Van Tuinens vakbondsliepbaan voorbij. Financieel ging het hem na 1900 beter. Hij verhuurde zich onder meer als heibaas. In 1902 kon hij een huisje aan de Oude Bildtdijk kopen en veel later werd hij beheerder van café De Zalm aan de Oude Bildtdijk. Daar was in 1889 Broedertrouw opgericht. Binnen hing een foto van de socialist Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919). Bezoekers van buiten werd verteld dat deze 'de God van de Westhoek' voorstelde.

In 1908 werd Van Tuinen weduwnaar. In 1919 maakte hij een testament dat hij in 1922 herriep. Op zijn tachtigste schreef hij voor zijn talrijke nageslacht een gedicht over zijn naderende dood. Gerben van Tuinen zou 86 jaar oud worden. In 1937 overleed hij. Zijn graf is niet bewaard gebleven, maar in 1970 is in Sint Jacobiparochie een straat naar hem vernoemd. Voor zijn oude café (nu Oude Bildtdijk 1198) is in 1984 een stenen gedenkteken voor Broedertrouw geplaatst.

Werk: gedicht 'Mijn dank, ik tel reeds tachtig jaren', in: *Westboek*.

Literatuur: *Geskiedenis; Straatnameboek; Westboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: monument voor Broedertrouw (Chris Wassenaar, 1984, foto Wikimedia).

89. Jan Pietersz Vischer en de eerste winkelhaakboerderijen op 't Bildt

VISCHER, Jan Pieters († 1541), in 1505 een van de consorten in het Bildtse dijkvak ('kavel') van Joost van Mijnden, omstreeks 1523 op portret bij Jan van Scorel in Haarlem.

Toen mr. Tomas *Beuckelaer en zijn drie zwagers in 1505 de aanleg van 14 kilometer Bildtdijk aannamen, 'herverzekerden' ze hun risico bij Friese en Hollandse beleggers. Die wierven op hun beurt weer nieuwe consorten om hun dijkvak samen te financieren. Een soort piramidespel dus. Zo namen heren zoals Gijsbert van Swieten uit Leiden en Joost van Mijnden uit Haarlem ieder een dijkvak voor hun rekening. Uit een meetbrief (*Abmessung*) blijkt dat Van Mijndens dijkvak of 'kavel' eind 1505 in handen was van vier onderaannemers, onder wie een zekere 'Jan Peters'.

Van Mijnden moet voor zijn onderneming mannen hebben gezocht die hij kende en vertrouwde. Door een schilderij van Jan van Scorel uit 1523 kennen we hem als lid van een vrome eliteclub: de 'Jeruzalembroederschap' in Haarlem. Pas na een bedevaart naar Jeruzalem mocht je erbij. Ook een zekere Jan Pietersz Vischer was lid. Hij staat helemaal rechts afgebeeld, twee plaatsen achter Van Scorel zelf. Uit bijschriften blijkt dat Joost van Mijnden in 1523 is overleden en Vischer in 1541. Vischer (motto: 'Haat kwelt zichzelf') meldt op rijm dat hij in 1527 in Jeruzalem was.

Veel Jeruzalembroeders op Van Scorels schilderij waren bekende Haarlemse regenten, maar van Vischer zijn geen bestuursfuncties gevonden. Zijn wapen is dat van de Haarlemse elitefamilie Van Grieken. De variant op het schilderij (extra versierd met een sterretje) staat ook op het zegel van een Jan van Grieken uit 1535. Misschien is hij dus dezelfde als de 'Bildtse' Jan Pietersz. In de zestiende eeuw gebruikten veel mensen nu eens de ene achternaam en dan de andere – of ze voerden alleen hun vadersnaam als duidelijk was wie ze waren. 'Gewoon' Jan Pietersz, dus. In het Bildts is dit zelfs nu nog gebruikelijk. Bijna iedereen kent Gerrit de *Jong als 'Gerryt Dirks'.

'Jan Peters' en Gijsbert van Swieten kregen in 1963 beiden een eigen straat in Sint Jacobiparochie. Vischer heeft vermoedelijk een rol gespeeld bij de verbreiding van de winkelhaakboerderij. Op een kaartje uit 1594, afgebeeld in Kuiken (2013), staan twee winkelhaakboerderijen op naam van een Jan Visscher en een jonkvrouw Van der Laan in het dorpje De Zilk bij Noordwijkerhout. Beide eigenaars stamden uit Haarlemse elitefamilies. Jan Visscher was hoogstwaarschijnlijk een kleinzoon van de Jan Pietersz Vischer uit 1523. In 1509 waren delen van de oude Bildtkavel van Joost van Mijnden in handen van Jan P(i)etersz (Vischer) en... mr. Gerrit van der Laan. Het is voorstelbaar dat zij het ontwerp van de winkelhaakboerderij naar 't Bildt hebben gebracht.

Werk: *'Haet kwelt hair selve'*, rederijkersrijm onder zijn portret uit 1523, gedrukt in *BGBH* (1884).

Literatuur: *BGBH* (1884); *JCBG* (1988); *JCBG* (2003); *Straatnameboek*; Kuiken (2013).

Afbeelding: Van Scorel (links) en Vischer (rechts) omstreeks 1523 (Frans Hals Museum).

90. Burgemeester Vlaskamp kon de landarbeiders niet aan

VLASKAMP, Arend (* Stiens 29-3-1835, † Leeuwarden 2-9-1910), winkelier, politicus en bestuurder. Zoon van Michiel Vlaskamp (1796-1848), chirurgijn en vroedmeester, en Trijntje Idzerda (1800-1876). Arend Vlaskamp trouwde ('t Bildt 11-5-1859) met **Maria Jacoba Wassenaar** (1837-1917). Ze kregen 10 kinderen.

De Veluwse boerenzoons Lambartus en Arent Vlaskamp kwamen in de achttiende eeuw als hoveniers naar Friesland. Van Lambartus stamt de bekende Friese tuinarchitect Gerrit Vlaskamp (1834-1906) af. Arents zoon Michiel studeerde in Franeker en werd medicus in Stiens. Hun zoon Arend begon een winkel in wijn en kunstmest in Sint Annaparochie en trouwde hier in 1859 met de dochter van de gemeenteontvanger, een kleindochter van de roemruchte Gerrit *Wassenaar. In 1863-1865 liet hij de tuin bij zijn nieuwe huis inrichten door zijn achterneef Gerrit Vlaskamp.

Arend Vlaskamp trad in 1864 in de voetsporen van Gerrit Wassenaar toen hij een opengevallen liberale gemeenteraadszetel innam. Bij de verkiezingen van 1865 kon hij die niet vasthouden, maar van 1871 tot 1877 en vanaf 1885 zat hij opnieuw in de raad. In 1885 werd hij ook wethouder. Toen burgemeester Ynso Oosterlo (1836-1927) in 1886 naar Leeuwarderadeel vertrok, stuurden tientallen (liberale) *Bilkers* een verzoek aan de koning om Vlaskamp te benoemen. In oktober werd hij feestelijk ingehaald. Een jaar later bedankte hij voor de raad.

In de volgende winter 'daverde het Bildt van de politieke redevoeringen', aldus Hartman *Sannes. De liberalen waren 35 jaar aan de macht geweest, maar hadden geen antwoord op de groeiende armoede van de arbeiders. In 1889 werd de eerste landarbeidersvakbond ('Broedertrouw') opgericht en in 1890 werd overal op 't Bildt gestaakt. Vlaskamp bemiddelde een paar maal, maar liet in augustus ruim honderd militairen in zijn gemeente inkwartieren. In 1891 werd weer gestaakt en in 1892 waren er betogingen. Bijzonder gênant voor Vlaskamp was de ontvangst die boze arbeiders koningin Wilhelmina bij een bezoek aan 't Bildt bereidden. Spandoeken met 'Bij u rijkdom, bij ons armoede!' deden haar bij Stiens rechtsomkeert maken.

De gang van zaken vrat zo aan Vlaskamp dat hij om gezondheidsredenen ontslag aanvraagde. In november 1892 werd hij opgevolgd door de sociaalliberaal Edo *Bergsma. Vlaskamp werd weer koopman en bleef tot 1894 werken voor het waterschap De Bildtpollen. In dat jaar verhuisde hij met zijn vrouw en jongste dochter naar de Nieuwe Oosterstraat in Leeuwarden. Daar overleed hij in 1910 op 75-jarige leeftijd. In 1970 is in Sint Annaparochie een straat naar hem vernoemd.

Literatuur: Sannes; *Stratnameboek*; *Vlaskamp*.

Afbeelding: Arend Vlaskamp in 1890 (foto BA).

91. Notaris Cornelius Wassenaar vluchtte tweemaal voor de 'Kezen'

WASSENAAR, dr. Cornelius (* Sint Annaparochie 22-12-1743), advocaat en notaris. Zoon van Beert Cornelis (1716-1777), winkelier, en Antje Jans Kuiken. Cornelius Wassenaar ging op 27-9-1767 in Sint Annaparochie in ondertrouw met **Grietje Bentes** (1747-1809). Ze kregen 7 kinderen.

'Knilles' Wassenaar was de oudste van drie kinderen in een redelijk welgesteld winkeliersgezin. Waarschijnlijk kreeg hij samen met Hoite *Peizel Latijnse les van de predikant Georg Lemke. In 1762 werd hij als 'Cornelius Wassenaar, Anna Parochia, Frisia' student in Franeker, waar hij in 1767 promoveerde tot doctor in de rechten. Zijn proefschrift was in het Latijn en ging over het begrip wetsontduiking. In de inleiding gaf hij daarvan humoristische voorbeelden.

Vanaf 1767 trad Cornelius Wassenaar op als notaris in Sint Annaparochie. Zijn voornaamste klanten waren de adellijke grietmansfamilies Du Tour (tot 1780), Van Aylva (tot 1788) en Van Haren (tot 1794). In de tijd van grietman Van Aylva groeide het verzet tegen deze oligarchen. Hun tegenstanders noemden zichzelf 'patriotten'. Wassenaar gold op 't Bildt als meeloper van de oligarchenklied. Zijn zwager Hoite Peizel was de meest fanatieke Bildtse patriottenleider.

In 1787 kwamen de Friese patriotten in opstand. Cornelius Wassenaar vluchtte naar Leeuwarden in de nacht dat Peizel hem met zijn mannen kwam arresteren. Zijn oudste zoon Beert, die op straat was bedreigd, vluchtte naar Curaçao. De opstand werd neergeslagen en Peizel overleed in de gevangenis, maar Wassenaars problemen waren nog niet voorbij. In juli 1788 ging hij failliet. Daaraan danken we een precieze beschrijving van zijn inboedel, waaronder zijn rijke bibliotheek.

Na zijn faillissement bleef Wassenaar hand- en spandiensten verrichten voor grietman Duco van Haren, een verre nazaat van Willem van *Haren. Mogelijk woonde hij toen bij de grietman in. Hij dook ook in de geschiedenis van zijn eigen familie. Voor familieleden maakte hij stambomen.

Na de revolutie tegen de adel in Frankrijk (1789) werd Cornelius Wassenaar bang dat dit ook in Nederland kon gebeuren. In 1792 schreef hij aan zijn zoon Beert dat de 'Kezen' (een scheldnaam voor de patriotten) zich op 't Bildt weer begonnen te roeren. Toen een Frans leger, versterkt met naar Frankrijk gevluchte patriotten, in december Zuid-Nederland binnentrok, nam hij de benen naar West-Indië. Zijn beschermheer Duco van Haren had daar goede contacten. Vanuit Vlissingen voer Wassenaar naar de Nederlandse kolonie Demerary. Na 1795 is niets meer van hem vernomen. Toen zijn zoon Johannes Jacobus *Wassenaar in 1817 ging trouwen, verklaarde de familie niet te weten of hij nog leefde. Van zijn zoon Beert wonen nakomelingen op Curaçao. Naar de hele Bildtse familie Wassenaar is in 1963 een straat in Sint Annaparochie vernoemd.

Collecties: GAW, familiearchief Wassenaar; KB: brieven Cornelius Wassenaar.

Werk: *Dissertatio [...] de his quae in fraudem leges fiunt* (Franeker 1767).

Literatuur: VF (2006).

Afbeelding: C.F. Franck, *Fries notaris-kantoor* (ca. 1790, foto Fries Museum).

92. Wethouder Gerrit Wassenaar vond in 1843 het Bildtgevoel uit

WASSENAAR, Gerrit (* Feinsum 14-9-1781, † Sint Jacobiparochie 15-9-1854), boer, politicus en bestuurder. Oudste zoon van Willem Gerrits (1753-1818), boer, en Grietje Wassenaar (1762-1802). Gerrit Willems trouwde 1^e (Feinsum 21-10-1804) **IJmkjen Krap** (1782-1835) en 2^e ('t Bildt 13-4-1837) **Hiltje Oosterloo** (1795-1850). Met IJmkjen kreeg hij 8 kinderen.

Gerrit Willems, zoals hij bij zijn trouwen in 1804 heette, groeide op aan de rand van 't Bildt bij de Vrouwbuurtstermolen. Zijn schoonvader Teunis *Krap was een oude patriot. Gerrit werd boer op Noordzicht bij Sint Jacobiparochie, waar hij in 1808 armvoogd was. In 1811 namen Gerrits vader, hijzelf en zijn zoontje Teunis (6) de naam Wielinga aan. Toen Gerrit in 1812 *maire adjoint* ('wethouder') van Sint Jacobiparochie werd, noemde hij zich Wassenaar, naar zijn moeder. Gerrit liet ook zijn vader in 1818 in de Van Harenskerk begraven als 'Willem Gerrits Wassenaar'.

Gerrit Wassenaar bleef tot 1816 *maire adjoint*. Daarna stakte zijn politieke loopbaan. Pas in 1827 werd hij benoemd tot grietenijraadslid (er waren toen nog geen rechtstreekse raadsverkiezingen) en in 1841 tot wethouder van het Bildt. Voor het Bildt zat hij vanaf 1835 in de Friese Staten. In die tijd groeide het politieke verzet tegen het autoritaire bewind van koning Willem I, de Friese gouverneur baron Van Zuylen (1776-1840) en de Bildtse grietman De *Kempnaer. Wassenaar werd de Bildtse woordvoerder van de 'liberalen', zoals Van Zuylen zijn tegenstanders noemde. In 1843 haalde hij fel uit tegen 'buiteneigenaars' zoals De Kempnaer en Sieuwke *Cats die hun land verhuurden aan 'lieden wier tongval verraadt dat zij niet van *Steven Huygen zijn afgestamd' – dus niet aan 'echte' *Bilkerts* zoals Wassenaar zichzelf vond (via zijn moeder stamde hij af van *Claes Barthout, die volgens een akte uit 1566 een achterkleinzoon was van Steven Huygen).

Wassenaar raakte in 1843 een gevoelige snaar. Veel Bildtse 'oudkomers', die net zoals hijzelf Bildts spraken, waren bang dat ze in hun eigen grietenij een minderheid dreigden te worden. Toen er in 1851 onder de nieuwe Grondwet voor het eerst rechtstreekse raadsverkiezingen waren (Gerrit Wassenaar had daar in de Staten altijd voor geijverd), kon hij dit 'Bildtgevoel' politiek te gelde maken. Zijn kiesvereniging 'Hervorming zonder wanorde' won bijna alle raadszetels.

Was de 'minderheid' dus in werkelijkheid in de meerderheid? Niet echt, want er was nog geen algemeen kiesrecht. Alleen de rijkste 300 Bildtbewoners mochten in 1851 stemmen – bijna allemaal 'oudkomers'. Pas in 1917 kregen alle Nederlandse mannen stemrecht en in 1922 alle vrouwen. Wassenaar werd in 1851 gekozen als woordvoerder van een elite, niet van alle *Bilkerts*. Hij heeft nog drie jaar van zijn overwinning kunnen genieten. Hij overleed in 1854, 73 jaar oud.

Literatuur: Sannes; Vleer; GJ (2001); *Straatnameboek*; De Walle; Kuiken (2013).

Afbeelding: anonieme portrettekening van Gerrit Wassenaar (foto Tresoar).

93. Kastelein J.J. Wassenaar beschreef het begin van de Tiendaagse Veldtocht

WASSENAAR, Johannes Jacobus (* Sint Annaparochie 2-3-1787, † Sint Annaparochie 30-10-1854), herbergier en dagboekschrijver. Zoon van Cornelius *Wassenaar (1743-?), notaris, en Grietje Bentes (1747-1809). Johannes Wassenaar trouwde († Bildt 21-9-1817) met **Pietje Wassenaar** (1789-1865). Ze kregen 5 kinderen.

Johannes Jacobus Wassenaar werd geboren in het Friese ‘revolutiejaar’ 1787 als nakomertje in een traditioneel hervormd en Oranjegezind notarisgezin. Toen hij zes jaar was, vluchtte zijn vader voor de revolutie naar West-Indië. Op enkele brieven na is daarna niets meer van hem gehoord. Toen Johannes in 1817 ging trouwen met zijn verre nicht Pietje Wassenaar uit Minnertsma, verklaarde de familie niet te weten of zijn vader nog leefde.

In 1818 kocht Johannes Wassenaar voor f6525 een huis en herberg in Sint Annaparochie. In 1819 en 1820 leenden hij en zijn vrouw in totaal f7600 van hun rijke verwant Klaas Wassenaar. Het was een slimme investering. De herberg stond naast het toenmalige rechthuis en de Bildtse raad en de Bildtse waterschappen vergaderden regelmatig bij de Wassenaars. Op een van de raadsvergaderingen demonstreerde Roelof *Hommema in 1830 een zelfgebouwde telescoop.

In de tijd van Johannes Wassenaar was er nog geen *Bildtsche Courant* of *Bildtse Post*, maar het verhaal over de telescoop staat in een dagboek dat hij in 1830 en 1831 bijhield. Dit dagboek vertelt ook over het begin van de Tiendaagse Veldtocht tegen het opstandige België. Elders in Nederland was er sympathie voor deze opstand, maar de Oranjegezinde Wassenaar beschrijft tevreden hoe ruim honderd Bildtse jongemannen zonder morren naar het Zuiden vertrokken.

Johannes Wassenaar overleed in 1854 op 67-jarige leeftijd. De herberg werd voortgezet door zijn jongste dochter Aagje en haar man Jan van der Ley. Het dagboek beschrijft hoe Aagje in 1830 is gedoopt door de hervormde predikant Arnoldus *Wassenbergh. Toen notaris Auke Tadema uit Sint Jacobiparochie in 1907 haar nalatenschap opnam, vond hij het dagboek terug samen met nagelaten papieren van Cornelius Wassenaar, onder meer stambomen en brieven. Delen van het dagboek van Johannes Wassenaar en de genealogische papieren van vader Cornelius zijn later in de *Bildtsche Courant* gepubliceerd door Hartman Sannes en Gideon Boekenooen.

Collecties: GAW, familiearchief Wassenaar.

Werk: dagboek Johannes Wassenaar (Tresoar, Leeuwarden).

Literatuur: NL (1949); Kuiken (2013); Sannes; *Uytland*; Vleer.

Afbeelding: Het vroegere café van J.J. Wassenaar door Johannes *Blanksma (foto BA).

94. Dominee Wassenbergh ontdekte dat Rembrandt op 't Bildt was getrouwd

WASSENBERGH, ds. Arnoldus (* Leeuwarden 6-9-1790, † Sint Annaparochie 3-3-1864), hervormd predikant en streekhistoricus. Zoon van dr. Abraham Wassenbergh (1768-1814), classicus, en Janke Vast (1768-1813). Arnold Wassenbergh trouwde (Leeuwarden 19-10-1814) met **Johanna Kraft** (1791-1848). Ze kregen 11 kinderen.

Vader Wassenbergh was conrector van de Latijnse school in Rotterdam toen Arnold in 1807 theologie ging studeren in Leiden. In 1814 werd hij beroepen in Schingen-Slappeterp en trouwde hij met de koopmansdochter Johanna Kraft. Van 1819 tot 1825 stond hij in Feanwâlden en daarna tot zijn overlijden in Sint Annaparochie, waar hij is begraven. In 1963 is er een straat naar hem vernoemd. In Wassenberghs Bildtse tijd tekende zich in de hervormde kerk in Nederland een waterscheiding af tussen vrijzinnige en orthodoxe gelovigen. De vrijzinnige onderwijzer Wopke de Jong (1799-1869) uit Sint Jacobiparochie schreef in 1840 een anoniem schotschrift tegen Wassenbergh en zijn Bildtse collega-predikanten, die naar zijn smaak te behoudend preekten. Hartman *Sannes haalt een spotdicht op deze ‘pedante gek’ aan, dat mogelijk door Wassenbergh is geschreven. Twee jaar voor Wassenberghs overlijden verlieten de orthodoxen zijn gemeente.

Ds. Wassenbergh was behalve in zijn gemeente en in het kerkbestuur van de classis Leeuwarden actief als redacteur van de *Friesche Volksalmanak* (vanaf 1853: *Nieuwe Friesche Volksalmanak*), een algemeen cultureel jaarboekje waarin hij tientallen historische en taalkundige bijdragen scheef. Een in 1834 verschenen boek over de inpolderingsgeschiedenis van de Middellzee wekte Wassenberghs belangstelling voor de Bildtse geschiedenis. In 1843 publiceerde hij een goed gedocumenteerde ‘Geschiedenis en beschrijving van het Bildt’ in de *Volksalmanak*. De rode draad was het eindeloze krakeel tussen Bildtpachters en de Friese overheid. Het stuk geeft ook een overzicht van wat eerdere historici zoals Pier *Winsemius over 't Bildt schreven.

In 1851 kreeg Wassenbergh een brief van de Amsterdamse archivaris Pieter Scheltema. Voor de onthulling van het Rembrandtmonument op het Rembrandtplein moest Scheltema een rede houden. In een Amsterdams kerkboek had hij ontdekt dat Rembrandts eerste vrouw Saske ‘van Sint Annaparochie’ was. Wassenbergh vond het huwelijk van Rembrandt (*tot Amsterdam woonende*) en Saske (*nu tot Franeker woonagtig*) uit 1634 terug in het oudste kerkboek van Sint Annaparochie. Wassenbergh wachtte met zijn publicatie tot na de onthulling van het monument. In 1853 wijdde hij er in de *Nieuwe Friesche Volksalmanak* een kort bericht aan. Het kerkboek is nu in Leeuwarden.

Maar waar woonde Saske nu echt in 1634: in Franeker of Sint Annaparochie? Wettelijk in Sint Annaparochie, bij haar voogd Gerrit van *Loo (haar ouders waren beiden overleden). Saske was meestal in Franeker, waar ze zorgde voor de man en kinderen van een overleden zuster, maar ze trouwde op 22 juni vanuit het huis van haar voogd in de oude kerk van Sint Annaparochie.

Werk: onder meer in *FV* (1843) en *NFV* (1853).

Literatuur: Sannes; *GJ* (1961); *VF* (2011); Kuiken (2013).

Afbeelding: silhouet van Arnoldus Wassenbergh (particulier bezit).

95. Bildtboer Arjen Wijngaarden werd biergrossier in Leeuwarden

WIJNGAARDEN, Arjen Dirks (woonde Leeuwarden 1627), Bildtpachter en bierhandelaar. Zoon van Dirk Arjens (woonde Sint Jacobiparochie 1610), Bildtpachter, en Maartje Barthouts. Arjen Dirks was getrouwd met **Amerens Willemsdr.** Er zijn 3 kinderen bekend.

De naam 'Wijngaarden' was omstreeks 1600 een bijnaam voor Sint Jacobiparochie. Daar woonde de vader van Arjen Dirks in 1610. Arjen, de oudste broer van de hierna beschreven *Willem Dirk Arjens, was toen al getrouwd met Amerens Willemsdr, uit de oude doopsgezinde Bildtse boerenfamilie Van der Mey. Arjen en Amerens woonden in 1623 in Sint Annaparochie. In 1627 verkochten ze hun boerderij in het Nieuw Bildt en werd Arjen Dirks burger van Leeuwarden. In 1632 verkocht hij een huis aan het Herenwoltje en in 1641 het huis 'De Blauwe Wagen' aan de Nieuwestad. Zijn dochter Maria trouwde in 1642, zijn dochter Aagje in 1647 en zijn zoon Willem deed in 1646 geloofsbelijdenis in Leeuwarden. Alle drie noemden ze zich toen Wijngaarden.

Arjens vrouw had al langer familie in de stad. Haar neef Jan Daams van der Mey had er in 1619 een logement waar Bildtboeren zoals *Dirk Jansz graag kwamen. Jan schonk Hollandse bieren, die hij in 1621 inkocht van een Leeuwarder 'biersteker'. De bierschuiten legden in die tijd aan bij de 'Hollandse bierkaai' (de tegenwoordige Kelders). Ook Arjen en Amerens begaven zich in de biergroothandel. Vanaf 1627 verkochten ze Haarlems bier aan tappers binnen en buiten de stad.

Bier was in de zeventiende eeuw de belangrijkste volksdrank. Er was geen goed drinkwater en thee en koffie waren voor de meeste mensen niet bereikbaar. Tot 1573 werd in Friesland veel Hollands bier ingevoerd, vooral uit Haarlem. Door de oorlog stakte de levering, maar na het bestand van 1609 kwamen er nieuwe kansen. Het werd weer druk op de Hollandse bierkaai.

Wie de bierleverancier van Arjen en Amerens was, weten we uit een schikking uit 1629 met de Leeuwarder familie Van Burum. In 1609 hadden ze hen voor *f* 800 nog te oogsten Bildts graan verkocht, maar de oogst was mislukt. De *f* 800 was nog niet terugbetaald en de rente liep op. De boerderij had in 1627 *f* 3600 opgeleverd, niet in contanten maar in de vorm van een hypotheek. De Van Burums kregen in 1629 een vordering van *f* 1200 uit deze hypotheek en de Haarlemmer brouwer Pieter Olycan *f* 2400. Daarmee was de levering van Haarlems bier ook weer verzekerd.

Olycan was de Freddy Heineken van zijn tijd. Hij was de zoon van een Amsterdamse olie- en graankoopman en eigenaar van drie brouwerijen aan het Spaarne. Zijn portret is geschilderd door Frans Hals. Het ruime krediet dat Arjen en Amerens bij hem hadden, geeft aan dat ze een echte groothandel dreven. Aan hun afnemers berekenden ze gemiddeld *f* 100 per lading geleverd bier.

Literatuur: *Bier!*; *GJ* (2009); Kuiken (2103).

Afbeelding: biermagnaat Pieter Olycan uit Haarlem (foto Frans Hals Museum).

96. Willem Dirk Arjens wilde in de kerk altijd zichtbaar en hoorbaar zijn

Willem Dirk Arjens († vóór 29-7-1664), boer en bestuurder. Zoon van Dirk Arjens († vóór 8-6-1612) en Martjen Bartouts († vóór 10-11-1646). Willem Dirk Arjens trouwde 1^e met **Gaatske Gales** († 04-05-1638) en 2^e met **Magdalena Arjens** (leefde nog 29-7-1664). Uit het 1^e huwelijk kreeg hij vijf kinderen, uit het 2^e zeven.

Willem Dirk Arjens was nog geen 13 jaar oud toen zijn vader overleed. Zijn moeder en haar vader Bartout Bartouts (*Claes Barthouts was Willems oudoom) kochten in 1614 land in Firdgum van Willems oudste broer Arjen (die hierboven beschreven Arjen Dirks *Wijngaarden) en zijn zuster Neeltje. Van de pacht werd de opvoeding van Willem en zijn zusje Aagje betaald.

Willem Dirk Arjens pachtte in 1629 ruim 20 hectare land aan de Oude Bildtdijk in de *Jan Pieterskavel. In 1637 werd hij daar zelf grondeigenaar. Vanaf 1634 zat hij in het Bildtse grietenij- of nedergerecht en vanaf 1641 af en toe in het dorps- en kerkbestuur van Sint Jacobiparochie.

Het kerkgebouw van Sint Jacobiparochie, niet de *Groate Kerk* uit 1854 maar de zestiende-eeuwse voorganger daarvan, was in 1636 en 1649 uitgebreid met twee zijvleugels ('transepten'). De twee grootste grondeigenaars in het dorp, de Friese Staten en de stad Franeker, hadden in de kerk glasramen met hun wapens laten aanbrengen: Franeker in 1597 (een ontwerp van Siebren Augustinus uit Minnertsqa, de vader van de schilder Jakob Mancadan), de Staten in 1637. Toen Willem Dirk Arjens zelf grondeigenaar werd, wilde hij ook zijn stempel op de kerk drukken. Wat dat betreft was hij een kind van zijn tijd. Grietman Willem van *Haren deed in 1682 hetzelfde.

Volgens een aantekening van Gerrit *Wassenaar, die in 1843 betrokken was bij de nieuwbouw van de kerk, was het orgel in de oude kerk een schenking van Willem Dirk Arjens uit 1652. In 1662 en 1663 schonk hij nog twee zilveren avondmaalsbekers aan zijn kerk. Het opschrift was een passende Bijbeltekst over het één zijn met Christus' bloed (1 Korintiërs 10:16). Op de bodem staan Willem Dirk Arjens' naam en wapen: links een 'Friese adelaar', die 'eigenerfde' boeren graag in hun schild voerden, rechts boven een ster en drie klavers en daaronder een korenschoof.

In 1638 liet Willem Dirk Arjens de bekende Leeuwarder zerkhouwer Quirijn Christoffels een wapenzerk maken voor zijn eerste vrouw Gaatske Geeles († 1638) en drie van hun kinderen. In dit familiegraf zijn ook Willems moeder († 1646) en zijn kinderen Geele († 1654), Dirk († 1655), Martjen († 1660) en Bartout († 1666) bijgezet, evenals Arjen Dirks Lont († 1654). Willem was namelijk de stamvader van de Bildtse familie Lont. Ook op Wieringen woont een (grotendeels doopsgezinde) familie Lont. Verwantschap met hun Bildtse naamgenoten is niet aangetoond.

Literatuur: Sannes; Vleer; Bais-Hillen; *JCBG* (1982); Lont; *GJ* (2001); Kuiken (2013).

Afbeelding: familiewapen Lont (?t Bildt, tekening J.C. Terluin).

97. Pier Winsemius (of Pieter Feddes?) gaf 't Bildt in 1622 een wapen

WINSEMIUS, dr. Pier († Franeker 2-11-1644), historicus. Zoon van mr. Haie Piers Winsemius, classicus, en Thomula Menemia. Pier Winsemius bleef ongehuwd.

HARLINGENSIS, Pieter Feddes (* Harlingen 1586, burger van Leeuwarden 1612?), schilder/graveur en dichter. In 1621 was Pieter Feddes gehuwd met **Lieucke Hannia**.

Pier ('Pierius') en zijn oudere broer Menno ('Menelaus') groeiden op in een geleerd gezin in Leeuwarden en werden beiden hoogleraar in Franeker: Menno in 1616, Pier in 1638. Pier was eerst advocaat in Leeuwarden en werd in 1616 'landsgeschiedschrijver' van Friesland. In zijn hoofdwerk, bekend als de 'Chronique' (1622), liet hij een kaart opnemen met alle tot dan toe gebruikte Friese overheidswapens. Barradeel, de buurgrietenij van 't Bildt, had bijvoorbeeld nog geen wapen. 't Bildt kreeg van Winsemius drie wulken, elk met een uitkomende korenaar als zinnebeeld van de vruchtbaarheid van de 'Bildtgrond', die hij in zijn boek roemde. Er zijn geen oudere afbeeldingen van dit Bildtse wapen bekend. Misschien is het ontworpen door de kaarttekenaar, de Harlinger Pieter Feddes, maar Winsemius maakte het in 1622 'officieel'.

Van het leven van deze veelzijdige kunstenaar is weinig bekend. Een Pieter Feddes trouwde in 1610 voor het gerecht te Harlingen met een Ydske Abbes uit Kimsward. Volgens een latere overlevering zou hij in 1612 burger van Leeuwarden zijn geworden. Dit staat niet vast, maar wel dat Pieter Feddes Harlingensis, schilder, en zijn vrouw Lieucke Hannia in 1621 een schuld hadden bij de eerste klerk van de Leeuwarder secretarie. In 1624 was deze schuld 'gecasseerd' (afgelost).

Behalve voor Winsemius' 'Chronique' leverde Pieter Feddes ook illustraties en een lofdicht – een 'flaptekst', zouden we nu zeggen – voor dichtbundels zoals de 'Friesche Lusthof' (1621) van de Engelse Leeuwarder Jan Jansz Starter, met wie hij bevriend was. Van zijn hand zijn verder onder meer gegraveerde portretten bekend van de Friese stadhouder Willem Lodewijk ('Us Heit'), de gereformeerde predikant Johannes Bogerman en de landmeter en kartograaf Jan Sems. Voor het boek van Winsemius tekende hij behalve kaarten ook fantasieportretten, zoals van 'Grote Pier'.

Winsemius' boek loofde niet alleen de vruchtbaarheid van 't Bildt, maar ook de rijke visvangst bij Oudebildtzijl. Je kon er terecht voor verse kabeljauw, schelvis, haring en mosselen, maar ook voor 'schil' (schelpengruis voor de kalkbranderij). De schelpen op het Bildtse wapen waren blijkbaar voor Winsemius een even kenmerkend Bildts product als het overvloedige koren.

Winsemius was in zijn tijd behalve als historicus bekend als dichter van grafschriften en schrijver van lijkredes. In oktober 1644 raakte hij thuis in coma. Aderlatingen baatten niet: op 2 november overleed hij, 57 of volgens anderen 60 jaar oud. Hij werd begraven in de Franeker Academiekerk.

Werk van Winsemius: lijst in Paquot en *NNBW*; Latijnse grafgedichten in De Walle.

Literatuur: Paquot; *NNBW*; *NL* (1950); Faber.

Afbeeldingen: Pier Winsemius (links) en Pieter Feddes (hetgeheugenvannederland.nl).

98. Klaas van Zandbergen, het eerste rode raadslid van het Bildt

ZANDBERGEN, Klaas van (* Sint Annaparochie 24-11-1866, † Leeuwarden 28-1-1917), letterzetter, politicus en bestuurder. Zoon van Jan van Zandbergen (1830-?), kastelein, later boer, en Martentje Post (1829-1898), naaister. Klaas van Zandbergen trouwde (‘t Bildt 19-5-1892) met **Aafke Wijbenga** (1865-1923). Ze kregen 1 dochter.

Klaas van Zandbergen groeide als jongste kind op boven het vroegere Rechthuis van ’t Bildt. Toen hij twaalf was, verdween zijn vader spoorloos. In 1869 werd Jan van Zandbergen bij verstek failliet verklaard, maar na de executieveiling kon zijn moeder het café voortzetten. Toen Klaas in 1892 trouwde, was zijn vader volgens de huwelijksakte boer in het Amerikaanse La Crosse.

Klaas werd letterzetter bij boekdrukker *Kuiken. Hij was bevriend met Kuikens zoon Johannes, die zijn vaders *Bildtsche Courant* voortzette en de arbeidersbeweging was toegedaan. In 1889 werd Van Zandbergen secretaris van de afdeling Sint Annaparochie van de landarbeidersvakbond Broedertrouw, die in 1892 opging in de landelijke Sociaaldemocratische Bond. Deze partij werd in 1893 verboden, maar de ermee verwante Bond voor Algemeen Kies- en Stemrecht (BAKS) niet. In 1895 kwamen Kuiken en Van Zandbergen voor de BAKS in de Bildtse gemeenteraad.

In 1894 richtte de Sneker advocaat mr. Pieter Troelstra (1860-1930) een nieuwe ‘rode’ partij op: de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij (SDAP). Mede dankzij zijn verdediging van de ten onrechte veroordeelde broers Hogerhuis (‘klassenjustitie’) kreeg hij veel aanhang in Friesland. Van Zandbergen werd SDAP-er, maar Kuiken niet. Hij was als ondernemer tegen de geleide economie die Troelstra wilde. Na het verdwijnen van de BAKS bleef hij partijloos raadslid.

Van Zandbergen vormde in 1899 samen met burgemeester *Hesselink, secretaris *Brandsma en drie anderen het bestuur van een bankcoöperatie in Sint Annaparochie, die in 1911 opging in de Coöperatieve Voorschotbank het Bildt (later: de Bildtse Bank). In 1910 pleitte hij voor een gemeentelijke gasfabriek. In 1911 werd dit plan tegen de zin van de meeste liberalen – die vonden dat dit geen overheidszaak was – aangenomen. Ook Johannes Kuiken stemde voor het plan .

Van 1913 tot 1917 combineerde Van Zandbergen zijn raadslidmaatschap met een zetel in de Friese Staten. Hij voerde er onder meer het woord over de oprichting van een provinciale drukkerij en de provinciale subsidies aan ziekenhuizen. Hij overleed in januari 1917, kort voor de eerste gemeenteraadsverkiezingen waaraan zowel rijke als arme mannen mochten meedoen – het ‘kroonjuweel’ van de oude BAKS. In 1969 is in Sint Annaparochie een straat naar hem genoemd.

Literatuur: *LC* (17-9-1869); *LC* (31-12-1869); Sannes; Frieswijk; *BWSA*; *Straatnameboek*.

Afbeelding: Klaas van Zandbergen (foto BA).

99. Anske Zwalua was taxichauffeur voor onderduikers en geallieerde piloten

ZWALUA, Anske (* Vrouwenparochie 9-2-1904, † Hamburg-Neuengamme 3-2-1945), garagehouder en verzetsman. Zoon van Thijs Zwalua (1874-1950), visser, en Bregtje Hofman (1882-1945). Anske Zwalua trouwde (Wonseradeel 12-5-1928) met **Japke Kuipers** (1905), huishoudster. Ze kregen 1 zoon.

Anske Zwalua was het enige kind van de wadvisser Thijs Zwalua uit Sint Annaparochie en Bregtje Hofman uit Vrouwenparochie, waar Anske in 1904 is geboren. Het gezin woonde aan de zeedijk bij Nieuwebildtzijl en van februari tot juni in een keet op Slingerhaan, waar vader Zwalua tot 1933 viste. Anske trouwde in 1928 met Japke Kuipers uit Kimswerd. Het paar verhuisde naar Sint Jacobiparochie, waar in 1933 hun enige zoon Thijs werd geboren. In de winter van 1936-1937 woonden ze in Leeuwarden, waar Japke Zwalua-Kuipers werk vond als huishoudster. In het bevolkingsregister staat zij te boek als gezinshoofd en Anske Zwalua per abuis als ‘vrouw van’.

Al in 1936 handelde Anske Zwalua aan de Oude Bildtdijk (toen nummer 677) in gebruikte auto's. Ook vader Thijs Zwalua deed mee. Het bedrijfje adverteerde nu eens als ‘T. Zwalua’ en dan weer als ‘A. Zwalua’ en verleende tevens taxidiensten. De taxi reed na 1940 op houtgas. In die tijd werd Anske Zwalua door het verzet regelmatig ingeschakeld voor het vervoer van joodse onderduikers en neergeschoten geallieerde piloten. Op 26-4-1944 moest hij twee piloten van Leeuwarden naar Meppel rijden. Op de terugweg werden Zwalua en zijn bijrijder Eggo Streupers aangehouden bij Sappemeer, waar Streupers' familie woonde. Via haar burens hoorde mevrouw Zwalua dat haar man voor verhoor was ingesloten, eerst in Meppel, daarna in Groningen. Haar pogingen om hem daar, en later in het strafkamp Amersfoort te bezoeken, strandden. Ze mocht wel kleding afgeven en kreeg eenmaal een brief van hem. Daarin vroeg hij haar geld te sturen.

In juni 1944 hoorde mevrouw Zwalua dat haar man naar Zwolle was overgebracht. Toen ze hem daar trachtte te bezoeken, bleek hij afgevoerd naar het concentratiekamp Neuengamme bij Hamburg. Twee jaar na de Bevrijding kreeg ‘mevrouw de weduwe J. Zwalua-Kuipers’ bericht van koningin Wilhelmina dat haar man op 3-2-1945 te Neuengamme ‘als illegale werker’ was overleden. De brief van de koningin werd gevolgd door een oorkonde van de Amerikaanse generaal Dwight Eisenhower, die Anske Zwalua namens president Truman dankte voor zijn hulp aan geallieerde soldaten, en een overlijdensakte die als officiële doodsoorzaak ‘bronchitis en longontsteking’ vermeldde. Streupers bleek op 24-4-1945 gestorven in Sandbostel bij Bremen. Naar Anske Zwalua en Jan Kaper zijn in 2004 twee straten in Sint Jacobiparochie vernoemd.

Literatuur: *Net ferjitte; Straatnameboek; Waddenfisserij.*

Afbeelding: Anske Zwalua (links) en zijn familie in 1939 (foto BA).

*Dr Kees Kuiken (Leeuwarden 1954)
schreef deze 99 biografische schetsen.
Ze zijn onder meer gebaseerd op zijn boeken
Het Bildt is geen eiland (2013) en Van
Broedertrouw tot Bildtweb (2014)
en stonden vanaf 2015 in de Bildtse Post.
Voor Bildts Aigene* en Tresoar**
bracht hij ze samen in dit bestand,
compleet met de nodige bronvermeldingen.
Kuiken woont sinds 2024 in Bedum
bij Groningen, maar zijn familie
boerde vanaf 1527 op 't Bildt.*

**) bildtsaigene.nl
**) www.tresoar.nl
***) www.prosopo.nl*